

Szerkesztőbizottsági javaslat

HARMADIK RÉSZ

AZ élettársi jogviszony

1. A Koncepció Családjogi Könyvének előkészítése során az egyik legvitatottabb kérdés az élettárs számára családjogi jogcímen biztosítandó jogoknak az erősítése, bővítése volt - kimondva, kimondatlanul azzal az indokkal, hogy az ilyen jogok erősítése a család, a házasság intézményének a további gyengítéséhez vezet. Az elmúlt évtizedekben azonban Európa szinte valamennyi államában és más földrészeken is szembesülni kellett azzal a társadalmi ténnyel, hogy azt, a házasságon alapuló családmodell, amelyre a családjogi rendszer épül, egyre kevesebben választják követendő példaként. Az élettársi kapcsolatok növekedése a házasság rovására olyan társadalmi tendencia, amelyet az érintett országok jogalkotása aligha hagyhat figyelmen kívül.

Magyarországon az 1970-es évek elején az élettársi kapcsolatok aránya az összes család százalékához viszonyítva 2,1% volt, a 2000. évi adatok szerint ez a szám 12,5%-ra emelkedett. Az 1000 lakosra jutó házasságkötések száma az 1980. évi 7,5-ről 2000-re 4,3-re csökkent, és ma már minden harmadik új kapcsolat élettársi kapcsolatnak tekinthető (Az adatokat KSH forrás alapján közli: *Tóth Ádám: Az élettársak jogainak bővítéséről* - Családi Jog 2003. évi 2. sz. 12-13. oldal). Az élettársi együttélés kezdetben tisztán házasság utáni életformaként nyert teret, de már az 1980-as évek végére a házasságot megelőző, majd egyre inkább annak alternatíváját jelentő együttélésre vált. Annak is mutatkoznak jelei, hogy az élettársi kapcsolat önálló, tartós, alternatív életformává lesz. (Ennek részletes elemzését, a tendenciák bemutatását lásd *Spéder Zsolt: Az élettársi kapcsolat térhódítása Magyarországon és néhány szempont a demográfiai átalakulás értelmezéséhez* - Demográfia, 2005. 48. évf. 3-4. sz. 187-217. oldal.) Bár ezek a változások meg sem közelítik a nyugat-európai adatokat, ahol az élettársi kapcsolatok számának emelkedése sokkal erőteljesebb, egészen bizonyos, hogy a növekedés trendje nem fog változni és az együttélés, valamint családalapítás formájává hazánkban is mind nagyobb számban az élettársi kapcsolat válik.

2. Az említett társadalmi tendenciáknak a hatására a nyugat-európai jogrendszerek az utóbbi időben csaknem kivétel nélkül mind eljutottak a korábbi „semlegességi” állásponttól, amely az élettársakat jogon kívüliekként kezelte, a pozitív szabályozásig, amely általában bizonyos társadalombiztosítási juttatásokat, a magánjogban pedig tartási, lakáshasználati és vagyoni jogosultságokat biztosít az élettársak részére. Ebben nyilvánvalóan szerepet játszik annak felismerése is, hogy ma már nem feltétlenül azért választják az együtt élők ezt az életformát, hogy kapcsolataikhoz - különösen annak megszűnése és a jogi rendezésre szoruló kérdések felmerülése esetén - semmiféle joghatás ne fűződjék. Különösen igény van a szabályozásra „a gyengébb fél”: a kisebb keresettel rendelkező, a háztartásban és a közös gyermek nevelésében tevékenykedő élettárs oldaláról, aki a kapcsolat felbomlása esetén megfelelő jogi védelem nélkül teljesen kiszolgáltatottá válna.

A megoldásokat illetően a jogrendszerek rendkívüli tarkaságot mutatnak mind az elismert élettársi kapcsolat létrejöttének formája, mind a jogviszony tartalma tekintetében. A több országban ismert és elismert regisztrált élettársi kapcsolat szinte a házastársakéival egyenlő jogokban részesíti az élettársakat (van, ahol a regisztráció lehetősége csak az egynemű élettársak részére van fenntartva, például Dániában, Németországban, másutt bejegyzett partnerkapcsolat azonos nemű és különemű személyek között is létrejöhet, például Hollandia, Franciaország), ugyanakkor a bejegyzés nélküli, informális együttélésekhez szinte semmi-

lyen jogkövetkezmény nem fűződik, más országokban a kapcsolat jogkövetkezményei szempontjából nincs különbség bejegyzett és be nem jegyzett élettársi jogviszony között. (Az azonos-ságokról és a különbözőségekről részletesen lásd *Szeibert Orsolya: Az élettársak jogállása* c. konferencia referátumát, Polgári Jogi Kodifikáció 2004. évi 3. sz. 17-19. oldal)

A magyar jogban is szaporodik azoknak a jogszabályoknak a száma, amelyek az élettársakat a házastársakéihoz hasonló jogokkal ruházzák fel (például özvegyi nyugdíj, lakásszerzési kedvezmények, eljárásjogi mentességek, összeférhetlenségi és kizárási szabályok). A kodifikációs munka kezdetén, 2002. szeptemberében hatvanöt jogszabály (törvény, kormány- és miniszteri szintű rendelet) használta - többféle értelmezésben - az „élettárs” fogalmát, különböző jogkövetkezményeket fűzve hozzá, és azóta folyamatosan növekszik az ilyen tartalmú jogszabályok száma.

A magánjog területén a Csjt. nem tesz különbséget a szülői felügyeleti jogok tekintetében aszerint, hogy házastárs vagy élettárs szülőkről van-e szó, a reprodukciós eljárásban részt vett élettárs férfi apaságához törvényi vélelmet fűz. A bírói gyakorlatban nem vitás, hogy az élettársi kapcsolatban is szerepet játszik a szolidaritás, az egymás támogatásának kölcsönös kötelezettsége, ezért a kapcsolat megszűnésekor az együttéléssel szükségszerűen együtt járó tevékenységért, ápolásért, gondozásért ellenérték nem igényelhető (BH 2002/7. sz. 268., 2004/7. sz. 280. 2005/4. sz. 141.). Ezzel szemben az élettársi kapcsolat fogalmát és annak vagyoni jogi hatásait a Ptk. tartalmazza (685/A. §, 578/G. §), az utóbbira vonatkozó rendelkezések a Kötelmi jogi résznek a társaságokról szóló fejezetében található. Ez a megoldás azonban ma már nem felel meg sem az élettársi kapcsolatok jellegének, sem azok társadalmi megítélésének. Az élettársi kapcsolat - a vázolt társadalmi változások és a külföldi jogrendszerekben felismerhető tendenciák alapján - elsősorban családjogi szempontok szerinti szabályozást kíván, anélkül, hogy ez a házastársi kapcsolattal azonos szabályozás lenne.

3. A kifejtettek értelmében a Javaslat az élettársi jogviszonyra vonatkozó magánjogi szabályokat a Családjogi Könyvben, a házasságra vonatkozó szabályokat követő Harmadik Részben gyűjti össze. Ezzel kifejezésre juttatja, hogy az élettársak viszonyát családjogi kapcsolatnak tekinti, annak elismertsége, támogatottsága azonban nem azonos a házasságéval, és elkülöníti a Negyedik Résznek a rokonságra vonatkozó szabályaitól is. Az egyik élettárs halála esetén a túlélő élettárs jogaival kapcsolatban további szabályokat tartalmaz a az Öröklési Jogi Könyv és a Kötelmi Jog Különös részének a lakásbérleti jogviszony folytatását szabályozó rendelkezése.

Az élettársi jogviszonynak a Családjogi Könyvbe helyezésén túlmenően tartalmi változásokra is sor kerül. A Javaslat előírja a az élettársak számára is a kölcsönös együttműködési és támogatási kötelezettséget és bővíti az élettársak jogait a kapcsolat megszűnése esetén (hosszabb idejű élettársi kapcsolatot követően tartási és lakáshasználati jog). A vagyoni jogok tekintetében egyidőben kívánja az élettársak vagyoni önállóságát növelni és a vagyonszaporulatra nézve mindkét élettársnak a szerzésben való közreműködésével arányos részesedést biztosítani. Nem változtat ugyanakkor a Javaslat a lényegét illetően az élettársak fogalmán (csak két kisebb, egy, a gyakorlatban már követett és egy elvi jellegű megszorítást illeszt a normaszövegbe), és azon sem, hogy az élettársi kapcsolatot tényhelyzetnek tekinti, az tehát akkor sem a kapcsolat regisztrálásával jön létre és annak törlésével szűnik meg, ha a felek élnek a Javaslatban bevezetett fakultatív

nyilvántartás lehetőségével. Nem köti az élettársi kapcsolat elismerését bizonyos idejű együttéléshez sem (mint például Spanyolország egyes tartományainak törvényei). Változatlan az is, hogy - a házastársakkal ellentétben - az élettársak közös gyermeket nem fogadhatnak örökbe, és az élettárs apaságához vélelem a kapcsolat fennállása alatt nem fűződik (kivéve az apaság speciális esetét, az élettársak kérelmére lefolytatott humán reprodukciós eljárással bekövetkezett fogamzást).

A javaslat számot vet azzal is, hogy aki élettársi kapcsolatot létesít, jogi szempontból kötetlenebbül kívánja e társkapcsolatát alakítani, mintha házasságot kötne. Ezért az élettársi kapcsolatokat a javaslat változatlanul nem rendezi a házastársi viszonyok szabályainak megfelelő részletességgel, hanem azokra csupán keret-szabályokat ad, igaz, hogy az eddigi Ptk.-beli két §-hoz képest jelentősen növelt, 15 szakaszra bővített terjedelemben. E visszafogottsággal lehetővé kívánja tenni azt is, hogy túlzottan merev és minuciózus szabályok ne gátolják a fejlődést ezen a gyorsan változó jogterületen.

I. Cím

Általános rendelkezések

Az általános rendelkezések az élettársi kapcsolat definícióját, a jogviszony létrejöttét, megszűnését és lényegi tartalmát szabályozzák. A javaslat abból indul ki, hogy a „gyengébb fél védelmének” igénye elsősorban a kapcsolat megszűnésekor jelentkezik, ezért a részlet-szabályokat tartalmazó II-IV. Címek is erre összpontosítva nyújtanak jogi eszközöket.

3:86. § [Az élettársi jogviszony]

Élettársi jogviszony áll fenn két olyan, házasságkötés nélkül közös háztartásban, érzelmi és gazdasági közösségben (életközösségben) együtt élő személy között, akik közül egyiknek sem áll fenn mással házassági életközössége vagy élettársi kapcsolata és akik nem állnak egymással egyenesági rokonságban vagy testvéri (féltestvéri) kapcsolatban.

Az élettársak fogalmát a javaslat lényegében a Ptk.-nak - az Alkotmánybíróság 14/1995. (III. 13.) AB határozata következtében - az 1996. évi XLII. törvénnyel módosított rendelkezésével (685/A. §-a) egyezően határozza meg, amely szerint: „az élettársak két, házasságkötés nélkül közös háztartásban, érzelmi és gazdasági közösségben élő személy”. Ebből nyilvánvaló, hogy a javaslat változatlanul mind a különmű, mind az azonos nemű személyek együttélését élettársi kapcsolatnak tekint, amennyiben az a törvényi feltételeknek megfelel. Mellőzi a javaslat a jogszabály eltérő rendelkezésének lehetőségére utaló jelenlegi szabályt, mivel azzal az ígérennyel lép fel, hogy az egyes jogszabályokban külön-külön definiált élettárs fogalom helyett mind a magánjogban, mind más jogágakban irányadó egységes élettárs fogalmat alkosson.

Az utóbbi évek bírói gyakorlatában több esetben felmerült, hogy fennállhat-e élettársi kapcsolat akkor, ha valamelyik élettárs egyidejűleg mással is életközösségben él. A Legfelsőbb Bíróság következetesen arra az álláspontra helyezkedett, hogy a házassági életközösség a házastársak vagy egyikük egyidejű élettársi kapcsolatának fennállását kizárja (LB Pfv.II.21 375/1999., Pfv.II.25 710/2002, BH 2004/12. sz. 504.). Azt viszont - több külföldi ország gyakorlatával és jogirodalmi véleménnyel (Tóth Ádám: i. m. 14. oldal) szemben - nem mondta ki, hogy maga a házassági kötelek zárna ld más személlyel az élettársi kapcsolat létrejöttét.

A javaslat ezt a fontos jogtételt úgy emeli be a tételes jogi rendelkezések közé, hogy nemcsak a házassági együttélés, hanem a mással (már fennálló élettársi kapcsolat ténye is kizárja a (további) élettársi jogviszony megállapíthatóságát, még ha az utóbbinak fenn is állnak a törvényi feltételei. Ennek indoka egyrészt az, hogy ebből a szempontból nem indokolt különbséget tenni a há-

zastársi és az élettársi kapcsolat között. Másrészt ellenkező esetben nemcsak a kapcsolat magánjogi, hanem annak nem magánjogi (például társadalombiztosítás, lakásszerzés) jogkövetkezményei is egyszerre több „élettársi” együttélés alapján igénybe vehetők lennének, ami visszaélésekre adna lehetőséget. Végül ilyen módon lehet összhangot teremteni a 3:88. § (1) bekezdésének azon rendelkezéseivel, hogy ugyanannak a személynek egy időben csak egy élettársi kapcsolata tartható nyilván. A fakultatív nyilvántartás miatt így valósítható meg tehát diszkriminációmentesen az azonos tartalmú életközösségekben élők egyenlő elbánásának elve; nem lehet ugyanis jogi különbséget tenni azonos feltételeknek megfelelő kapcsolatok esetén elsődleges (nyilvántartható) és másodlagos (nem nyilvántartható) élettársi jogviszony jogi hatásai között. Azt a - nyilvánvalóan csak részleges - együttélést tehát, amely az egyik fél házassági vagy élettársi életközössége mellett jön létre, a javaslat nem ismeri el élettársi jogviszonynak.

A másik pontosítás a hatályos Ptk. fogalom-meghatározásához képest, hogy az e Címben szabályozott, tipikusan szexuális elemet is tartalmazó társkapcsolat nem jöhet létre olyan közeli rokonok között, akik között a házasság is el nem hárítható akadályba ütközne, mivel közöttük a nemi kapcsolat vérfertőzést valószínűsítana meg (Btk. 203. §). Az ilyen közeli rokonok vagyonszerzésére a közös háztartásban élő más hozzátartozókra vonatkozó rendelkezések alkalmazhatók, őket azonban akkor sem lehet élettársaknak tekinteni, ha egyébként házasságkötés nélkül érzelmi és gazdasági közösségben élnek. Ez látszólag szűkítést jelent a jelenlegi élettárs definícióhoz képest, valójában azonban egy mindenki előtt nyilvánvaló és követett erkölcsi tételt emel be a törvénybe. A közös háztartásban élő egyenesági rokonokat, testvéreket a közfelfogás sem tekinti élettársaknak. [Ugyanezt a megközelítést tartalmazza a francia Pacte civil de solidarité (PACS), és a német Lebenspartnerschaftsgesetz szabályai].

3:87. § [Az élettársi jogviszony létrejötte és megszűnése]

Az élettársi kapcsolat a 86. §-ban foglalt feltételek fennállása esetén az életközösség létesítésével jön létre, és megszűnik, ha az élettársak egymással házasságot kötnek vagy az életközösségük véget ér.

A javaslat családjogi rendelkezései az élettársi kapcsolat ténylegességéhez fűznek joghatást. Ezek szerint a 86. §-ban foglalt feltételek megvalósulása esetén, az ott említett kizáró okok hiányában az élettársi jogviszony az életközösség létesítésével ipso iure jön létre, és akkor szűnik meg, ugyancsak a törvény erejénél fogva, amikor a feltételek vagy azok egyike már nem áll fenn. (Az élettársak egymással házasságot kötnek és így élnek tovább együtt, vagy életközösségük - egyikük halála vagy az együttélésük megszűnése következtében - véget ér.) A javaslat tehát elveti azt a megoldást, hogy az élettársi kapcsolat létrejöttének valamiféle közigazgatási nyilvántartásba vétel, vagy közjegyző, illetve bíróság előtt tett kölcsönös nyilatkozat legyen a feltétele. Ezt Magyarországon, ahol az emberek többsége nem szívesen vállal semmiféle bürokratikus kötelezettséget, nehezen is lehetne megvalósítani. Nem szólva arról, hogy azokban az országokban, ahol az élettársi jogviszony jogkövetkezményei a regisztráláshoz kapcsolódnak, súlyos problémákat okoz a regisztrálatlan, ún. informális együttélések (de facto élettársi kapcsolatok) jogkövetkezményeinek rendezése, márpedig általában az utóbbiak vannak nagyobb számban (lásd a belga, holland, francia negatív tapasztalatokról David Bradley: *Regulation of Unmarried Cohabitation in West European Jurisdictions - Determinants of Legal Policy* - International Journal of Law, Policy and the Family Vol. 15. No. 1., April 2001. p. 28.). A Családjogi Könyv tehát nem tesz különbséget az élettársi kapcsolatok joghatása és élettárs között attól függően, hogy melyik van nyilvántartva és melyik nem.

3:88. § [Az élettársi jogviszony nyilvántartása]

(1) Az élettársak közötti közös élettársi kapcsolatuk tényének bejegyzését a helyi önkormányzat jegyzője által vezetett nyilvántartásba. Ugyanannak a személynek egy időben egy élettársi kapcsolata tartható nyilván.

(2) A jegyző az élettársi kapcsolat nyilvántartását akár az élettársak közös, akár egyikük kérelmére megszünteti, az utóbbi esetben erről a másik élettársat értesíti.

(3) Az (1) és a (2) bekezdésben meghatározott jognyilatkozatokat a 16. életévét betöltött, korlátozottan cselekvőképes kiskorú a törvényes képviselőjének hozzájárulása nélkül, önállóan teheti meg.

(4) A jegyző által vezetett nyilvántartás az ellenkező bizonyításáig tanúsítja az élettársi kapcsolat fennállását, annak időtartamát és megszűnését.

(5) A nyilvántartás részletes szabályairól külön törvény rendelkezik.

1. A korábban kifejtettek alapján a Javaslat nem teszi magává a házassághoz hasonló regisztrált élettársi kapcsolatok kötelező bevezetését szorgalmazók elképzeléseit. Ugyanakkor nem kíván gátat szabni annak, hogy azok az élettársak, akik ezt igénylik (ilyenek lesznek külföldi tapasztalatok alapján elsősorban az azonos nemű párok), „hivatalosan” nyilvántartassák ezt a kapcsolatot (fakultatív nyilvántartás).

A joggyakorlatban, ha ritkán is, de előfordul, hogy ugyanannak a személynek egy időben több, az élettársi jogviszony elemeit megvalósító kapcsolata áll fenn. Ennek a - családvédelmi szempontból nem kívánatos - „párhuzamosságnak” a Javaslat azzal kívánja elejét venni, hogy nem teszi lehetővé, hogy egyazon személynek egy időben több élettársi kapcsolata álljon fenn, illetve több ilyen jellegű kapcsolat esetén többszörösen megilletsek azok a jogok és terheljék azok a kötelezettségek, amelyeket jogszabály az élettársi kapcsolathoz fűz. (Lásd a 86. §-hoz fűzött indokolást) Ennek következménye, hogy ugyanannak a személynek egy időben csak egy élettársi kapcsolata tartható nyilván, amíg a korábbi a nyilvántartásból nem törlik, az újat nem lehet bejegyezni. E szabály alkalmazhatóságát az önkormányzatok számítógépes adatbázisának zártkörű összekapcsolásával lehet biztosítani. (Lehetséges viszont az, hogy bár a regisztráció törlésére nem került sor, az élettársi kapcsolat megszűnt, és a volt élettársak vagy azok valamelyike mással létesít - be nem jegyzett - élettársi kapcsolatot).

Az említett fakultatív nyilvántartás mellett természetesen nincs akadálya továbbra sem annak, hogy az élettársak más közokiratban (például közjegyző előtt) tegyenek az élettársi kapcsolat fennállására, annak jogkövetkezményeire vonatkozó jognyilatkozatot.

2. A külföldi szabályozások alapul vételével az élettársi kapcsolat nyilvántartását akár az élettársak közös, akár egyikük egyoldalú kérelmére is meg kell szüntetni, annak vizsgálata nélkül, hogy valóban megszűnt-e a kapcsolat vagy sem. A jegyzőnek azonban kötelessége, hogy a megszüntetésről a másik élettársat értesítse.

3. A Személyek Könyvének rendelkezései szerint a korlátozottan cselekvőképes kiskorú jognyilatkozatának érvényességéhez - ha a törvény kivételt nem tesz - törvényes képviselőjének hozzájárulása szükséges. Az élettársi kapcsolat bejegyzése iránti kérelem azonban olyan személyes jellegű jognyilatkozat, amelynek megtételét nem kívánatos harmadik személy jóváhagyásához kötni. A 16. életévét betöltött kiskorú házasságkötéséhez sem szükséges a szülő (gyám) hozzájárulása, hanem csupán a gyámhatóság engedélye [3:10. § (2) bekezdés], és a 16. életévét betöltött gyermek a szülők által kijelölt lakóhelyét a gyámhatóság jóváhagyásával elhagyhatja. [3:155. § (4) bekezdés] Ezen az életkoron alul viszont nem lenne szerencsés - a sokszor nem is a saját, hanem a szülő lakásában együtt élő - „gyermekpárok” élettársi kapcsolatának akár a szülőjük tudta és beleegyezése nélküli

nyilvántartása. E rendelkezéssel a jogalkotó azt is kifejezésre juttatja, hogy sem egyénileg, sem társadalmi szinten nem kívánatos, ha valaki a 16. életévének betöltése előtt - tehát túlságosan korán - élettársi kapcsolatot létesít.

E szempontokra figyelemmel a Javaslat azt a megoldást követi, hogy a 16. életévét betöltött - lakóhelyének a szülőktől független megválasztására is jogosult - korlátozottan cselekvőképes kiskorú számára teszi lehetővé a bejegyzésre irányuló nyilatkozat megtételét, és ehhez a gyámhatóság engedélyét sem követeli meg. (A már fennálló élettársi kapcsolat bejegyezhetőségéhez nem indokolt ugyanazt a feltételt szabni, mint a megkötendő házasság érvényességéhez, különös tekintettel arra, hogy a jogkövetkezmények sem azonosak, például a 16. életévét betöltött kiskorú a házasságkötéssel nagykorúvá válik, az élettársi kapcsolatnak nincs „nagykorúsító” hatása.)

4. Az élettársi kapcsolat nyilvántartás esetén sem a bejegyzéssel jön létre és nem annak törlésével szűnik meg, hanem a 3:87. § rendelkezése szerint a törvény erejénél fogva, és a bejegyzett, illetve be nem jegyzett kapcsolat jogkövetkezményei is azonosak. A nyilvántartás csak a bizonyítást könnyíti meg azáltal, hogy az ellenkező bizonyításáig tanúsítja az élettársi kapcsolat fennállását, annak időtartamát, illetve megszűnését. Ezt mind az élettársak, mind a bíróság (más hatóságok) kötelesek figyelembe venni mindaddig, amíg az ellentétes tényt (nem állt fenn élettársi kapcsolat vagy más időtartamban állt fenn) az arra hivatkozott fél vagy szerv (például a társadalombiztosítási szerv az özvegyi nyugdíj folyósítása iránti eljárásban) nem bizonyítja. Ebből következik, hogy a nyilvántartásnak nemcsak a magánjogi jogkövetkezmények szempontjából van lényeges szerepe.

5. Az élettársi nyilvántartás egy e célra létrehozott, speciális regiszter, amelybe a bejegyzést a felekhez legközelebb álló hatóság, a helyi önkormányzat jegyzője határozati formában, a felek közös kérelmére rendeli el. A helyi jegyző határozata a Pp. 195. §-a értelmében közokiratnak minősül. A bejegyzés részletes szabályait (illetékeség, az eljárás menete, nyilvántartott adatok köre) külön törvény rendezi. Ugyanakkor a nyilvántartás nem közhiteles, abba nem tekinthet be bárki, csupán a felek és azok a szervek, amelyek az élettársi kapcsolat jogkövetkezményei felől határoznak. (Annak természetesen nincs akadálya, hogy maguk az élettársak a regisztráció tényét nyilvánosságra hozzák).

3:89. § [Az élettársi jogviszony családjogi hatásai]

(1) Az élettársak a kapcsolatuk fennállása alatt kötelesek közös céljaik érdekében együttműködni és egymást támogatni.

(2) Az élettárs a kapcsolat megszűnését követően a törvényben meghatározott esetekben volt élettársától tartásra, a volt élettársával közösen használt lakás használatának, valamint vagyoni viszonyaiknak a rendezésére tarthat igényt.

1. Ez a szakasz összefoglalja az élettársi kapcsolat családjogi jogkövetkezményeit a kapcsolat fennállása alatt és az életközösség megszűnése után. Az élettársi kapcsolat családjogi jellegéből következik, hogy az élettársakat szolidaritási kötelezettség terheli egymással szemben: kötelesek egymással - közös céljaik érdekében - együttműködni és egymást kölcsönösen támogatni. A közös célokat általánosságban a 3:86. § fogalmazza meg (közös háztartásban való együttélés, érzelmi, gazdasági közösség). Amennyiben az élettársi kapcsolatból gyermek született, az élettársak mint szülők együttműködésére, a gyermekkel kapcsolatos jogaikra, kötelezettségeikre a szülői felügyeletre és a gyermektartásra vonatkozó szabályok irányadók. Az élettársak apasága, anyasága tekintetében pedig a családi jogállás szabályait kell alkalmazni.

A kölcsönös támogatási kötelezettség magában foglalja a másik élettárs tartását, ápolását, gondozását, ellátását, amint azt az utóbbi években mind a Legfelsőbb Bíróság gyakorlata (lásd a

bevezetőben hivatkozott BH 2002/7. sz. 268. és 2004/7. sz. 280. sz. eseti döntéseket), mind az alsóbb fokú bíróságok határozatai hangsúlyozzák (a Zala Megyei Bíróság 2.Pf.20 078/2000/27. sz. ítéletének indokolása szerint „az élettársi kapcsolat nem egyszerű nemi viszony, hanem annál lényegesen több, érzelmi és vagyoni érdekközösség”..., ami „feltételezi azt, hogy a felek egymást jóban-rosszban támogatják, vagyoni ügyeket közösen intézik, keresetülcet, jövedelmüket közösen használják fel” - lásd BDT. 2002. évi 1. sz. 11.). A kapcsolatnak ezt az elemét több külföldi jogrendszer is normaként jeleníti meg (Franciaország, Németország).

2. A (2) bekezdés felsorolja azokat a magánjogi igényeket, amelyeket a kapcsolat megszűnését követően támaszthat az egyik élettárs a másikkal szemben, a II-IV. Címben meghatározott feltételek fennállása esetén. A hatályos szabályozáshoz képest bővíti a jogosultságok körét a tartással és a lakáshasználattal, és - az eddigiektől eltérő törvényes rendszerben, de - megtartja az együttélés alatt közösen szerzett vagyon megosztására vonatkozó igényt.

II. Cím

Az élettársi tartás

A Javaslat a magyar jogban teljesen új jogintézményként szabályozza az élettársaknak egymással szemben fennálló tartási kötelezettségét. A szabályozás arra az esetkörre vonatkozik, amikor az élettársi kapcsolat már megszűnt és a volt élettárs rászorul a tartásra. Az élettársi kapcsolat fennállása alatt az élettársaknak egymás megélhetéséről való gondoskodása a 3:89. § (1) bekezdésében szabályozott kölcsönös támogatási kötelezettség körébe esik, miként házastársak esetén is (vö. 3:25. §-hoz fűzött indoklással).

A tartáshoz való jognak, amint a IV. Címben szabályozott lakáshasználat biztosításának is, az a kiindulópontja, hogy hosszabb időn át fennállott élettársi kapcsolat megszűnése esetén valamiféle védettséget kell biztosítani az arra rászoruló élettársnak. Ezzel a jog értékeli azt, hogy a volt élettárs rászorultsága a tartásra tipikus esetben a közös háztartásban és a közös gyermek nevelésében való lekötöttségére, keresetszerzési lehetőségeinek beszűkülésére vezethető vissza. Előfordulhat az is, hogy a volt élettárs a kapcsolat fennállása alatt azért nem tudott kereső foglalkozást folytatni, mert élettársa gazdasági vállalkozásában vagy más foglalkozása körében fejtette ki segítő tevékenységét. Az ilyen és ehhez hasonló esetekben elvárható a másik élettárstól, hogy - amennyiben annak jogi feltételei fennállnak - anyagilag is gondoskodjék volt élettársáról.

3:90. § [Az élettársi tartásra való jogosultság]

(1) Az életközösség megszűnése esetén volt élettársától tartást követelhet az, aki magát önhibáján kívül nem képes eltartani (rászorultság), feltéve, hogy

- a) az életközösség legalább tíz évig fennállott, vagy
- b) az életközösség legalább egy évig fennállott, és az élettársak kapcsolatából gyermek született.

(2) A bíróság indokolt esetben az (1) bekezdés a) pontjában meghatározottnál rövidebb időtartamú élettársi kapcsolat esetén is megállapíthatja a tartási kötelezettséget.

(3) Ha a volt élettárs a tartásra az életközösség megszűnését követő egy év eltelté után válik rászorulttá, volt élettársától tartást csak különös méltánylást érdemlő esetben követelhet.

1-3. A Javaslat hosszabb időn át fennállott élettársi kapcsolat esetén ismeri el a volt élettárs jogát a tartásra. Abban a kérdésben, hogy mi minősüljön hosszabb élettársi kapcsolatnak, két megoldás képzelhető el: vagy a törvény maga határozza meg, hogy milyen időtartamú élettársi kapcsolat után igényelhető tartás, vagy annak meghatározását a bírói gyakorlatra bizza. A Ja-

vaslat az előbbi megoldás mellett foglal állást, mivel úgy ítéli meg, hogy e vadonatúj jogintézmény alkalmazásának feltételeit a törvénynek kell egyértelműen rendeznie, amennyiben ugyanis az a bírói gyakorlatra hárul, az egyrészt jogbizonytalanságot idézhetne elő (a perindításnál nem lenne kiszámítható, hogy fennáll-e a tartási jogosultsághoz előírt idő vagy sem), másrészt a perben a bizonyítás is lényegesen elnehezülne, különösen, ha nem nyilvántartott élettársi kapcsolatáról van szó.

Az (1) bekezdés két időtartamot jelöl meg az élettárs tartási jogának feltételül: ha az élettársak kapcsolatából gyermek született, egyévi, egyébként tízévi élettársi együttélés alapozza meg a tartási jogosultságot a volt élettársal szemben, feltéve, hogy a tartás egyéb jogi feltételei fennállnak. Az „élettársak kapcsolatából” kitétel azt jelenti, hogy az (1) bekezdés b) pontjának alkalmazásához nem szükséges a gyermeknek az élettársi kapcsolat fennállása alatti születése, csupán az, hogy szülői a későbbi vagy korábbi élettársak legyenek. Az említett időtartamok azok, amelyek esetén az élettársi kapcsolatot elsősorban a közfelfogás, másodsorban a társadalombiztosítási jogszabályokban irányadónak tekintettek alapulvételével már egyértelműen „hosszabb időn át fennállottnak” lehet minősíteni. (Lásd például az 1997. évi LXXXI. törvény 45. §-át az özvegyi nyugdíjra való jogosultságra vonatkozóan.) Azokat a kérdéseket, hogy az együttélés mikor tekinthető a tartás szempontjából folyamatosnak és mikor nem, megszakadás esetén a közbelső időt hozzá kell-e számítani, a bírói gyakorlatra lehet bízni, amely a házassági életközösség vagyoni jogkövetkezményei körében ezekre részletekbe menően kidolgozott válaszokai rendelkeznek. A szabályozás merevségét oldja az a rendelkezés, hogy a bíróság indokolt esetben a tíz évnél rövidebb időtartamú élettársi kapcsolat esetén is megállapíthatja a tartási kötelezettséget, ami a családjogban alapulként érvényesülő méltányosság egyik, konkrét normában való megjelenítése. Az egyéves, minimális határidőtől azonban a bíróság nem tekinthet el.

Az élettársi tartás egyéb jogi feltételei (önhibán kívüli rászorultság, megfelelő teljesítőképesség) a házastársi tartással egyezően kerülnek meghatározásra. Eltérő szabályozás érvényesül viszont abban, hogy az életközösség megszűnésétől számítva mennyi időn belül kell a rászorultságnak bekövetkeznie ahhoz, hogy az élettárs volt élettársától tartást igényelhesen: a házastársaknál öt év, az élettársaknál csupán egy év ez az időtartam, s attól a bíróság különös méltánylást érdemlő esetben élettársaknál is eltérhet.

3:91. § [A tartásra való érdemtelenség]

(1) Érdemtelensége miatt nem jogosult tartásra az a volt élettárs:

a) akinek súlyosan kifogásolható életvitele, magatartása járult hozzá alapvetően az élettársi kapcsolat megszűnéséhez,

b) aki az életközösség megszűnését követően volt élettársának vagy vele együtt élő hozzátartozójának érdekeit durván sértő magatartást tanúsított.

(2) Az érdemtelenség elbírálásánál figyelembe kell venni az arra hivatkozó volt élettárs magatartását is.

1-2. Az élettárs tartásra való érdemtelensége azonos feltételek esetén állapítható meg, mint házastársak esetén. (Vö. 3:31. §)

3:92. § [A tartási képesség]

Nem köteles volt élettársát eltartani, aki ezáltal saját szükséges tartását, illetve gyermekének tartását veszélyeztetné.

A családjogi tartás rendelkezései szerint a tartásra jogosultság sorrendjében az élettárs a házastársal és az elvált házastársal egy sorba kerül [3:93. §, 3:203. § (1) bekezdés]. Ezzel összhangban mondja ki a Javaslat azt is, hogy nemcsak a saját szükséges tar-

tás, hanem az - akár kiskorú, akár nagykorú - gyermek tartásának veszélyeztetettsége is mentesíti a másik élettársat az élettársi tartás kötelezettsége alól.

3:93. § [A tartás sorrendje az élettárs és a házastárs között]

A tartásra a volt élettárs a különélő házastárssal és a volt házastárssal egy sorban jogosult.

Az élettárs helyzete a tényleges családi kapcsolatokban a házastárs helyzetéhez áll legközelebb, azt a koncepciót, hogy az élettársi kapcsolat nem helyezhető mindenben a házastársakéval azonos szintre, a tartáshoz való jognak az élettársi kapcsolat hosszabb időtartamának feltételéhez kötöttsége biztosítja. E feltétel megvalósulása esetén viszont az élettárs egy sorba állítása a házastárssal (volt házastárssal) a gyakorlatban várhatóan nem fog konfliktushoz vezetni. [Vö. Második Rész, IV. Cím 30. § (2) bekezdés] Ugyanez a helyzet a 3:90. § (3) bekezdésében foglalt rendelkezés következtében két, egymást követően fennállott, hosszabb élettársi kapcsolat esetén.

3:94. § [A rokонтartás szabályainak alkalmazása]

A tartás mértékére, szolgáltatásának módjára és időtartamára, valamint ezek megváltoztatására, a tartási igény visszamenőleges érvényesítésére, továbbá a tartáshoz való jog megszűnésére és a tartás megszüntetésére a rokонтartás közös szabályait kell megfelelően alkalmazni azzal, hogy az élettársi tartáshoz való jog megszűnik akkor is, ha az arra jogosult újabb élettársi kapcsolatot létesít, vagy házasságot köt.

Tekintettel arra, hogy valamennyi családi kapcsolaton alapuló tartás közös szabályait a Negyedik Rész V. Címének I. Fejezete tartalmazza, és a Javaslat a tartás egyes különös eseteire (házastársi tartás, gyermektartás) állapít meg részben külön szabályokat, szükséges annak kimondása, hogy az e §-ban felsorolt kérdésekben a rokонтartásra vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni. Ez alól kivétel viszont, hogy az élettársi tartáshoz való jog mind a jogosult újabb házasságkötésével, mind újabb élettársi kapcsolatra lépésével megszűnik.

III. Cím

Az élettársak vagyoni viszonyai

A Ptk. az élettársak vagyoni kapcsolatának egyeden bekezdést szentel, rögzítve, hogy az élettársak együttélésük alatt a szerzésben való közreműködésük arányában szereznek közös tulajdont. Ha a közreműködés aránya nem állapítható meg, azt azonos mértékűnek kell tekinteni. A háztartásban végzett munka a szerzésben való közreműködésnek számít [578/G. § (1) bekezdés]. Ezek a szüksézávú rendelkezések nem adnak választ számos, a gyakorlat által felvetett kérdésre, például hogyan kell értelmezni a közös tulajdonszerzést, kiterjed-e az a vagyon nem tulajdonjogon alapuló elemekre, van-e létjogosultsága az élettársak viszonyában a különvagyon fogalmának, érvényesül-e az élettársak közös felelőssége harmadik személyekkel szemben, ha egyikük köt a „közös tulajdon” körében ügyletet, a „közreműködés aránya” azonosítható-e az élettársak jövedelmeinek arányával, figyelembe véve egyikük háztartási tevékenységét. Nem tesznek említést az élettársak vagyoni viszonyait szabályozó szerződés kötésének lehetőségéről, annak alaki feltételeiről, hatályáról és arról sem, hogy mennyiben alkalmazhatóak és mennyiben nem analógiaként a házastársak vagyoni viszonyaira vonatkozó rendelkezések.

A Javaslat nem kívánja a jelenleginél sokkal részletesebben szabályozni az élettársak vagyoni viszonyait, a gyakorlatban felmerülő leglényegesebb kérdésekre azonban egyértelmű eligazítást kíván adni.

Miként a házastársak esetén, az élettársaknál is az első helyre teszi a vagyoni viszonyok szerződéses rendezésének lehetőségét, a szerződés alakiságára, tartalmára és harmadik személlyel szembeni hatályára vonatkozó előírásokkal együtt. Az élettársak közti törvényes vagyoni jogi rendszerként pedig - a gyakorlat később részletezésre kerülő problémáira válaszként - az ún. közszerzeményi rendszerhez hasonló megoldást alakít ki.

3:95. § [Az élettársi vagyoni szerződés]

(1) Az élettársak egymás közötti vagyoni viszonyait az élettársi együttélés idejére szerződéssel rendezhetik. A szerződés érvényességéhez annak közokiratba foglalása szükséges.

(2) A szerződésben az élettársak bármilyen olyan vagyoni jogi rendelkezést tehetnek, amely - akár szerződés, akár a törvény alapján - a házastársak között érvényesülhet.

(3) A szerződés harmadik személyekkel szemben akkor hatályos, ha a szerződést az élettársi vagyoni szerződések nyilvántartásába bevezették, vagy ha az élettársak bizonyítják, hogy a harmadik személy a szerződés fennállásáról és annak tartalmáról tudott.

(4) Az élettársi vagyoni szerződések nyilvántartására a házassági vagyoni szerződések nyilvántartására vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.

1-2. Az Európa Tanács Miniszterek Bizottságának R (88) 3. számú Ajánlása szorgalmazta a tagállamokban annak biztosítását, hogy az élettársi kapcsolatban élők vagyoni szerződéseit a jog ne tekintse érvénytelennek, hanem ismerje el azok létjogosultságát. A magyar jogban eddig sem volt tiltott, hogy az élettársak akár kapcsolatuk létrejöttékor, akár annak megszűnésekor a közöttük lehetséges vitás vagyoni kérdéseket szerződéssel rendezzék.

A Javaslat nagyobb nyomatékot kíván adni a vagyoni viszonyok előzetes rendezésének azzal, hogy - a házassági vagyoni szerződés mintájára - a törvényben az élettársi vagyoni szerződés kötésének lehetőségét is megjeleníti. Ebben a szerződésben, miként a házastársak, az élettársak is meghatározhatják az együttélés idejére, hogy milyen módon alakuljanak a vagyoni viszonyaik. A szerződés tartalmát szabadon állapíthatják meg, és ennek során bármilyen olyan vagyoni rendszert kiköthetnek, amely a házastársak között érvényesül, ideértve természetesen a vagyonszereket is. A „gyengébb fél védelme”, illetve a jogviták megelőzése érdekében az élettársak közti vagyoni szerződést is közokiratba kell foglalni (ugyanaz vonatkozik a közös lakás használatát az életközösség megszűnése esetére rendező szerződésre, vö. 3:97. §).

3-4. A Javaslat - a házassági vagyoni szerződéshez hasonlóan - lehetővé teszi az élettársi vagyoni szerződések bejegyzését e szerződések országos nyilvántartásába, és a szerződés harmadik személyekkel szembeni hatályát - a házastársakra vonatkozó rendelkezéseknek megfelelően - a nyilvántartásba történő bejegyzéshez, illetve a harmadik személy bizonyított tudomásához köti. Ebben a tekintetben ugyanis sem az élettársi kapcsolat jellege, sem a hitelezők védelme nem igényel eltérő szabályozást a házastársakétól. A közhiteles nyilvántartás kezelésére, a nyilvántartott adatokról való tájékoztatásra és a jogellenes adatkérés, illetve adatfelhasználás jogkövetkezményeire is a házassági vagyoni jogi szabályokat kell alkalmazni. (Vö. 3:65. §)

3:96. § [Élettársak közti törvényes vagyoni rendszer]

(1) Szerződés eltérő rendelkezése hiányában az élettársak az együttélés alatt önálló vagyonszerzők. Az életközösség megszűnése esetén azonban bármelyik élettárs vagy örököse követelheti a másiktól az együttélés alatt keletkezett vagyonszaporulatnak a megosztását. Nem számítható a vagyonszaporulathoz az a vagyon, ami házastársak esetén különvagyonnak minősülne.

(2) Az élettársat a vagyonszaporulathól a szerzésben való közreműködése arányában illeti meg részesedés. A háztartásban, a gyermeknevelésben valamint - eltérő megállapodás hiányában - a másik élettárs vállalkozásában végzett munka a szerzésben való közreműködésnek minősül.

(3) Ha a szerzésben való közreműködés aránya nem állapítható meg, azt egyenlőnek kell tekinteni, kivéve, ha az bármelyik élettársra nézve méltánytalan vagyoni hátrányt jelentene.

(4) Az élettárs a vagyonszaporulathól öt megillető részesedésre elsősorban természetben tarthat igényt.

1. A Ptk. az 1977. évi IV. törvénnyel történő módosítását megelőzően nem tartalmazott rendelkezést az élettársak vagyoni viszonyaira. Ezekben az időkben a Legfelsőbb Bíróság PK 94. állásfoglalása az élettársak vagyoni kapcsolatát lényegében speciális vagyonszaporulathoz definiálta. A Ptk. 578/G. § (1) bekezdése - ellentétben a Csjt. 27. § (1) bekezdésének a házastársakra vonatkozó szabályával - nem mondja ki, hogy az élettársak között együttélésük idejére vagyonszaporulás keletkezik, csupán közös tulajdonszerzésükről rendelkezik. A bírói gyakorlatban kezdetről két - egymást több tekintetben átfedő - irányzat van jelen: az egyik szerint az élettársak vagyoni kapcsolata teljes körű vagyonszaporulás, amelyre a házastársi vagyonszaporulás szabályait kell alkalmazni, azzal a különbséggel, hogy az egyenlő arányú szerzés helyett a szerzésben való közreműködés határozza meg a vagyoni részesedés arányait (például BH 1997/1. sz. 24.). A másik irányzat az élettársi kapcsolat alatt létrejött vagyonszaporulatra vonatkozóan ismeri el a közreműködés arányában a közös tulajdon létrejöttét, de ennél szorosabb vagyoni köteleket az élettársak között nem lát fennállóknak. Az utóbbi időben ez a második irányzat erősödött meg a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában is: az 531. Elvi Határozat szerint az élettárs - külön kötelezettségvállalás hiányában - nem tartozik helytállni a másik élettárs által kötött szerződésből eredő kötelezettségért (Hiv. Gyűjt. 2000/2. sz.), sőt az LB Pfv.II. 22 986/2001. ítélet indokolása szerint „az élettársak foglalkozásából, illetve kereső tevékenységéből eredő jövedelme és az annak felhasználásával szerzett vagyontárgy csak akkor minősül közös vagyonnak, ha az a közös gazdálkodás körében, illetve a közös szerzéshez ténylegesen felhasználást nyer”. A bírói ítéletek meglehetősen bizonytalanok abban is, hogy a különvagyoni kategóriája használható-e az élettársak viszonyában vagy sem. Az élettársak a közfelfogás szerint is „függetlenebbek” egymástól vagyoni téren is, mint a házastársak.

A fenti jogi bizonytalanságot a Javaslat úgy kívánja megoldani, hogy - vagyoni jogi szerződés hiányában - az élettársak között egy, a közszerzeményi rendszerhez hasonló törvényes vagyoni rendszer körvonalait határozza meg. Ez azt jelenti, hogy az élettársak az együttélésük alatt önálló vagyonszerzők, egyikük szerzése sem hat ki a másikra, egymás tartozásaiért nem felelnek. Nem hagyható figyelmen kívül ugyanakkor a közöttük fennálló - a 3:89. § (1) bekezdésében rögzített - együttműködési és támogatási kötelezettség. Az élettársi kapcsolat megszűnése esetén azonban bármelyikük követelheti a másiktól az együttélés alatt keletkezett vagyonszaporulat megosztását. A vagyonszaporulathoz nem számítható hozzá az a vagyoni (beleértve a vagyoni aktív és passzív részét is), ami házastársak esetén különvagyonnak minősülne; az egyes vagyoni részek jellege tekintetében ugyanis nem indokolt különbséget tenni a házastársak és az élettársak között. A vagyonszaporulat meglétét az igényt érvényesítő élettársnak, a különvagyont az erre hivatkozó élettársnak kell bizonyítania.

2. Az élettársat a vagyonszaporulathól változatlanul a közreműködése arányában illeti meg részesedés, ellentétben a házastársak - közszerzemény esetén is - egyenlő arányú szerzéssel. A közreműködés arányában azonban nemcsak a háztartásban és a gyermeknevelésben, hanem - ami az utóbbi évtizedben igen gyakori - a másik élettárs vállalkozásában „családtagnaként” az élettársi kapcsolatra tekintettel végzett tevékenységet is ért-

kelni kell; ez alól csak akkor van kivétel, ha az élettársak között e tekintetben eltérő megállapodás (munkaszerződés, megbízási jogviszony) van.

3. Változatlan szabály, hogy ha a szerzésben való közreműködés aránya a bizonyítási eljárás lefolytatását követően sem állapítható meg, azt egyenlőnek kell tekinteni. Ez alól azonban a bíróság kivételt tehet, ha az a felek bármelyikére nézve méltánytalan vagyoni hátrányt jelentene (például az összehasonlítható jövedelmek bizonytalansága miatt a közreműködés aránya nem állapítható ugyan meg, de a körülmények mérlegelése alapján nyilvánvaló, hogy az élettársak nem egyenlő mértékben vettek részt vagyoni gyarapításában).

4. Az élettársnak a vagyonszaporulat megosztására irányuló igénye kötelmi igény, azzal a megkötéssel, hogy azt elsősorban természetben kell kiadni, tehát vagyonszaporulathoz felállítása után kell a vagyonszaporulathoz az egy-egy élettársra jutó részt megállapítani és azt egyes vagyontárgyaknak a kizárólagos tulajdonába adásával kielégíteni. Pénzbeli térítésre csak másodlagosan vagy a felek egyezős kérelme alapján kerülhet sor.

IV. Cím

Az élettársak lakáshasználatának rendezése

A hatályos jog szerint az élettárs e minőségében nem részesül védelemben az élettársi kapcsolat megszűnésekor az élettársával közösen használt lakás tekintetében. Amennyiben tulajdonostárs vagy bérlőtárs, ezen jogcímenek megfelelő jogosultságok illetik meg, illetve kötelezettségek terhelik. Abban az esetben azonban, ha csupán „szívességi” lakáshasználó volt élettársa lakásában, az élettársi kapcsolat befejezésével ez a jogcíme megszűnik és - bármilyen hosszú élettársi együttélést követően - köteles az addig közösen használt lakást elhagyni (BH 1999/3. sz. 113., 2001/5. sz. 221. eseti határozatok). Ez a jogi helyzet azonban ma már nem felel meg az élettársi kapcsolat családjogi jellegének, és ellentétben áll az élettársak gyermekének (különösen a közös kiskorú gyermeknek) a lakás használatához fűződő, védendő érdekével. A Javaslat ezért az élettársi jogviszony megszűnése esetén a lakáshasználat rendezésére speciális szabályokat alkot: egyrészt a jelen rendelkezések között a Családjogi Könyvben, másrészt - ha az élettársi kapcsolat az egyik élettárs halálával szűnik meg - a túlélő élettárs (és a közös gyermek) védelmében az Öröklési Jogi Könyvben.

Az élettársak lakáshasználatára vonatkozó szabályok részben hasonlítanak a házastársi lakáshasználat szabályaihoz (elsősorban a közös jogcímen használt lakás esetén), részben eltérnek attól (az egyik élettárs kizárólagos jogcíme alapján használt lakás tekintetében). Elsődleges elv azonban e szabályok körében is a lakáshasználatra jogosult kiskorú gyermek védelme, amely mindkét esetben döntő tényező a további használat szempontjából [3:99. § (2) bekezdés, 3:100. § (1) bekezdés b) pont és (3) bekezdés]. Ezzel összefüggésben egyébként a bírói gyakorlat is változott az elmúlt években: a Fővárosi Bíróság 54. Pf. 28 036/1998/2. sz. ítélete szerint a nem bérlőtárs élettársak esetén - ha közös kiskorú gyermekük a nem bérlő szülőnél van elhelyezve - a Csjt. 77. §-a megakadályozza a nem bérlő szülő lakáskiürítésre kötelezését (BDT 2000/5. sz. 19.).

3:97. § [A lakáshasználat szerződéses rendezése]

Az élettársak az élettársi jogviszony létrejöttékor vagy annak fennállása alatt a közösen használt lakás további használatát az életközösség megszűnése esetére szerződéssel rendezhetik. A szerződés érvényességéhez annak közokiratba foglalása szükséges.

Miként a házastársaknak, az élettársaknak is lehetőségük van arra, hogy az élettársi jogviszony létrejöttékor vagy annak fennállása alatt az életközösség megszűnése esetére szerződéssel ren-

dezzék a közösen lakott lakás használatát. Ennek tartalmát szabadon állapítják meg, és a bíróság a szerződéstől ellentétben a házastársakkal – még a közös kiskorú gyermek lakáshasználati joga érdekében sem térhet el. [Vö. 79. § (2) bekezdés] E komoly jogkövetkezményekkel járó szerződést ugyanúgy indokolt közokiratba foglaláshoz kötni, mint a házastársaknál, ezáltal a közjegyző tájékoztatási kötelezettsége biztosítja, hogy a felek jogaik és kötelezettségeik teljes tudatában rendelkezzenek.

3:98. § [A lakáshasználat bírói rendezése]

A 3:97. § szerinti szerződés vagy az életközösség megszűnése után kötött egyéb megállapodás hiányában az életközösség megszűnése esetén bármelyik élettárs kérheti a bíróságtól az élettársak által közösen használt lakás további használatának rendezését.

Az élettársak – természetesen – attól sincsenek elzárva, hogy az életközösség megszűnése után az előző §-ban szabályozott szerződés hiányában is döntsenek közösen a lakás további használatáról; ez a megállapodásuk már a családjogi rendelkezések alapján nincs alakszerűséghez kötve.

A 3:97. § szerinti szerződés vagy egyéb megállapodás hiányában bármelyik élettárs kérheti a bíróságtól a lakáshasználat rendezését. A bíróság a lakás további használatáról a 3:99-100. §-aiban foglalt rendelkezések szerint határoz.

3:99. § [Az élettársak közös jogcíme alapján lakott lakás használatának rendezése]

(1) Az élettársak közös jogcíme alapján használt lakás további használatáról a bíróság a házastársak közös jogcíme alapján használt lakás használatának rendezésére vonatkozó szabályok megfelelő alkalmazásával dönt.

(2) A bíróság a lakáshasználatra jogosult kiskorú gyermek megfelelő lakáshoz fűződő jogát is figyelembe veszi, ha az élettársi kapcsolat megszűnése esetén az élettársak közös jogcíme alapján használt lakás további használatáról dönt.

1-2. Az élettársak közös jogcíme (közös tulajdona, haszonélvezeti joga, bérlőtársi jogviszonya) alapján használt lakás további használatáról a bíróság a lakáshasználatra jogosult kiskorú gyermek (aki e § alkalmazásában bármelyikük gyermeke lehet) megfelelő lakáshoz fűződő jogának a figyelembevételével dönt. Ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy a gyermek lakáshasználati jogát a közös lakásban kell biztosítani, hanem csak annyit, hogy a bíróságnak olyan megoldást kell választania, hogy a gyermek ne váljon hajléktalanná.

A bíróság mindazokat a megoldásokat alkalmazhatja az élettársak között, amelyeket a házastársak közös jogcíme alapján használt lakás esetében a 81-82. §-ok szerint (a használat megosztása, az egyik élettárs feljogosítása a kizárólagos használatra), és lakáshasználati jog ellenértéke fejében pénzbeli térítést ítélt meg a lakásból távozó élettárs javára (3:84. §).

3:100. § [Az élettárs feljogosítása a másik élettárs kizárólagos jogcíme alapján lakott lakás használatára]

(1) Az élettársi kapcsolat megszűnése esetén a bíróság a volt élettársat – kérelmére – feljogosíthatja a másik élettárs kizárólagos jogcíme alapján közösen használt lakás további használatára, ha

a) az életközösség legalább tíz évig fennállott, vagy
b) az életközösség legalább egy évig fennállott, és az élettársak kapcsolatából származó kiskorú gyermek lakáshasználati jogának biztosítása érdekében ez indokolt.

(2) A bíróság az (1) bekezdésben meghatározott esetekben az adottságainál fogva arra alkalmas lakásnak elsősorban az osztott használatát rendelheti el.

(3) Kivételesen indokolt esetben a bíróság a volt élettársat a másik élettárs kizárólagos tulajdonjoga vagy ha-

szonélvezeti joga alapján használt lakás kizárólagos használatára feljogosíthatja, ha a közös kiskorú gyermek, vagy legalább a gyermekek egyike feletti szülői felügyeleti jog gyakorlása ezt a volt élettársat illeti meg, és a kiskorú gyermek lakáshasználatára másként nem biztosítható.

(4) A bíróság a (2)-(3) bekezdés szerinti osztott, illetőleg kizárólagos használatot meghatározott időre, vagy feltétel bekövetkezéséig is biztosíthatja.

(5) A lakás kizárólagos használatára feljogosított volt élettársat a bérlő jogállása illeti meg azzal, hogy lakáshasználati joga rendes felmondással csak megfelelő cserelakás felajánlása esetén szüntethető meg.

(6) Nem tarthat igényt a másik élettárs kizárólagos jogcíme alapján használt lakás osztott vagy kizárólagos használatára az a volt élettárs, akinek más beköltözhető vagy egyoldalú nyilatkozatával beköltözhetővé tehető lakása van.

1. A volt élettárs használati joga a másik élettárs kizárólagos jogcíme alapján lakott lakásban megszűnik, amikor az élettársi kapcsolat véget ér. Kivételes esetben, hosszabb élettársi kapcsolat esetén azonban a bíróság a volt élettársat – kérelmére – feljogosíthatja a másik élettárs kizárólagos jogcíme alapján használt lakás további használatára is. A hosszabb élettársi kapcsolat, amennyiben az élettársaknak nincs közös kiskorú gyermeke – a tartásra való rendelkezésekkel egyezően – tíz év, közös kiskorú gyermek esetében azonban már egy év is elegendő. Ez utóbbi rendelkezést az indokolja, hogy a lakás használatának biztosítása a gyermek számára elemi létfeltétel, amelyhez egy bizonyos – minimális – idejű együttélés szükséges ugyan, hogy egyáltalán megállapíthatóak legyenek az élettársi kapcsolat elemei, hosszabb időtartam előírása azonban már a gyermek alapvető érdekeit sértheti. A tartással ellentétben az előírtnál rövidebb idejű élettársi kapcsolat esetén a bíróság nem adhat a jogcímmel nem rendelkező élettársnak lakáshasználati jogot.

2-3. A rendezés módja az egyik élettárs kizárólagos jogcíme alapján használt lakás további használatát tekintetében elsődlegesen a használat megosztása. Kivételesen indokolt esetben a bíróság a közös kiskorú gyermek(ek) érdekében a másik élettársat a lakás kizárólagos használatára is feljogosíthatja, de erre csak olyan lakás esetében van lehetőség, amelynek használata felett az élettárs szabadon rendelkezik (tulajdonjog, haszonélvezeti jog), bérlési jog esetében tehát erre nincs mód. Ugyancsak szűken értelmezendő feltétel, hogy a közös kiskorú gyermek lakáshasználatára semmilyen más módon ne legyen biztosítható.

4-5. A házastársi lakáshasználatlal egyező rendelkezéseket tartalmaz a § (4) és (5) bekezdése a kizárólagos használat meghatározott ideig vagy feltétel bekövetkeztéig való elrendelése, továbbá a kizárólagos használatra feljogosított élettárs jogcíme és annak megszüntethetősége tekintetében.

6. A volt élettársat nem lehet a másik élettárs lakásának használatára feljogosítani, ha másutt – nemcsak az adott helységben – beköltözhető vagy egyoldalú nyilatkozatával beköltözhetővé tehető lakása van. Ebben az esetben ugyanis családvédelmi érdekek nem indokolják a másik élettárs tulajdonosi vagy bérlői jogainak korlátozását.

3:101. § [A lakáshasználat újrendezése]

(1) Ha a bíróság a lakás osztott használatát rendelte el, vagy a tulajdonos (haszonélvező) élettársat kötelezte a lakás elhagyására, bármelyik volt élettárs kérheti a lakáshasználat újrendezését arra való hivatkozással, hogy a rendezés alapjául szolgáló körülményekben bekövetkezett változás folytán a használat módjának változatlan fenntartása lényegesen jogos érdekét vagy a közös kiskorú gyermek érdekét sérti.

(2) Az (1) bekezdésben foglaltait nem érintik a volt élettársnak azt a jogát, hogy a használat megosztását követően

volt élettársa bérlőtársi jogviszonyának megszüntetését a törvénynek a bérlőtársakra vonatkozó rendelkezései alapján kérje.

1. A lakáshasználat rendezésekor figyelembe vett körülmények megváltozása (például a kiskorú gyermek nagykorúvá válása, elköltözése, a volt élettársak életkörülményeinek, anyagi helyzeté-

nek módosulása) esetén bármelyik élettárs kérheti a lakáshasználat újrendezését, ha a használat módjának változatlan fenntartása lényeges jogos érdekét sérti, mindazokban az esetekben, amikor arra a (volt) házastársak között is lehetőség van (3:85. §).

2. A (2) bekezdés kapcsolatot teremt a családügyi és a lakásbérlési szabályok között, amikor a lakásbérlőnek azokra a szabályaira utal, amelyek minden bérlőtársi jogviszonyban irányadóak (Lt. 30. §).

Tanulmányok

Élettársi kapcsolat és regisztrált partnerkapcsolat Svédországban és Norvégiában*

***

Együttműködés az északi jogkör országai között

- I. Az északi jogkör, az Északi Együttműködés és a családjog
- II. A házasságon kívüli partnerkapcsolatok szabályozásának rendszere
- III. A házasságon kívüli informális élettársi kapcsolat szabályozása
- IV. A regisztrált partnerkapcsolat
- V. Áttekintés - ideológiai háttér - összevetés

Ha a férfi házában él az élettársa és nyilvánvaló, hogy együtt alszanak, az a asszonynak kulcsa van a szekrényekhez és fiókokhoz, továbbá nyilvánvaló, hogy a férfi és élettársa együtt étkeznek három télen át, akkor őt a feleségének kell tekinteni."

Jyske Lov 1241. A. D. Jütland-félsziget¹

I. Az északi jogkör, az Északi Együttműködés és a családjog

1. Az északi jogkörről

Az alábbiakban azt tekintjük át, hogy Svédország, Norvégia és Dánia milyen jogi megoldásokat, jogokat, kötelezettségeket kínál azoknak, akik nem óhajtanak házasságban élni, illetve egyéb okból a párkapcsolatnak nem ezt a formáját választják, továbbá azoknak, akik azonos nemi hovatartozásuk miatt nem köthetnek házasságot. Mivel az ezen életviszonyokra nézve meghozott rendelkezések nem tekintenek vissza nagy múltra, ahhoz, hogy az említett szabályozási formákat összevethessük egymással, messzebbre kell tekinteni, figyelemmel kell lenni arra, hogy maguk az érintett jogrendszerek milyen kapcsolatban állnak egymással, illetve, hogy a családügyi szabályozás terén általában milyen egyezéseket, illetve különbségeket mutatnak fel.

Svédország, Dánia és Norvégia jogrendszerei az északi - vagy skandináv - jogkörhöz tartoznak, azaz önálló jogcsaládot képeznek. Mind az elnevezésükkel kapcsolatosan - északi, illetve nordikus, avagy skandináv jogkör² -, mind pontos hovatartozásukat illetően megoszlottak az álláspontok. Finnországot és Izlandot ideértve olyan jogterületről van szó, amellyel kapcsolatosan a „skandináv jog” megjelölés is elhangzott, azt a képzetet keltve, hogy egységes északi jogrendszerrel is beszélhetünk. Noha ezt a feltevést egyértelműen cáfolható,³ annyi bizonyos, hogy az északi államok joga - magánjoga, illetve családjoga - sajátos kapcsolatban áll egymással.

Eörsi a skandináv jogok helyzetéről szólva utal arra, hogy a jogrendszerek közötti elhelyezése erősen vitatott.⁴ A fő kérdés abban áll, hogy az északi jogok a kontinentális európai jogok között, annak egyik alcsoportját képezve helyezkednek el vagy a *common law* és *civil law* mellett található a helyük. Alcsoportnak tekinti a skandináv jogot *Rheinstein*⁵, a román és germán jogcsalád mellé sorol-

ja be harmadikként mint a német jogtudomány által erőteljesen befolyásolt jogcsaládot; árnyaltabban, de hasonlóképpen foglal állást *Zweigert és Kötz*:⁶ az északi jogok kapcsolódnak a *common law* rendszeréhez - tekintve különösen azt a tényt, hogy nem rendelkeznek átfogó törvénykönyvekkel, s a magánjog egyes területein különösen nagy a bírói döntések jelentősége -, ugyanakkor erőteljesen kötődnek a kontinentális európai jogokhoz - nagy hatással volt az északi jogcsaládba tartozó jogrendszerek fejlődésére a német jogtudomány. Az északi jogcsalád helyének kijelölése hangsúlybeli eltéréseken is múlik: az összehasonlító jog egyes művelői melyik momentumot emelik ki a sok közül és milyen jelentőséget tulajdonítanak annak. Azt a tényt nyomatékosítják, hogy történeti összefüggésben valamennyi északi jog a régi germán jogon alapszik,⁷ vagy ezzel szemben azt, hogy a XX. század elején a német jogi gondolkodás hatással volt ugyan a skandináv polgári jog alakulására, de annak alapvető jellegzetességeit nem változtatta meg;⁸ s hasonlóképpen: a római jog csekélyebb befolyása, kisebb mértékű átvétele is különböző hangsúlyt kaphat.

Valamennyi álláspont közös azonban annyiban, hogy a skandináv jogrendszerek olyan sajátosságokat mutatnak, amelyek az öt ország vonatkozásában közösek, s egyúttal ezt a jogcsaládot a többitől feltétlenül megkülönböztetik. (Ezeknek a sajátos jellemzőknek az előtérbe állítása enged arra következtetni, hogy az északi jogcsalád nem pusztán alcsoport, hanem a *common law* és a kontinentális európai jog mellett tüntethető fel.⁹)

2. Az Északi Együttműködésről - általában

A fenti közös jellemzőknek - többek között - messzire nyúló történelmi gyökerei vannak, amelynek következményeként eredetileg az északi jogkörbe tartozó jogrendszerek között is differenciáltak, aszerint, hogy a nyugati, illetve a keleti jogi hagyományt követik-e. Előbbihez tartozott Izland, Dánia és Norvégia joga, utóbbit képezte a svéd és finn jog. Ennek a felosztásnak a háttérben történelmi tények álltak: Norvégia 1814-ig Dániához tartozott, Izland évszázadokig dán befolyás alatt állt; Finnország pedig a XIX. század elejéig Svédországgal alkotott egy államot.¹⁰ (Az egyes jogokban a mai napig fellelhetőek ennek a kettéosztottságnak a maradványai.¹¹) A jogrendszerbeli közeli rokonságnak a földrajzi elhelyezkedés és a közös történelmi tradíciók mellett alapjául szolgáltak a hasonló kulturális hagyományok - ezen belül a jogi kultúra - és társadalmi körülmények, továbbá kiemelkedő - esetleg döntő¹² - jelentőséggel a nyelv, tekintve, hogy a svéd, dán és norvég nyelvet használók egymást számottevő nehézség nélkül megértik.

Az érintett országok azonban nem elégedtek meg a közös történelmi sors eredményezte jogintézménybeli hasonlóságokkal, hanem a XIX. század közepétől kezdődően kifejezetten törekedtek is a jogegységesítésre (amelyet a magánjog területén megkönnyített az, hogy az említett nyugati-északi és keleti-északi részekben a tételes jog közös alapokon nyugodott¹³). A jogegységesítés keretében az országok közötti kooperáció szolgált, az ún. Északi Együttműködés,¹⁴ amelyet Svédország, Dánia és Norvégia hozott létre (elfeledve az egymás közötti háborúkat és ellenségeskedéseket), s amelyhez a másik két északi ország később csatlakozott. Az együttműködés különböző területeket érintett, ehelyett csak a jogalkotásban megnyilvánuló fejleményeivel foglalkozunk.

A jogalkotási együttműködés vitafórumául és motorjául 1872-től kezdődően az északi jogásznakok szolgáltak, amelyek már 1880-ban kézzelfogható eredményeket produkáltak, s amelyek idővel nem egy jogág - közöttük a magánjog - igen sok lényeges problematikus kérdésért megvitatták. A jogásznakok ülésen rendszerint azok vettek részt, akik hazájukban is közreműködtek a jogalkotási folyamatokban, ennek megfelelően az együttműködés alapvetően informális és kevésbé bürokratikus volt. Maga a jogegységesítés ekkor sem jelentette államok feletti szabályok meghozatalát, legtöbbször nem kötelező erejű megállapodások születtek, amelyek a nemzeti jogszabályokon keresztül valósultak meg, többé-kevésbé azonos vagy hasonló tartalmú jogi rendelkezések formájában. Az ötvenes évektől újabb kereteket kapott, meg is erősödött az együttműködés, az 1962-ben született Helsinki Megállapodás a jogi együttműködés alapvető céljai között rögzítette az alábbiak elérését: az északi állampolgárok igazságszolgáltatás terén történő egyenlősége, a magánjog és büntetőjog lehető legteljesebb egységesítése, kölcsönös együttműködés minden olyan terület jogalkotásának előkészítése során, ahol ennek jelentősége lehet, továbbá a nemzeti ítéletek kölcsönös elismerése és végrehajtása.

Az északi harmonizációs jogalkotási folyamat minden egyes esetben - annak a célnak megfelelően, hogy minél korábbi stádiumban és minél hatékonyabban történjen meg a koordináció -, azzal veszi kezdetét, hogy valamennyi országban felállítanak törvényelőkészítő bizottságokat, melyekben mind az érintett szakminisztériumok képviselői, mind a nemzeti jogi szakértők, mind pedig politikusok képviseltetik magukat. A nemzeti bizottságok rendszeresen üléseznek, s ennek során készítik elő a jogszabályokat, s fogadják el egy közös szöveget. Ez alapján azonban nem születnek az uniós jogalkotáshoz hasonló, kötelező erejű irányelvek, s nem hoznak valamennyi országra kötelező, államok feletti jogszabályt, hanem vagy megállapodást kötnek vagy - tipikusan - elfogadják egy közös törvénytervezetet, amelynek sorsa már a nemzeti parlamentek képviselőin fog múlni.

Noha ez a regionális jogegységesítés valójában nem jelent egységes jogot, hiszen az elfogadott rendelkezések között lesznek - eltérő mértékű - különbségek, a gyakorlatban a törvényjavaslat tárgyalásának parlamenti szakaszában nagy súlyt helyeznek az Északi Együttműködés eredményességére, s arra, hogy ne kerüljön sor olyan módosításokra, amelyek éppen az egységes jellemzőitől fosztanák meg a javaslatot. Bár nem minden jogterületen kerül erre sor, ez nem von le semmit az elért sikerek jelentőségéből, amely bizonyos tekintetben a világon egyedülállónak tekinthető.

3. Az Északi Együttműködésről - a családjog terén

Annak ellenére, hogy a közös előkészítő munka nem vezet azonos jogszabályokhoz - esetleg nem is mindegyik résztvevő állam fogadja el a benyújtott törvényjavaslatot -, s a bírósági jogalkalmazás sem egységes, az Északi Együttműködés éppen a magánjog területén eredményezett egymáshoz nagyon közelálló jogszabályokat. Vonatkozik ez mind a tulajdonjog és a szerződési jog szabályozására, mind pedig az öröklési jog és a családi jog rendezésére. Ami a polgári jogot illeti, bár az egységes skandináv

polgári törvénykönyv nem készült el, az együttműködés több területen (adásvétel, szerződési jog általános kérdései) a szabályozás magas szintű összhangját vonta maga után.

Más kisé a helyzet a családi jogi intézmények rendezése terén. Hangsúlyt kap, hogy a harmonizációs tevékenység a családi jog egységesítése során is nagy sikereket ért el,¹⁵ többek között azért is, mert számos olyan kérdéssel foglalkoztak már a század elején, amelyek Európa egyéb államaiban csak a II. világháború után merültek fel megoldásra váró problémákként: így a férfiak és nők házasságban belüli egyenlőségével, a bontójogi elvek között a vétkességi elv elhagyásával, a házasságból és házasságon kívül született gyermekek egyenlőségével, továbbá a túlélő házastárs öröklési jogi helyzetének javításával.¹⁶ Ugyanakkor a családi jogban több különbség maradt fenn az északi államok jogrendszereiben, mint például a kötelmi jogi szabályozásban, az egyes államok több-kevesebb módosítással valósították meg a közös elképzeléseket, annak ellenére, hogy a házassági jogtól kezdődően az örökbebefogadásig széles skálán folyt a jogegységesítés.

Az Északi Együttműködés első szakaszának terméke volt az a házassági jogi szabályozás, amely valóban szinte azonos rendezést eredményezett valamennyi érintett államban. Az 1920-as években először Svédországban, majd sorban a többi északi országban is olyan házassági törvény lépett hatályba, amelyet az együttműködés legkitűnőbb példájaként tartanak számon. (Nem ez volt azonban az egyetlen érdeme az új szabályozásnak, hanem elsősorban az, hogy olyan liberális rendszert vezetett be, amely számos európai országban csak 50-60 évvel később valósult meg.¹⁷) Ez tekinthető a családi jogi együttműködés első jelentős mérföldkövének, amely valóban egy skandináv jogrendszer létrejöttét engedett következtetni, ám egyúttal az egyeden ilyen példája is a jogalkotásnak: *Agell* szerint az azóta megvalósult családi jogi jogalkotással vitatható leginkább az a tétel, amely szerint az északi országok joga azonos megoldásokat preferál."

Ami a jogalkotási kooperációt illeti, valóban egyre csekélyebb mértékben maradt meg az egységesség a családi jogi jogszabályokban, ám ez nem jelenti azt, hogy ne maradtak volna fenn egyes - s talán legfontosabb - intézményeknél alapvető közös jellegzetességek. Az ötvenes években újból felmerült a házassági jog revíziójának, továbbá a szülő-gyermek kapcsolatot érintően (örökbebefogadás, apaság, házasságon kívül született gyermek) az újraszabályozásnak az igénye, ám ezúttal a tárgyalásokon már szerepet játszott az 1952-ben felállított és parlamenti képviselőkből álló Északi Tanács, s az egységes északi szabályozottság követelménye kissé háttérbe szorult. Az ekkor született jogszabályok közös alapokon nyugodtak ugyan, de már jelentősebb eltérésekkel.

Az északi országok családjoga a korabeli Európa családjogi megoldásaihoz képest már a század első felében is liberális és ma is az. A bontás érdekében nem minden esetben szükséges a házasság helyrehozhatatlan megromlására hivatkozni - az egyik házastárs erre irányuló kérelme megfelelő alapja a házasság felbontásának, ez következik abból a felfogásból, hogy közösen és önkéntesen vállalt szövetségről van szó. A jogalkotó várakozási időtartamot beiktat ugyan az eljárásba, de attól el lehet tekinteni (pl. ha nincs közös kiskorú gyermek); szerepet játszik továbbá a hosszabb időtartamú különélés. Annak ellenére, hogy a nyugati-északi és a keleti-északi országok bontójoga között észlelhetőek eltérések, összességében valamennyi országban relatíve egyszerű a bontás, a bontó ítélethez távolról sem elérhetetlen feltételeket kell teljesíteni. A házassági vagyoni jog alapvetően a közszerzeményhez hasonló rendszer elvén épül fel (amely nem zárja ki a közös tulajdon keletkezését), a jogalkotót az vezérelte, hogy a felek vagyoni szabadságának megőrzése mellett az egyenlő részesedés elvét is alkalmazzák annak elismerésére, hogy a vagyonszerzésben mindkét fél - feltehetően - közreműködött. Figyelmet fordítottak továbbá a háztartásban és a gyermeknevelés körében végzett munka közreműködésként történő értékelésére. A gyermek-szülő kapcsolat tekintetében egyre erőteljesebben előtérbe került a gyermek érdekének elsődleges figyelembevéte-

le, a szülői felügyelet közös gyakorlása és nagyon hamar a házasságon kívül született és házasságból származó gyermekek közötti megkülönböztetés eltörlése.

A hatvanas években határozottan érzékelhetővé váltak azok a társadalmi változások, amelyek - egyebek között - felvetették a kérdést: kell-e és ha igen, milyen módon szabályozni a házasságon kívüli partnerkapcsolatokat?

II. A házasságon kívüli partnerkapcsolatok szabályozásának rendszere

Míg valamennyi északi ország ismeri a regisztrált partnerkapcsolat (*registered partnership, registrierte Partnerschaft*) intézményét, addig csupán Svédországban született eddig olyan törvény, amely kifejezetten a házasság nélküli élettársi kapcsolatokra nézve tartalmaz szabályozást. A regisztrált partnerkapcsolat az azonos nemű személyek számára gyakorlatilag a házassággal azonos jogállást biztosít, a partnerkapcsolatban élőkre és a házastársakra néhány kivétellel ugyanazok a szabályok irányadóak. Dánia volt az első, 1989-ben - nemcsak az északi jogkörbe tartozó jogrendszerek között, hanem a világon is -, amely lehetőséget teremtett az azonos nemű hovatartozású személyek számára arra, hogy kapcsolatukat ilyen módon formalizálják (*registreret partnerskab*). A dán törvényt sorban követte a többi, 1993-ban Norvégiában (*registreren partnerskap*), 1994-ben Svédországban (*registrerat partnerskap*), 1996-ban Izlandon (*stadfesta samvist*), majd végül 2001-ben Finnországban (*rekisteröidys parisuhiteista*).

Míg a regisztrált partnerkapcsolatra vonatkozó jogalkotás erőteljesen hasonló eredményeket produkált valamennyi országban, addig a „hagyományos” élettársi kapcsolat rendezésével távolról sem ez a helyzet. Svédországban már 1973-ban született egy törvény a házasságon kívüli élettársi kapcsolatban élők jogainak - szűk körű - rendezésére, ezt 1987-ben váltotta fel egy kiterjedőbb szabályozás, majd 2003-ban került elfogadásra a jelenleg hatályos jogszabály (Élettársi törvény, *Sambolagen*) amely nem átfogóan változtatta meg a korábbi, de egyértelműbbé, tisztábbá tette alkalmazhatóságát, s amely mind a külön-, mind az azonos neműek élettársi kapcsolatára vonatkozik. Valamennyi ország jogrendszere tartalmaz részszabályokat az élettársi kapcsolatra nézve, ám nem önálló jogszabály formájában, igen-igen töredékesen. A szabályozás áttekintése és az alapjául szolgáló ideológia elemzése nem hagyható figyelmen kívül, tekintettel arra, hogy a 2001-ben végzett felmérés szerint Európa húsz állama közül éppen Svédországban, Norvégiában, Dániában és Izlandon haladja meg az élettársi kapcsolatok száma a 25 százalékot.¹⁹

Az imént jelzett sajátosságokra tekintettel az alábbiakban nem országokként, hanem a két intézménytípus köré csoportosítva tárgyaljuk a regisztrált partnerkapcsolat és az élettársi kapcsolat szabályozásának történetét és jellemzőit. A Ptk. kodifikációja kapcsán, különös tekintettel az élettársi kapcsolat újbóli szabályozásának valószínűségére, nemcsak a jelenleg hatályos rendelkezések megismerése, hanem az utóbbi évtizedek során felmerült javaslatok, indítványok mibenlétének és sorsának megismerése is tanulságos lehet. Ami a szabályozást illeti, mind a magánjogi, mind a közjogi jogkövetkezmények különös jelentőséggel bírnak, ám jelen tanulmányban nem térünk ki - az egyébként rendkívül fontos - szociális jogi, adójogi következményekre.

III. A házasságon kívüli informális élettársi kapcsolat szabályozása

1. Svédország

1.1. Svédországban az első között került sor a XX. század második felében a hagyományos családmóddal megváltozására. 1985-ben a párkapcsolatban élők 20%-a élettársi kapcsolatban

élt, a XXI. század elejére ez az arány megnövekedett: a fennálló partnerkapcsolatok mintegy harmada élettársi viszony (kétharmada házasság, illetve regisztrált partnerkapcsolat - bár ez utóbbiak száma csekély). A gyermekek megközelítőleg fele születik élettársi kapcsolatban élő szülőpárhoz. (A gyermekeket illetően ez az arány növekedésükkel együtt csökken, mivel az élettársak jelentős hányada házasságot köt.)²⁰

1969-ben a svéd kormány egy bizottságot állított fel részint a házassági törvény felülvizsgálása érdekében, részint pedig annak értékelésére, hogy szükséges-e a házasságon kívüli együttélések jogszabályi rendezése. A bizottság 1972-ben előterjesztett jelentésében olyan jogszabály elfogadására tettek javaslatot, amely biztosítaná a rászorult élettársnak, hogy az élettársi kapcsolat megszűnését követően a közös lakást maga használhassa tovább.²¹

1.2. 1973-ban született meg az első jogszabály, amely a házasságon kívüli élettársi kapcsolatban élők viszonyát anélkül rendezte, hogy bármilyen egyéb szociális követelményt is támasztott volna velük szemben.²² A jogszabály azonban nagyon szűk körre korlátozódott, az élettársak közös lakására nézve tartalmazott csupán néhány rendelkezést. (Alapja lényegében az az 1959-es jogszabály volt, amely a házastársak bontás utáni lakáshasználatát rendezte.) A törvény értelmében az élettársi kapcsolat megszakadását követően az a partner vehette át a közös lakás bérleti jogát, akinek arra nagyobb szüksége volt, még akkor is, ha a másik fél volt a lakás bérlője. Két további irányban is megkötötték a törvény alkalmazhatóságát: nem vonatkozott arra az esetre, amennyiben a másik fél tulajdonosa volt a közösen használt lakásnak és alapvető jelentőséget tulajdonított annak a ténynek, hogy van-e a (volt) élettársaknak közös gyermeke vagy sem. Közös gyermek hiányában a jogszabály alkalmazására csak kivételes körülmények fennállása esetén kerülhetett sor, például, ha a nő állapotos volt vagy nagyon hosszú ideig tartott a kapcsolat.

Ahogy ez a jogszabály, úgy más jogi rendelkezés sem szólt az élettársak egymás közötti kapcsolatának szabályozásáról, amely különösen a vagyon tekintetében és elsősorban akkor igényel(het) állami beavatkozást, ha az élettársi kapcsolat megszűnik. Igen bizonytalan volt az, hogy az egyik fél tulajdonában álló vagyonból követelhet-e, s ha igen, milyen alapon részesedést az a másik élettárs, aki anyagilag hozzájárult annak megszerzéséhez, értéke növeléséhez. Noha ebben sokáig nem született legfelsőbb bírósági döntés, több esetben bíróság elé került azoknak a házastársaknak a hasonló jellegű kérelme, akik házasságban éltek, majd - kérelemre - megkapták a különválásról (*separation*) szóló határozatot. Helyzetük több szempontból is hasonló az élettársak jogállásához vagyoni kérdésekben: a svéd jog alapján - ahogyan arra már utaltunk -, a házasság időtartama alatt a feleknek különvagyonra az általuk szerzett vagyon, s az a házasság megszűnésekor válik közössé: amikor az adósságok levonása után fele-fele arányban osztoznak rajta; ám ez nem vonatkozik a különválás és bontás közötti időszakban a házastársak tulajdonába került vagyonra²³ - éppúgy, ahogyan az élettársak vagyonára sem alkalmazhatóak a házassági vagyonjog rendelkezései.

A Fellebbviteli Bíróság gyakorlata a következő elvet kristályosította ki: a partner akkor követelheti a másik fél tulajdonában álló - de az ő saját vagyoni hozzájárulásával megszerzett - vagyontárgy közös tulajdonná nyilvánítását, amennyiben (a) azt a közös használat céljával vették; (b) akár pénzbeli hozzájárulással, akár ezzel egyenértékű egyéb módon is hozzájárult a szerzéshez, ilyennek minősül a közös háztartás fenntartásához való hozzájárulás akár munkával szerzett jövedelem, akár a közös háztartásban végzett munka által; (c) nem kötöttek a felek megállapodást arról, hogy a vagyontárgy a másik fél saját tulajdonába kerül. *Agell* ennek különös jelentőséget tulajdonít, mert a házassági vagyontársasághoz hasonló rendszert valószínűsített meg, ahol egyébként - főszabályként - a házastársak nem szereznek kapcsolatuk fennállása alatt közös tulajdont.²⁴

Ezzel a - megengedő - gyakorlattal némiképpen ellentétes volt annak az ügynek a Legfelsőbb Bíróság által történő megítélése, amely már ténylegesen élettársakat érintett:²⁵ a keresetet benyújtó nő élettársával az annak halálát megelőző tíz évben együtt élt, az utolsó években a beteg partnert közös otthonukban ápolta. Halálát követően nem - a férfi tulajdonában álló - ingatlan közös tulajdonjogának megállapítását kérte, hanem fizetés-jogcímén abból részesedést. A bíróság megállapította, hogy bár általános alapelv az, hogy az egyik fél a másik részére teljesített munkavégzés esetén még a fizetésre irányuló megállapodás hiányában is díjazásra tarthat igényt, ez nem alkalmazható egymással szoros rokoni vagy baráti kapcsolatban álló személyek viszonyára. Ilyen kivételes helyzetnek ítélte a kérdéses szituációt is: egymással házasságra hasonlító körülmények között együttélő partnerek fenti munkavégzéséért nem jár ellenszolgáltatás, tekintve, hogy a munkát az élettárs - akár a házasságban - mind a maga, mind partnerre érdekében, az élettársi kapcsolat részeként végezte.²⁶

Az élettársakat ekkor sem terhelte az egymás iránti tartási kötelezettség, de azt a tényt, hogy a harmadik személlyel szemben tartásra jogosult vagy harmadik személyt tartani köteles személy élettársi kapcsolatban él, nem tudta a jogalkotó bizonyos idő után figyelmen kívül hagyni. 1978-ig a volt házastárs tartási kötelezettsége megszűnt, ha a tartásra jogosult volt házastárs új házasságot kötött, ezt a rendelkezést akként módosították, hogy a körülmények megváltozása is elegendő legyen a tartási kötelezettség megszűnéséhez. A korábbi szabály - ahogyan ez nálunk is megfigyelhető - éppen arra indította az érintetteket, hogy ne kössenek házasságot, hanem elégedjenek meg az élettársi kapcsolattal, amely mellett továbbra is igényelhető a tartás.²⁷

A szülő-gyermek kapcsolatot illetően az erről szóló törvény már a hetvenes években sem tartalmazott olyan szabályt, amely kifejezetten a házasság nélkül együttélő szülők és a gyermek kapcsolatát rendezte volna, tekintve, hogy erre a helyzetre a nem házasságban élő nő helyzete szolgált kiindulópontként, s annak, hogy a szülők házasságban vagy élettársi kapcsolatban éltek, a gyermekkel való - jogi - kapcsolat vonatkozásában csekély szerepe volt. (Az azonban természetesen gyakorlati jelentőséggel bírt, hogy a szülők együttéltek-e vagy sem.)²⁸ A svéd jog módot adott arra, hogy ne csak a házasságban élő szülők gyakoroljanak a gyermek felett - automatikusan - közös szülői felügyeletet, hanem az élettárs szülők kérelmére a bíróság, ha csak az a gyermek érdekével nem ellentétes, lehetőséget nyújtson erre.

1.3. A nyolcvanas években az élettársak vagyoni viszonyaival kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság tovább alakította a joggyakorlatot.²⁹ A kapcsolat megszűnését követően az élettárs nem jogalap nélküli gazdagodás címén igényelt a vagyomból részesedést, hanem - elsősorban a nő - annak megállapítása érdekében perelt, hogy a bíróság nyilvánítsa közös tulajdonnak a férfi nevén lévő vagyontárgyat, tipikusan azt a lakást, amelyben közös életüket folytatták. A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint akkor van lehetőség fele-fele arányú közös tulajdon megállapítására, ha feltételezhető a felek között egy hallgatólagos megállapodás arról, hogy bár csak a férfi nevében történt a szerzés, anyagilag ehhez mindketten hozzájárultak. Abból indultak ki, hogy jelentős vagyoni hozzájárulás teljesítése esetén vélelmezhető, hogy a közös tulajdonszerzés volt a cél, nem pedig ajándékozás vagy kölcsön nyújtása.

Ezzel egyidejűleg az is folyamatosan megerősítést nyert, hogy az élettársak egymás közötti viszonyának rendezése során ne kövessék a házassági jog rendelkezéseit. Ezt alátámasztotta egy, a nyolcvanas évek közepén hozott legfelsőbb bírósági döntés is,³⁰ melyben megállapították, hogy a házasságszerű körülmények között együttélő partnerek nem köthetnek olyan szerződést, amelyben magukra nézve a házassági vagyonjog valamennyi következményét alkalmaznandónak tekintik. Ebből egyértelműen levonható a következtetés: csak a házasság vonhatja maga után a házassági vagyonjogi joghatások teljességét.

A nyolcvanas évek elején - az élettársi kapcsolatok számának növekedésével párhuzamosan - újraértékelték a fennálló szabályozást és ennek a munkának eredményeként született meg végül 1987-ben az élettársakra irányadó új - egyúttal a korábbi törvényt hatályon kívül helyező - jogszabály.³¹ Az élettársi közös otthonról szóló törvény elődjénél szélesebb körben rendezte az élettársi kapcsolat megszűnése esetére a vagyon megosztását: nemcsak a közös lakásra, hanem a közös háztartási felszerelési tárgyakra nézve is. Ami a közös lakást illeti, a törvény hatálya alá tartozott mind a bérlakás, mind a felek - egyikének - tulajdonában álló lakás. A jogalkotó azon szándéka, hogy a ténylegesen közös otthonként szolgáló lakás használatával kapcsolatos jogokat védje, egyértelműen kitűnik abból a rendelkezésből, hogy nem tette lehetővé ennek az igénynek az érvényesítését a hétvégenként, pihenés céljára használt ingatlanra, illetve annak felszerelési tárgyaira. A jogszabály definiálta azt is, hogy mit ért háztartási felszerelés alatt: ide sorolhatóak a bútorok, eszközök és egyéb, a közös otthonot szolgáló ingóságok; de nem háztartási felszerelés a gépkocsi, továbbá - kifejezetten - azok az egyik fél tulajdonát képező dolgok sem, amelyek kizárólagosan az egyik fél használatában állnak. Összességében a törvény alkalmazhatósága jelentős mértékben bővült az 1973. évi jogszabályban foglaltakhoz képest, ugyanakkor a fentiekből nem kétséges, hogy az a valóban a közös életvitelt szolgáló ingókra/ingatlanra korlátozódott.

Agell abban látja a törvény előrelépését és nagyon lényeges újítását, hogy annak a kimondásával, hogy az élettársi kapcsolat „felbontását” követően egyes vagyontárgyak értéke felosztásra kerül a felek között, gyakorlatilag a jogalkotó a házassági vagyonjog közszerzeményi rendszerrel rokon megoldását tekintette kiindulópontnak.³² A szabályozás mögött ugyanaz a megfontolás érhető tetten, mint azokban a vagyonjogi rendszerekben, amelyek a vagyonekülönítés és vagyonegyesítés közötti utat választják: annak ellenére, hogy a partnerek közül formálisan csak egyik tulajdonos, mindketten hozzájárultak az adott vagyontárgy, ingatlan megszerzéséhez, mindketten munkájukkal elősegítették azt. A svéd megfontolás nagyon jellemző az élettársi kapcsolat szabályozására - általában: a házassági jog alapulvételeivel „szűkebb” körre szorítva enged vagyonmegosztást, hiszen nem bármilyen vagyontárgy, csak a közös használatot szolgálók vonatkozásában terjeszthető elő ez az igény.

A törvény kifejezetten utalt arra, hogy kiket kell alkalmazása szempontjából élettársaknak tekinteni, ám meghatározást nem adott, csupán annyit közölt, hogy olyan férfit és nőt, akik házassághoz hasonló körülmények között élnek együtt. Ennek megállapítása a gyakorlatban nem egyszerű feladat, a törvény előkészítése során felmerült a definíció pontosításának igénye, ám a jogszabály szűkszavú maradt; azt azonban követelménnyé tette, hogy egyik élettárs sem élhet harmadik személlyel sem házasságban.³³ Önmagában a nőtlen, illetve férjetlen állapot megkövetelése is összevethető a bigámia követelményével, de egyéb rendelkezései is voltak a jogszabálynak, amely arra emlékeztet, hogy a „házasságszerűség” nem csak a hatály kérdésében jelenik meg. Ahogyan a házastársak szerződésben szabályozhatják vagyoni viszonyaikat, a törvény az élettársaknak is lehetőséget adott arra, hogy írásban megállapodjanak: nem tekintik a törvényt magukra nézve alkalmazandónak. Egyéb hasonlóság, hogy bár főszabályként a vagyonmegosztás az élettársak között fele-fele arányban történik, ettől eltérően, nem egyenlő arányban is lehetséges, amennyiben az egyenlő részesedés az élettársi kapcsolat időtartamára, illetve az élettársak speciális anyagi körülményeire vagy feltételeire tekintettel méltánytalan lenne.

Hasonlóképpen, a törvény részletszabályai is a házassági vagyonjogi szabályozásra figyelemmel nyertek megfogalmazást. A vagyonmegosztásról bármelyik fél, vagy a felek közös kérelmére a bíróság határoz; amennyiben az élettársi kapcsolat az egyik fél halálával szűnik meg, a túlélő élettárs követelheti azt a partner örökösével szemben. A vagyonmegosztásnál kiindulópontot az a vagyon jelent, amelyet az élettársak a kapcsolat fenn-

állása alatt ebbe a közösségbe a közös használat céljával bevitték. Ennek megfelelően kifejezetten olyan vagyronról van szó, amelyet azzal a céllal szereztek meg, hogy azt közösen használják, s a vagyonmegosztás attól független, hogy melyik fél anyagi befektetésének eredménye volt és ki formálisan a tulajdonos. Miután a vagyonmegosztás alapjául szolgáló ingatlan, illetve vagyontárgyak értékét - az esetleges adósságok levonását követően - a bíróság megállapította, azt a felek között értékben, majd vagyontárgyakat illetően megosztja. Az a volt élettárs, akinek sürgősen szükséges az ingatlan vagy vagyontárgy - például a kis-korú gyermek szülői felügyeletének ellátása érdekében -, kérheti a bíróságtól annak részére történő megítélését; további feltétel ehelyett, hogy az az eset valamennyi körülményére tekintettel ne legyen a másik félre nézve méltánytalan. Ha a bíróság ennek a kérelemnek helyt ad, az élettársnak volt partnere számára ezt a többlettértéknek megfelelő vagyontárggyal, illetve, ha ez nem lehetséges, pénzben kell kiegyenlítenie.

A törvény rendelkezést tartalmaz arról a közösen használt otthonról is, amely nem eshet vagyonmegosztás alá (például említünk olyan lakást, amely az egyik fél tulajdonában állt már az élettársi kapcsolat kezdete előtt és a felek együttesen használták), s érdemben a korábbi törvényhez hasonlóan szól: a nem tulajdonos, illetve nem bérlő volt élettárs kérheti a bíróságtól a lakás átvételének megállapítását, amennyiben arra rászorul. A bíróság - figyelemmel a méltányosság követelményére - közös gyermek hiányában ezt csak különös esetben teszi lehetővé, s az ott maradó élettárs köteles a másik fél számára teljes kompenzációt nyújtani. Új rendelkezés azonban a korábbi jogszabályhoz képest annak biztosítása, hogy az élettársak egyike ne hiúsíthassa meg a vagyonmegosztást, illetve a közös lakás átvételét: az élettársi kapcsolat fennállása alatt egyik élettárs sem rendelkezhet maga a vagyonmegosztás (illetve átvétel) alá eső ingatlanról, illetve vagyontárgyról, a másik hozzájárulása nélkül nem idegenítheti el, nem terhelheti meg és nem adhatja bérbe.³⁴

1.4. Mind az 1973. évi, mind az 1987. törvény csak heteroszexuális élettársi kapcsolatokra vonatkozott, a '80-as években azonban felmerült az azonos neműek partnerkapcsolatának kérdése. 1984-ben a kormány által felállított - korábban említett - bizottság megvizsgálta a homoszexuális személyek társadalomban elfoglalt helyzetét és arra a megállapításra jutott, hogy kapcsolatokat olyan jogi védelemben kell részesíteni, mint amelyet az 1973. évi törvény a „hagyományos” élettársak számára biztosít.³⁵ Miután 1987-ben elfogadták az új élettársi jogszabályt, még abban az évben elfogadtak egy másik törvényt is, amely azt célozta, hogy azonos nemű élettársak számára ugyanazt a jogi helyzetet garantálják, mint a házasságon kívül együttélő külön-nemű partnerek számára. Az azonos nemű élettársokról szóló törvény³⁶ jogtechnikailag pusztán utaló jogszabály volt: kimondta, hogy a homoszexuális kapcsolatokra ugyanazokat a rendelkezéseket kell alkalmazni, mint amelyeket az élettársak közös otthonáról szóló jogszabály a házastársak módjára együttélő férfi-női kapcsolatokra előír. (Míg ez utóbbi kapcsolatnál a törvény „házasság jellegű” együttélést említ, addig ezt a kitétel nem használta az azonos nemű élettársokról szóló törvényben, noha nyilvánvaló, hogy együttélésükre ugyanolyan feltételek esetén lehet a jogszabályt alkalmazni.³⁷)

1.5. 2003. júliusában lépett hatályba az új és jelenleg is hatályos élettársi törvény.³⁸ Mindkét korábbi élettársi jogszabályt, az azonos nemű és a külön-nemű élettársakra vonatkozó törvényt hatályon kívül helyezte, az új rendelkezések valamennyi élettársi kapcsolatra irányadóak. Mivel címében csak az élettársi kapcsolatra utal és nem jelöl meg közelebbi szabályozási tárgyat, azt a képzetet kelti, hogy átfogóan rendezi a házasságon kívüli informális partnerkapcsolat intézményét, erről azonban nincs szó. Az új törvény sok tekintetben követi elődjét, hatálya azzal azonos módon a közös használat céljából megszerzett ingatlan és háztar-

tási felszerelési tárgyak megosztására,³⁹ illetve az ingatlan átvételére korlátozódik. Mindezzel együtt tartalmaz olyan új rendelkezéseket, amelyek részint módosítják, részint egyértelműbbé, könnyebben alkalmazhatóvá teszik szabályait,⁴⁰ elsőként ezeket tekintjük át az alábbiakban.

Figyelemreméltó változás, hogy az új törvény definiálja az élettárs fogalmát.⁴¹ Minthogy a nemi hovatarozásnak nincs jelentősége, a jogszabály értelmében élettársi kapcsolatnak minősül az, ha két személy tartósan, közös háztartásban, házastársak módjára együtt él. A meghatározás jelentősége igen nagy, különös tekintettel arra, hogy a partnerkapcsolat nem nyilvántartásba vétellel, tehát formálisan veszi kezdetét a jog által is elismert módon. Ami a tartósságot illeti, az Igazságügyi Minisztérium által kiadott tájékoztató anyag nem jelöl meg további konkrétumot: nem tartozik ide a túlságosan rövid ideig tartó kapcsolat.⁴² A „közös háztartás” megjelölés feltételezi, hogy a felek a mindennapok szintjén együttműködnek, megosztják a háztartással kapcsolatos kiadásokat és házimunkát, továbbá anyagi ügyeik közösen, vagy legalábbis ezen a téren is van közöttük kooperáció.⁴³ Maga a törvényjavaslat ezzel kapcsolatban annyit kívánt meg, hogy a partnerek közösen gazdálkodjanak, azaz bizonyos mértékben együttműködjenek a háztartási kiadásokat illetően.⁴⁴ Az a tény, hogy a felek közös bejelentett lakcímmel rendelkeznek, mindenképpen elősegíti annak bizonyíthatóságát, hogy közös otthonuk van, s együttélésük nem csupán átmeneti jellegű, sőt, ezzel kifejezték abbéli szándékukat is, hogy tartósan kívánják együttélni.⁴⁵

Harmadik feltétele az élettársi kapcsolat megállapíthatóságának a házastársak módjára történő együttélés, amely alatt az intim, szexuális kapcsolatot is tartalmazó viszonyt kell érteni.⁴⁶ Ezek a kérdések már az 1987. évi előkészítése során is felmerültek, az akkori törvény előkészítése során is kidolgoztak egy meghatározást - amely nem került a jogszabályba -, s annak értelmében a következő elképzelés született: házasság jellegű a kapcsolat, ha legalább hat hónapig fennáll, ám ha közös gyermek született, az a kiindulópont, hogy a partnerek házasság módjára éltek együtt.⁴⁷ Közös gyermek esetén ez az álláspont jelenleg is él.

Minthogy a jogszabály az élettársi kapcsolat megszűnése esetére nyújt rendezést, különös fontossága van annak, hogy erre pontosan mikor került sor, s ezen a téren is előrelépett a jogalkotó. Kimondja a törvény, hogy véget ér az élettársi kapcsolat, ha az élettársak - vagy egyikük - házasságot köt vagy regisztrált partnerkapcsolatra lép; ha különválnak (*separate*); vagy ha egyikük meghal. (Amikor az élettársi kapcsolat megszűnik, bármelyik (volt) élettárs keresetet nyújthat be a vagyonmegosztást kérve, ennek határidejét az új törvény megszabja: legkésőbb a kapcsolat megszűnésétől számított egy éven belül kell megtenni.) Megszűnik továbbá akkor is az élettársi viszony, ha a felek egyike bírósághoz fordul akár a vagyon megosztása, akár a közös otthon további egyedüli használatára vagy átvételére érdekében.⁴⁸

Az élettársi kapcsolat megszűnésének időpontját nem minden esetben egyszerű megállapítani. Önmagában az, hogy a felek egyike elköltözik, illetve más helyre távozik, még nem jelenti feltétlenül a kapcsolat megszűnését, csak akkor, ha a távozás kifejezetten a viszony megszüntetésének szándékával történik. Arra is lehet példa, hogy a felek továbbra is egy lakásban élnek, de viszonyukat megszüntetnek tekintik. Ezzel kapcsolatban egy 1989-ben hozott ítéletében a bíróság megállapította, hogy amennyiben a felek házasság jellegű kapcsolatban élnek együtt élettársakként, ezt a státuszukat nem veszítik el pusztán azért, mert a kapcsolat létrejöttének egyik feltételül szolgáló körülmény már nem áll fenn. A bíróság kifejezetten hangsúlyozta, hogy annak a ténynek, hogy a kapcsolat véget ért, a külvilág számára egyértelműen meg kell jelennie.⁴⁹ Összességében tehát a megszűnésnek az új jogszabályban megjelölt esetei nem minősülnek taxatív felsorolásnak.

1.6. Az új jogszabály továbbra is lehetővé teszi, hogy az élettársak az abban foglaltaktól eltérően rendelkezzenek, s a megál-

lapodás érvényességéhez nincs szükség annak nyilvántartásba vételére, formailag pedig az egyszerű írásbeliség is elegendő. A 2003. évi törvény egyértelműen kimondja azt is, hogy a felek nem csupán teljes vagyonukra nézve zárhatják ki a vagyonmegosztás fenti útját, hanem csupán egyes vagyontárgyaikra is; továbbá módjukban áll új szerződést kötni, amennyiben a korábbitól eltérően kívánják rendezni vagyoni viszonyaikat. Arról a jogról azonban, hogy kérjék a közös lakás átvételét, szerződésben nem mondhatnak le.⁵⁰

A vagyonjogi kérdéseknél maradvány⁵¹, a 2003. évi törvényben újra megjelenik az a jogalkotói gondolat, hogy csak a közös használat célját szolgáló lakás vonatkozásában támasztható vagyonjogi igény, s a törvény előkészítő munkálatai során meg is fogalmazódott, hogy általában egy állandó lakóhelyről lehet beszélni, arról, amelyik az élettársak mindkettőjének állandó bejelentett lakhelye. (Értelemszerűen nem tartozik ide a lakókocsi, sátor, lakóhajó). Hasonlóképpen, a háztartási felszerelési tárgyak vonatkozásában is azokról a tárgyakról van szó, amelyeket az élettársak közösen, a közös otthon körében használnak - mindkét esetben a házassági törvényben adott értelmezéssel azonos módon fogalmazzuk a törvényt. Hogy a kapcsolat megszűnése idején a vagyonmegosztási igény valóban eredményes legyen, a törvény továbbra is korlátozza a tulajdonos élettárs rendelkezési jogát mind a közös lakásra, mind pedig azon felszerelési tárgyakra nézve, amelyek vagyonmegosztás tárgyai lehetnek. Így a másik fél hozzájárulása nélkül a közös lakás nem adható el, nem adható bérbe, nem bocsátható harmadik személynek birtokba és nem is terhelhető meg, s ugyanez értelemszerűen a háztartási felszerelési tárgyalóra is vonatkozik.

A másik fél hozzájáruló nyilatkozatát erre irányuló kérelem esetén a bíróság pótolhatja, amennyiben mérlegelése szerint a rendelkezési jog gyakorlása nem sérti a másik fél érdekeit. Amennyiben azonban az élettárs a közös lakással való rendelkezéshez sem a másik fél beleegyezését, sem a bíróság ezt pótló ítéletét nem szerezte meg, az ügyletet - kérelemre - a bíróság érvénytelennek nyilváníthatja, ha az sérelmet okoz(hat) a kérelmező számára; a háztartási tárgyak feletti ügylet nem nyilvánítható érvénytelennek, ha a megszerző, illetve a jogosult jóhiszeműen járt el.

A (volt) élettársak közötti vagyonmegosztásra - a vagyontárgyak többször említett szűkebb körére vonatkozóan - az adósságok levonása után kerül sor. Maga a megosztás főszabályként egyenlő arányban történik, de kifejezetten kivételes jelleggel egyéb tényezők is figyelembe vehetőek, amennyiben az egyenlő arányú részesedés a felek egyikére nézve méltánytalan lenne. A törvényt előkészítő bizottság szakértői is rámutattak az előkészítés során arra, hogy olyan rendszer kialakítását látják szükségesnek, amelyben a felek vagyonszerzésben való és a közös életvitelhez történő közreműködése közötti különbségeket értékelhetik ugyan, de igen körültekintően. Ennek során figyelemmel kell lenniük az élettársi kapcsolat időtartamára, a felek gazdasági helyzetére és az egyedi eset különös körülményeire, a közreműködés értékelése során pedig a háztartásban végzett munkát a közvetlen jövedelemszerző tevékenységgel azonos módon kell figyelembe venni.

Ahogy arra *Ryrstedt* rámutat, az egyenlő arányú vagyonmegosztás elvének az egyedi esetekre történő „átszabása, alakítása” legtöbbször esetben azzal jár, hogy mindkét fél megtartja a tulajdonában álló vagyontárgyakat.⁵² A gyakorlatban a csekélyebb mértékű vagyonnal rendelkező élettárs az eset egyedi körülményeinek figyelembevételét követően sem fog nagyobb arányú részesedéshez jutni, mint ha az egyenlő részesedés főszabályát követnek és - hasonlóképpen - arra sem fogja a bíróság a kivételes szabály alapján kötelezni, hogy a saját vagyonából részeltesse azt, aki amúgy is nagyobb hányad felett rendelkezik. Mindazonáltal a vagyonjogi megállapodások terén sem érvényesül korlátok nélkül a szerződési szabadság: a bíróság a fenti kivételes szabály alkalmazásával a különös körülményekre tekintettel teljes egészében vagy részben eltekinthet a megállapodásban foglaltaktól.

A svéd törvénynek egyik sarkalatos kérdése a közös lakás használatáról való rendelkezés. A törvény különböztet abból a szempontból, hogy a lakás vagyonmegosztás tárgyát képezi-e vagy sem. Még ha azonban a közös lakás kérdésében sor is kerül vagyonmegosztásra, ennek eredményétől - továbbra is - függetlenül az, hogy melyik élettárs használhatja tovább azt - és adott esetben a háztartási felszerelési tárgyakat -, mert ennek a megállapítása során a bíróság a rászorultságot és méltányosságot veszi figyelembe, s a törvény rendelkezései teljesen megfelelnek a házassági törvény vonatkozó szakaszainak. Az előkészítés során is újból hangsúlyozást nyert, hogy a különböző érdekek nagyon gondos és alapos mérlegelésére van szükség, számos tényezőnek jelentősége lehet a rászorultság tényén és a méltányosság kívánalmán kívül. Különös jelentősége van annak, ha a feleknek közös gyermekük van, s rendszerint az a fél igényli rászorultság címén a közös lakást, aki a gyermekkel együtt él.⁵³

A méltányosság jegyében azt a volt élettársat, aki nem használhatja tovább a közös lakást, illetve felszerelési tárgyakat, továbbá azt a volt partnert, aki csekélyebb hányadot kap a vagyonból, mint amelynek a megszerzésében részt vett, a törvény kompenzálni rendek. A közös lakás további használatáról való rendelkezés akkor is lehetséges, ha tárgyában nem történik vagyonmegosztás. Ilyenkor is az használhatja tovább a lakást, illetve az a partner veheti át, akinek arra nagyobb szüksége van, s ennek elbírálása ugyanazon elvek szerint történik, mint amikor a közös lakás a megosztásra kerülő vagyonnak is részét képezi.

Ami a partnerkapcsolat egyéb magánjogi következményeit illeti, az élettársak a kapcsolat fennállása alatt önálló tulajdonosai a vagyonnak (ez többé-kevésbé megfelel a házassági vagyonjog rendelkezéseinek). Tartási kötelezettség a kapcsolat megszűnése után nem terheli őket, még abban az esetben sem, ha élettársaként hosszú időt töltöttek együtt. Törvény alapján nem, csak végrendelet útján örökölhetnek. Ugyanakkor a túlélő élettársat megilleti az a jog, hogy a közös használat céljából megszerzett vagyontárgyak vonatkozásában a társadalombiztosítási törvényben meghatározott érték erejéig tulajdoni igényt támasszon.⁵⁴

1.7. Az élettársak gyermeket közösen nem fogadhatnak örökbe, mesterséges megtermékenyítésre irányuló eljárásban azonban nemcsak házastársak, hanem élettársak is részt vehetnek, amennyiben előtte vállalják az apai jogállás betöltését. Élettársak közös gyermeke esetén az apasági vélelem nem automatikusan keletkezik - ehhez az élettárs elismerése szükséges, ez esetben azonban vizsgálatra kerül sor, hogy az elismerő férfi valóban a gyermek apja-e. A vizsgálat mélysége az eset egyedi körülményeinek függvénye.

Házasságon kívül született gyermek esetén az anya rendelkezik automatikusan szülői felügyeleti joggal, ám az apával - az apasági elismerést követően - az erre hatáskörrel rendelkező hatóság által történő regisztrációt követően közös szülői felügyeleti jogot is gyakorolhatnak.⁵⁵ A szülők közös kérésére a bíróság is jóváhagyhatja a közös szülői felügyelet gyakorlását, amennyiben az nem áll nyilvánvalóan ellentétben a gyermek érdekével.

2. Dánia

2.1. Az északi jogkör e másik országában nem talált követés-re a svéd megoldás, igaz, eltérő az alapul szolgáló ideológia is. Az élettársak helyzetére vonatkozóan nincs önálló törvény, annak ellenére, hogy itt is egyértelmű az élettársi kapcsolatok számának növekedése. Míg 1979-ben a partnerkapcsolatok 13%-a volt élettársi kapcsolat, ez a szám 1994-re 20%-ra nőtt, 2003-ra pedig 22%-ra. 2003-ban majdnem elérte a százazret azoknak az élettársaknak a száma, akiknek kapcsolatából közös gyermek származott.

Egyre több ugyan azoknak a jogszabályoknak a száma, amelyek kifejezetten az élettársakra alkalmazandó rendelkezéseket

tartalmaznak, ám ezek elsősorban közjogi vonatkozásúak és nem a magánjogi, különösen nem a vagyoni jogi következményeket rendezik. Rendszerint nem azonos módon határozzák meg a jogszabályok azt, hogy milyen személyi kört tekintenek élettársi kapcsolatban élőknek: egyes rendelkezések - különösen régebben - a viszony házasság jellegét emelték ki, számos szabályozás a kapcsolat tartósságára helyezi a hangsúlyt és ennek megfelelően időbeli követelményt tartalmaz (leggyakrabban két évet, illetve a három vagy öt évet jelölnek meg). Vannak végül olyan jogszabályok is, amelyek a közös háztartásban élők viszonyát kívánják rendezni, azaz az élettársakénál szélesebb kört fognak át.

1969-ben felállítottak egy bizottságot a házassági joggal kapcsolatos kérdések áttekintésére, s ha nem is részletekbe menően, de foglalkoztak az élettársi kapcsolattal is, ám jogszabályt ez nem eredményezett. Az 1980-ban előterjesztett bizottsági jelentés szerint nem szükséges az élettársak helyzetének átfogó rendezése, tekintve, hogy nem indokolt egy újabb házasságszerű intézmény létrehozása, azt azonban nem vitatták, hogy bizonyos kérdések mégis rendezést igényelnek, noha elsősorban a szociális jogosultságok körében.⁵⁶

Nemcsak az élettársak helyzetét általában, hanem vagyoni helyzetüket sem rendezi jogszabály, rájuk nézve a polgári jog általános szabályai irányadóak. Ennek megfelelően az első, házasság nélküli együttélésből származó vagyoni jogi problémák megítélésétől kezdve napjainkban is a bíróság ítélkezési gyakorlata a mérvadó, a bíróság pedig egyáltalán nem mutatott és mutat hajlandóságot arra, hogy az élettársak vagyoni viszonyaira analóg módon a házassági vagyoni jog szabályait alkalmazza.⁵⁷

Miután a házastársakra irányadó vagyoni jogi szabályokra a bíróság nincs tekintettel, más oldalról közelíti meg a kérdést, még hozzá elsősorban a kereskedelmi jog, illetve polgári jog általános szabályai felől, amelyeket nyilvánvalóan nem erre a situációra tekintettel fogalmaztak meg. A jogalkalmazási gyakorlat ugyanakkor azt mutatja, hogy nem lehet vakon elmenni amellett a tény mellett, hogy az érintett személyek mintegy házastársakként éltek együtt esetleg éveken keresztül, még ha formális házasságkötés nélkül is. Bár nem gyakori Dániában sem, hogy a házasságon kívüli partnerkapcsolatban élők szerződéssel rendezzék helyzetüket, egy-egy megállapodás megítélése tárgyában hozott bírósági döntés jól példázza a nehézségeket (általában is a partnerek megállapodásai és a szerződési jog ütközési pontjait). Már az ötvenes években felmerült az a kérdés, hogy lehet-e sikerrel hivatkozni az élettársak közötti szerződések érvénytelenségére azoknak a közrenddel való ellentétes volta miatt. Az egyik ilyen, az irodalomban ismertetett ügyben az élettársak megállapodásukban rögzítették, hogy a férfi női partnere számára, aki a háztartást vezette és önálló jövedelemmel rendelkezett, évi járandóságot fizet; a bíróság pedig ezt nem találta érvénytelennek.⁵⁸

A fentiekhez hasonlóan eltérő hivatkozás esetén is tekintetbe vette a bíróság azt, hogy a szerződést nem két kereskedő, hanem két - családjogi értelemben vett - partner kötötte. Egy ilyen ügy alapjául az szolgált, hogy az élettárs férfi segítséget nyújtott a nőnek vállalkozása folytatásában, a jövedelemből pedig közös életvitelük költségeit fedezték. Megállapodásukban a nő vállalta a segítségnyújtás ellenértékének mint tartozásnak a kifizetését, ám a kapcsolat felbomlása után a fizetést megtagadva a körülmények megváltozására hivatkozott. Az alsóbb fokú bíróság megállapította a fizetési kötelezettséget, ám a Legfelsőbb Bíróság ezzel ellentétes döntésre jutott, miután meghatározó jelentőséget tulajdonított annak, hogy a szerződési felek házastársak módjára éltek együtt egymással.

2.2. Még inkább a bíróságok mérlegelési jogkörére hagyatkozhatnak azok az élettársak, akik nem kötöttek szerződést, s a kapcsolat megszűnésekor azzal a ténnyel találják magukat szemközt, hogy nincs olyan önálló jogi rendelkezés, amely alapján követeléseiket egyértelműen meg lehetne ítélni. (S mindenképpen ők vannak többségben.) A házastársi és élettársi kapcsolatban a

vagyoni helyzet kiindulópontját tekintve hasonló. Mindkét élettársnak saját tulajdona az, amelyet az élettársi kapcsolat alatt - is - szerzett, de míg a házastársaknál a házasság megszűnésekor az adósságok levonását követően az addig különvagyonot képező összvagyon megosztják, addig az élettársak a jogi rendezés hiányában mintegy teljes vagyonekülönítésben élnek. Ennek eredményeként a felek egyike - rendszerint a nő - igen méltánytalan helyzetbe kerülhet.

Az ötvenes évekből⁵⁹ való az egyik legkorábbi alapügynek tekinthető eset, amely egy ideig irányt szabott a jogalkalmazásnak. Az élettársak tíz évet meghaladóan éltek együtt, a nő jövedelmének nagy részét a háztartás fenntartására fordította, míg a férfi az egyéb felmerülő kiadások fedezése mellett jelentős vagyonra tett szert, s a per tárgya a két - férfi nevén lévő - ingatlan berendezésének tulajdonjoga volt. Az eljáró bíróság a fenti tényállás alapján nem látta indokoltnak a közös tulajdon megállapítását, a fellebbviteli fórum azonban az együttélés hosszú tartamára tekintettel elrendelte a bizonyítás felvételét. A későbbi évek folyamán kialakult az a gyakorlat, amely szerint megállapítható az élettársak között a közös tulajdon, amennyiben ebben - kapcsolatukra tekintettel - mintegy hallgatólagosan megállapodtak. A hetvenes évek elején az alábbi feltételek esetén állapította meg a bíróság a közös tulajdon fennállását: a felek közötti kifejezett vagy hallgatólagos megállapodás esetén, ha annak megszerzéséhez mindkét fél anyagilag közvetlenül hozzájárult.

1975-ben egy konkrét ügy kapcsán az ítélkezési gyakorlat ezen is továbblépett. Az élettársi együttélés hat éve alatt a nő fedezte a háztartási kiadásokat, partnere a jövedelme egy részét pedig megtakarította. A bíróság a megszerzett vagyon mértékére és a feleknek az együttélés ideje alatt szerzett jövedelmére tekintettel megállapította a közös tulajdon fennállását,⁶⁰ amellyel példát statuált arra, hogy nemcsak a közveden, hanem a közvetett anyagi hozzájárulás is megalapozhatja a közös tulajdon megállapítását, tekintve, hogy a háztartásnak az egyik élettárs általi fenntartása tette lehetővé a másik fél vagyongyarapítását. A hetvenes években számos hasonló döntés született, az sem volt ritka, hogy a bíróság a felek egyenlő arányú tulajdonosi részesedését állapítsa meg, még akkor is, ha egyikük lényegesen kevesebb jövedelemmel rendelkezett.

A Legfelsőbb Bíróság döntése néhány évvel később gátat vetett annak az alsóbb fokú bíróságok által követett gyakorlatnak, amelynek megfelelően viszonylag gyakran sor került a közös tulajdon megállapítására. Ebben a konkrét - szintén alapvetőnek tekintett - ügyben⁶¹ a felek nem egészen öt évig éltek élettársi kapcsolatban, a nőnek már volt egy gyermeke korábbi kapcsolatából. Két év együttélést követően a férfi partner nevére vettek a felek egy házat kifejezetten azzal a céllal, hogy abban folytassák együttélésüket. Annak, hogy a házvételi szerződésben csak a férfi nevét tüntették fel, többek között az volt az oka, hogy így kevesebb adót kellett fizetniük. Az új közös otthon és a háztartás költségeit együttélésük alatt közösen fedezték, majd a kapcsolat megszakadását követően a férfi partner jelentős haszonnal értékesítette a házat. A felperes (nő) közös tulajdon címén a vételár felét követelte, amelyet az elsőfokú bíróság meg is ítélt részére. A Legfelsőbb Bíróság azonban megállapította, hogy nem jött létre közös tulajdon, s a vételár felénél csekélyebb összeg megtérítését rendelte el a felperes javára; az összeg megállapítása során figyelembe vették az élettársi viszony időtartamát, azt a tényt, hogy az ingatlant családi otthonként használták, továbbá a felek jövedelme közötti különbséget.⁶²

A Legfelsőbb Bíróság eljáró tanácsában a többségi álláspont győzött, a kisebbség álláspontját is érdemes azonban idézni, hiszen jól megjeleníti, hogy milyen problémákkal állnak szemben - általában, nemcsak Dániában - a bíróságok egy ilyen speciális kapcsolat megítélésekor. Ezek a bírák azt hangsúlyozták, hogy a nő élettársi kapcsolat alatti jövedelme még arra sem lett volna elegendő, hogy maga és gyermeke megélhetését fedezze, következésképpen jelentős mértékben nem járulhatott hozzá a közös

otthon költségeinek fedezéséhez. A többség ezzel szemben elismerte, hogy a felperes anyagi hozzájárulása jelentős mértékű volt és mindenképpen szükséges az ingatlan megszerzéséhez és fenntartásához, ebből következően a haszon egy része is őt illeti, ellenkező esetben a volt partnere jogalap nélkül és a nőre nézve méltánytalanul gazdagodott volna.

A Legfelsőbb Bíróság leszögezte, hogy az élettársi kapcsolat fennállása nem alapozza meg valamiféle speciális, az egyszerű polgári jogi tulajdonközösségen túlmutató vagyonszerzés keletkezését, s ahogy nem ismeri a dán jog a házastársak vagyonszerzését, úgy nem ismerheti el azt más partnerkapcsolatok körében sem. Az ítélezési gyakorlatban ezzel a döntéssel egy új jogi konstrukció jelent meg, amely a tulajdonjogi és a családi jogi megoldást speciálisan elegyítette.⁶³ Az eset megítélése az irodalomban kétféle: *Pedersen* bemutatásában ez vetett véget az élettársak közötti közös tulajdon gyakori megállapításának; *Nielsen* ugyanakkor pozitívnak tekinti, hiszen a bíróság szerzésben való közreműködésnek értékelte az egyik élettárs háztartási költségekhez való hozzájárulását, a közös háztartást és gazdálkodást, annak ellenére, hogy a férfi partner jövedelme kétszerese volt a nőének.⁶⁴ Összességében, bár a bíróság valóban figyelembe vette a másik élettárs szerzésben való közreműködését, annak értékét mégis alacsony mértékűnek tekintette, hiszen a bírósági határozat a vételár felénél lényegesen kevesebbet juttatott részére.

2.3. Az ítélet iránymutatása alapján a gyakorlat a következőképpen alakult: a tulajdonjog megállapítása során a bíróság - amennyiben nincs ezt rendező szerződés, amelyben a felek a közös tulajdonban is megállapodhatnak - azt veszi figyelembe, hogy melyik fél működött közvetlenül közre a vagyontárgy megszerzésében, azaz csak a tényleges, direkt, anyagi közreműködés alapozhatja meg a felek bármelyikének tulajdonjogi igényét. Közvetlen közreműködésnek tekinthető a vételár előzetes kifizetésén túl a vételár céljából felvett hitel részleteinek törlesztése is, azaz ebben a vonatkozásban viszonylag széleskörűen mérlegel a bíróság. Az a fél, akinek nem áll fenn tulajdonjoga, jogalap nélküli gazdagodás címén kérheti közreműködésének megtérítését, mint a fenti ügyben is. A közvetett közreműködésnek azonban - ide sorolható a háztartási munka végzése, gyermeknevelés, közös háztartási kiadások önálló fedezése - igen csekély jelentőséget tulajdonít a gyakorlat, erre történő hivatkozással még a kompenzáció iránti igénynek sem adnak helyt. Mindez összhangban áll az 1980-ban kiadott bizottsági jelentéssel - amelyre korábban utaltunk -, s amely szintén nem a közös tulajdon megállapítását, hanem a kompenzációt támogatta.

A bíróság nem alkalmazza a házassági vagyonszerzés rendelkezéseit, nem ad helyt a szerzésben való közvetett közreműködés alapján benyújtott tulajdonjogi igénynek, ugyanakkor szem előtt tartja, hogy az a fél, aki lehetővé tette azt, hogy a másik félnek megtakarítása legyen, a kapcsolat megszűnésekor ne üres kézzel, elszegényedve távozzon.⁶⁵ A vagyonszerzés nagy hányada felett tulajdonjogot gyakorló volt élettárral szemben jogalap nélküli gazdagodás visszatérítése érdekében benyújtott kereset biztosíthatja azt, hogy a másik fél ne lehetetlenüljön el anyagilag. Ugyanakkor az indirekt közreműködésnek csak kivételes esetben tulajdonít a bíróság jelentőséget. *Lund-Andersen* a nemi hovatartozás alapján fennálló nyilvánvalóan egyenlőtlen helyzetként jelöli ezt meg, hiszen általánosan elfogadott nézet, hogy a fenti feladatokat a nők végzik, következésképpen ezek elvégzése természetesnek tekinthető.⁶⁶

A Legfelsőbb Bíróság 1984-ben hozott ítélete példa a fentiekre: jelentős mértékű kompenzációt ítélt meg annak az önálló jövedelmet nem szerzett nőnek, a tizenhat évig élt élettársi kapcsolatban egy sikeres, komoly üzleti vagyont szerző férfival és - a partnerével egyetértésben kialakított munkamegosztás alapján - ellátta a háztartási teendőket és nevelte három közös gyermeküket.⁶⁷ A bírói tanács még erőteljesebben megosztott volt a döntést tekintve, mint az 1980. évi - említett - ügyben. (A kilenc

bíróból öten alkották a többséget.) Szemben a kisebbségi állásponttal - amely szerint a felperes (nő) a háztartási munkán kívül nem végzett jövedelemszerző tevékenységet, így nem segíthette elő partnere vagyonyaradását a többségben lévők úgy vélekedtek, hogy a felperesnek a közös otthon létesítéséhez és fenntartásához való hozzájárulása nagyon jelentős volt, s ennek révén hozzájárult partnere vagyonszerzéséhez is. A nőt egyösszegű kompenzációban részesítették, miután megállapították, hogy a tényállás alapján jogszerű a felperes azon elvárása, hogy a kapcsolat megszűnésekor ne váljon teljesen vagyontalaná.

Az ítélethez fűzött kommentár szerint a döntés azt jelezte, hogy az ítélezési gyakorlatnak új ösvényen kell haladnia, hiszen annak ellenére, hogy a felek egyike - csak - indirekt módon járult hozzá a másik fél vagyonának növekedéséhez, az eljáró bírák többsége mégis azon a véleményen volt, hogy a volt élettársak között kialakult helyzetet rendezni kell és az alperest megtérítésre kötelezte. Maga az ítélet a „jogszerű elvárásra” helyezett súlyt, ezzel a hivatkozással azonban a későbbi gyakorlat nem igazán élt, amely annak is betudható, hogy a fenti ügyben olyan körülmények alakították a tényállást, amelyeknek ilyen együttes jelentkezése viszonylag ritka. 1985-ben a Legfelsőbb Bíróság egy másik ügy kapcsán a következőképpen mutatott iránymutatást a gyakorlat számára: hosszú ideig fennálló élettársi kapcsolat megszűnését követően az a fél, aki a közös kiadásokhoz való hozzájárulásával, illetve egyéb módon jelentősen elősegítette partnere vagyonának megeremtését, illetve fenntartását, megtérítésre jogosult, s ennek mértékét a bíróság állapítja meg, figyelemmel többek között a kapcsolat időtartamára, a felek anyagi körülményeire.⁶⁸

Az egyösszegű pénzbeli kompenzáció megítélése, illetve mértéke a bíróság mérlegelési jogkörébe tartozik, így összege nem feltétlenül fogja elérni a vagyon felét, s arra nézve sincs rendelkezés, hogy mekkora az a minimális összeg, amelyre a volt élettárs igényt tarthat. Nem egy ilyen igény vezetett és vezet azonban sikerre.⁶⁹ Amennyiben egyenlő arányban közvetlenül közreműködtek a vagyonszerzésben, de csak egyikük van tulajdonosként feltüntetve, megállapítható a vagyon felének követelésére való jogosultság.⁷⁰

2.4. A - bérelt - közös otthon használatát illetően a lakásbérlétről szóló jogszabály rendelkezik: ha a volt élettársak - amennyiben csak a felek egyike áll bérelti jogviszonyban - nem tudnak megegyezni abban, hogy melyikük használja a kapcsolat megszűnése után a lakást, bírósághoz fordulhatnak, amely a másik felet kivételes körülmények esetén jogosíthatja fel a bérelti jogviszony folytatására, így például akkor, ha a kiskorú gyermeke feletti szülői felügyeleti jog gyakorlása miatt ez indokolt.⁷¹ Ugyanerre a jogszabályra hivatkozhat az az élettárs is, aki partnerének halála után óhajta a bérelti jogviszonyt folytatni: ennek szintén feltétele az, hogy a halált megelőző legalább két évig az adott lakásban közös háztartásban éltek, még akkor is, ha nem azonos volt a felek bejelentett lakcíme. A fenti rendelkezések személyi hatálya nemcsak az élettársakra terjed ki, hanem általában azokra a személyekre, akik közös háztartásban élnek, így a feltételek között nem is szerepel a házastársak módjára történő együttélés.⁷²

2.5. Az élettársakat egymással szemben törvényes tartási kötelezettség nem terheli, sem a kapcsolat fennállása alatt, sem annak megszűnését követően, s egymás után csak végrendelet útján örökölhetnek, élettársak között törvényes öröklésnek nincs helye. Az élettárs végrendeletben örökösnek történő megnevezését követően az egész vagyont örökli, amennyiben az örökösnek nincs túlélő házastársa, illetve leszármazója. A túlélő élettárs megtérítési igényt támaszthat az örökösökkel szemben; ebben az esetben a bíróság ugyanazon tények, körülmények mérlegelésével dönt, mint az élők közötti megtérítési igény esetén, természetesen figyelemmel arra, hogy végrendeleti juttatásban részesült-e.

2001-ben a családi jogállással kapcsolatban új rendelkezések léptek életbe, amelyek azt a célt tüzték ki, hogy az apaság megállapítása kérdésében azonos bánásmódot biztosítsanak a házasságban élő és a házasságban nem élő apák számára: Az élettársak a gyermek születésekor regisztrálhatják a partner apaságát, ki kell mindkét szülőnek jelentenie, hogy közösen gondoskodnak a gyermekről és a felelősségvállalásról szóló nyilatkozatot követően közös szülői felügyeleti jogot gyakorolhatnak.

A házasságban nem élő apák gyermekkel kapcsolatos jogainak megerősítése érdekében már 1985-ben lehetővé tették, hogy a házasságban nem élő szülők közös szülői felügyeleti jogot gyakoroljanak gyermekük felett, majd megerősítették a kapcsolattartási jogukat is. A szülői felügyeletről és a kapcsolattartásról rendelkező dán törvény külön rendelkezést tartalmaz az élettársi kapcsolat megszűnése esetére. Ez önmagában nem érinti a közös szülői felügyeleti jogot, amennyiben azonban az apa hosszabb ideig élettársi kapcsolatban élt az anyával és ezalatt a közös gyermeket illetően nem rendelkezett szülői felügyeleti joggal, az élettársi kapcsolat megszűnésekor kérheti annak megállapítását, hogy azt követően ő legyen a szülői felügyeleti jog gyakorlója, s annak megszerzésére ugyanolyan joggal rendelkezik, mint az anya (illetve mint az anyával közös szülői felügyeleti jogot gyakorló apa vagy a házastárs apa).⁷³

Élettársak részt vehetnek mesterséges megtermékenyítésre irányuló eljárásban; közös örökbefogadásra azonban nincs jogi lehetőség, arra azonban igen, hogy az élettársak egyike egyedülállóként örökbefogadjon gyermeket. Az élettársak kérelmezhetik együttesen az örökbefogadást, de az csak akkor vezethet sikerre, hogy ha a kérelem jóváhagyásának idejére házasságot kötnek. A jóváhagyás egyik feltétele, hogy a házastársak legalább két és fél éve együttélnek - s az együttélés történhet, részben, élettársakként is.

3. Norvégia

3.1. Az élettársi együttélés jelenlegi modern formája lényegesen lassabban hódított teret Norvégiában, mint akár Svédországban, akár Dániában, jelenleg azonban ez a kapcsolati forma mindhárom államban egyformán elterjedt. Norvégiában 2002-ben a 17 éven felüli népesség mintegy 17%-a nyilatkozott úgy, hogy élt már élettársi kapcsolatban (50% élt már házasságban). Félmillióra tehető azoknak a száma, akik élettársi kapcsolatban élnek, s mintegy 50 000 élettársi kapcsolatban született közös gyermek; s a 30. év betöltése előtt népszerűbb párkapcsolati forma az élettársi kapcsolat, mint a házasság.⁷⁴

A büntető törvénykönyv az 1900-as évek elején büntetni rendelte a házasságon kívüli együttélést és ennek a rendelkezésnek a hatályon kívül helyezését csak 1972-ben szavazta meg a parlament.⁷⁵ Már a hatvanas évek óta több-kevesebb folyamatosságal foglalkoztak az élettársak jogállásával, ám a mai napig nincs olyan önálló jogszabály, amely helyzetülcet rendezné; számos törvény egy-egy rendelkezését kell alkalmazni egyes jogkérdésekben.

A kormány által 1971-ben a családjoggal kapcsolatos kérdések felülvizsgálata céljából felállított bizottság egyik feladatául azt jelölték meg, hogy mérjék fel: szükséges-e a házasságon kívüli tartós élettársi kapcsolat jogi szabályozása. A jelentés közzétételére 1980-ban került sor, készítői az abban foglaltak szerint igen korlátozott mértékű szabályozás bevezetését javasolták csupán.⁷⁶ Ami az esetleges magánjogi joghatásokat illeti, nem indítványozták sem a házassági vagyonszerezés az élettársak közötti kapcsolatra való kiterjesztését, sem a kölcsönös tartási kötelezettséget, sem pedig a törvényes öröklés lehetőségét. Egyedül a közös otthon használatát illetően állt elő a bizottság konkrét javaslatl. Míg a házasság felbontása, vagy akárcsak különválás esetén a volt házastárs a lakásban maradhat, amennyiben ez indokolt (pl. a gyermek felett gyakorolt szülői felügyeleti jog miatt), addig jogszabály alapján a volt élettársat ez a jog nem illette meg. A bizottság azt indítványozta, hogy annak a

volt élettársnak is biztosítsanak jogot a közös lakás átvételére, akinek komoly indoka van erre, figyelembe véve, hogy az élettársi kapcsolat legalább három évig fennállt, illetve a kapcsolatból közös gyermek származott, ideértve a közös gyermekválás (terhesség) tényét is.

A bizottsági jelentés jogszabályt ugyan nem eredményezett (ahogy arra *Strom Bull* rámutat, a döntéshozatalra jogosultak még egy ilyen szűkre fogott szabályozásról sem tudtak hosszú évekig megállapodni⁷⁷), de a bírósági gyakorlat itt sem hunyt szemt az élettársi kapcsolat sajátosságai felett és bizonyos - szűk - körben elismerte a házasságon kívüli partnerkapcsolatban élők egyes vagyoni jogosultságait. A házastársak szintén a közszerepményi rendszerhez hasonló törvényes házassági vagyoni rendszerben élnek, ezzel szemben az élettársak nemcsak a kapcsolat fennállása alatt rendelkeznek önálló külön tulajdonnal, hanem a kapcsolat felbomlásakor is, azaz mindkét fél „kiviszi” a saját tulajdonában lévő vagyontárgyakat. A vagyonszétosztás alapját képező és nem képező vagyon elválasztásakor már a házastársak viszonylatában is felmerült az a probléma, hogy csak az egyik házastárs - rendszerint a férj - tulajdonában áll olyan vagyon, amelynek megvételét a feleség indirekt vagyoni hozzájárulása segítette elő (tipikusan a háztartási munka, gyermeknevelés felvállalásával), s a bírósági gyakorlat nem egy hasonló ügyben a felperes kereseti kérelmére megállapította a közös tulajdon fennállását. Ezt a gyakorlatot nemcsak a házastársak, hanem az élettársak vonatkozásában is követte a bíróság. A közös- és különvagyon elhatárolása során nem az együttélés formáját, hanem azt tartották szem előtt, hogy volt-e a felek között gazdasági együttműködés és vagyoni közösség.⁷⁸ Hasonló helyzet, alakult ki a tartást illetően is: a jogalkalmazó erre irányuló kérelem esetén méltányolta azt, ha az egyik élettárs - erre irányuló törvényi kötelezettség nélkül - a másik javára komoly mértékű áldozatot hozott, s elrendelte a felek anyagi helyzetére és az eset körülményeire tekintettel az érintett kompenzálását.

3.2. 1991-ben megszületett az a törvény, amely a közös háztartás megszűnése esetére rendezi a közös otthon és háztartás sorsát, ám ez nem csupán a hagyományos élettársi kapcsolatra alkalmazható, hanem mindazon személyek viszonyára, akik közös háztartásban, lakásban élnek;⁷⁹ (ezt alább részletezzük). 1996-ban ismét létrehozta egy szakértőkből álló bizottságot, kifejezetten az informális élettársi kapcsolatban élők jogaira és kötelezettségeire vonatkozó javaslat kidolgozása érdekében. Tekintve, hogy a házasságon kívül együttélők sem alkotnak homogén réteget, hiszen az egyes élettársak életük különböző időszakában, különböző okoknál fogva nem kötnek házasságot, következésképpen általánosítani sem lehet, a bizottság azokat a személyeket vette tekintetbe, akik tartósan házasság jellegű kapcsolatban élnek. Kiindulópontként arra a kérdésre kerestek választ, hogy egyenlő jogállást kell-e biztosítani az élettársaknak és a házastársaknak. Nem érintették az azonos nemű partnerek problematikáját, s 1999-ben előterjesztett javaslatukban elsősorban azokat a kapcsolatokat célozták meg, amelyekből közös gyermek származott.⁸⁰

A bizottság az élettársak fenti csoportjának definiálására törekedett és két szempontot emelt ki azok közül melyeket egyéb jogszabályok elismerésük feltételeiként megjelölnek: a kapcsolat stabilitását és házasság jellegét. Házasság jellegűnek tekinthető a kapcsolat, ha a felek egyike sem áll harmadik személlyel házasságban, ha közös háztartásban együttélnek és kiadásai is bizonyos mértékig közösek (az időleges különélés, amennyiben azt objektív ok indokolja, nem szakítja meg az élettársi kapcsolatot). A fenti kritériumok mellett - illetve előtt - stabil, házasság jellegű kapcsolatról akkor lehet a bizottság álláspontja szerint beszélni, ha a feleknek közös gyermeke van és/vagy a kapcsolat bizonyos ideig fennáll(t). Javaslatukból az következett, hogy a közös gyermek az időtartam mérlegelése nélkül házasságszerűvé teszi az együttélést, míg egyéb esetekben ez utóbbira is tekintettel kell

lenni. Ami az időtartamot illeti, legalább két éves együttélést indítványoztak elismerni.⁸¹

A formális és informális partnerkapcsolat egyenlő szintre emelését a bizottság nem támogatta, következésképpen a házassági vagyoni jog élettársakra történő alkalmazását sem, s utaltak arra, hogy az élettársakat széles körben megilleti az a jog, hogy szerződéssel rendezzék a köztük felmerülő kérdéseket. Néhány esetleges problémát azonban mégis jogszabályalkotás útján javasoltak rendezni: azt, hogy az élettársak egyike se rendelkezhesen a másik hozzájárulása nélkül a közös otthonról és a szokásos háztartási felszerelési tárgyairól (ezt a szabályt a házassági törvény is tartalmazza, tekintve, hogy a feleket a házasság alatt főszabályként megilleti az önálló rendelkezési jog); továbbá azt, hogy a háztartásban végzett munkát kellőképpen vegyék figyelembe annak megállapításakor, hogy melyek a közösen és melyek az önállóan szerzett vagyontárgyak.⁸² Lényegében a vagyonmegosztást sem tartották indokoltnak, a bizottság azon a véleményen volt, hogy az ebben a tárgyban kialakult ítélkezési gyakorlat, azaz a kapcsolatból vagyontalanul - vagy legalábbis a másik félhez képest anyagilag rosszabb helyzetben - kikerülő fél jogalap nélküli gazdagodás címén történő kompenzációja elegendő védelmet nyújt számára; annál is inkább, mert a háztartási eszközök használatát rendezi a fent említett 1991. évi törvény.

3.3. Ahogyan az említett Bizottság is csak a különmemű élettársi kapcsolatokkal foglalkozott, úgy a mai napig nem egyértelmű, hogy azonos neműek élhetnek-e élettársi kapcsolatban. Miután a vizsgálódás azokra az élettársakra fókuszált, akiknek közös gyermekük is született, az élettársi kapcsolatot a következőképpen rögzítették: két különböző nemű személy közötti kapcsolat, akik közös bejelentett lakcímmel rendelkeznek és házasság módjára élnek együtt. Mindazonáltal nem áll vitán felül, hogy kizárólag férfi és nő élhet élettársi kapcsolatban, különösen azért, mert a különböző törvények élettárs-definíciói különbözőképpen fogalmazzák.⁸³

Az élettársak egymás közötti vagyoni viszonyainak rendezésére a jelenleg hatályos jog az alábbi eszközöket nyújtja: az 1991. évi törvény alapján igényelni lehet a kapcsolat megszűnésekor a közös lakás, illetve a háztartási felszerelési tárgyak használatát; a háztartásban végzett munka alapján igényelhető a közös tulajdon megállapítása; kompenzáció iránti igény érvényesíthető; továbbá az élettársak szerződést is köthetnek.⁸⁴

3.3.1. Az 1991. évi törvény a közös háztartás megszűnésével kapcsolatos vagyoni jogokról szól. Meghatározása szerint háztartási közösség áll fenn azok között a 18. évüket betöltött személyek között, akik házasságkötés nélkül közös háztartásban élnek és mindketten hozzájárulnak a felmerülő közös költségekhez, azaz közösen fedezik a háztartás mindennapos kiadásait, ideértve a lakással, illetve a háztartási felszerelési tárgyakkal kapcsolatos költségeket is. Bár az ilyen módon együttélő személyek többségében kétségtelenül élettársi kapcsolatban élnek, a törvény hatálya alá tartoznak az egyéb közös háztartásban együttélők is: testvérek, szülők felnőtt gyermekeikkel, illetve barátok is, erre nézve a jogszabály nem ad részletes felsorolást. A széleskörű értelmezést - amely egyébként a jogalkotónak szándékában is állt -, elősegíti az alanyi kör fenti meghatározása, amely objektív, többé-kevésbé könnyen megállapítható kritériumot jelöl meg, a költségek megosztását (melynek mértéke ugyanakkor kapcsolatról-kapcsolatra változó lehet). Nem tartoznak a jogszabály hatálya alá a házastársak és a regisztrált partnerkapcsolatban élők.

A törvény a háztartási közösségben élők helyzetét a közös lakás és felszerelési tárgyak használatát illetően rendezi a kapcsolat megszűnése esetére. Rendelkezései meglehetősen szűk körre korlátozódnak, főként azért, mert nem teszi lehetővé a tiszta vagyon megosztását, s jelentőségét tovább gyengíti az, hogy az érintettek szerződésben megállapodhatnak a törvényben foglaltak mellőzéséről. A jogszabály különbséget tesz aközött, hogy a

közösség halállal vagy egyéb módon ért véget, s mindkét esetben számos feltétel függvényévé teszi azt, hogy az érdekelt a közös lakásban maradhat-e. Az ingatlan helyzete a legkritikusabb, főleg, ha a kapcsolat halállal szűnik meg, hiszen a túlélő (élet)társ érdekei rendszerint szembekerülnek az örökösök érdekeivel, ráadásul a norvég jog is számtalan korlátozást tartalmaz az ingatlanokkal kapcsolatban, szigorúbb feltételek esetén használható tovább a lakás (a túlélő partner rendszerint haszonélvezetet kap).⁸⁵

3.3.2. Az élettársaknak - a házassági vagyoni jogot követve - a bíróság ítélkezési gyakorlata alapján rendelkezésükre áll a háztartásban végzett munka alapján a szerzett vagyon tulajdoni részesedésének elismerése iránti igény is. A vagyonjog az élettársakat egyedülállóknak tekinti, következésképpen főszabályként az élettársi kapcsolat alatt a felek önálló vagyonszerzők, s saját vagyontárgyat tartanak meg a kapcsolat megszűnésekor. Ugyanakkor élettársak is szerezhettek közös tulajdont, akár megállapodásuk, akár a szerzésben való közös közreműködés esetén, amelyben tulajdoni hányadukat egyenlőnek vélelmezi a jog, de ez a vélelem meg is dönthető, akár azért, mert ezzel ellentétes megállapodást kötöttek, akár azért, mert bizonyítható a szerzésben való eltérő mértékű közreműködés.

A közös tulajdont eredményező szerzésben való közreműködés eltérő jellegű lehet, megnyilvánulhat közvetlen anyagi hozzájárulásban, de abban is, hogy az egyik fél fizeti a közös háztartási kiadásokat. Első alkalommal 1975-ben fogadta el a bíróság azt, hogy a feleség háztartásban végzett munkája az adott vagyontárgy megszerzéséhez való hozzájárulásnak minősül. Azóta meglehetősen széles körben elismeri a gyakorlat a közreműködésnek ezt a módját: a háztartásban végzett munka (melyet egyes álláspontok szerint még akkor is jelentős mértékűnek kell tartanunk, ha egyébként a felek mindketten munkával szerzett jövedelemmel is hozzájárulnak a kiadásokhoz) nem feltétlenül magát a szerzést segíti elő, hanem a kapcsolódó hitel törlesztését. Hangsúlyozottan figyelembe kell venni a szerzés időpontjait végzett valamennyi munkát. 1991 óta a házassági törvény is kimondja, hogy bármelyik házastársnak a háztartásban végzett munkája jogalapot teremt a közös tulajdon megállapítására, s ezt a rendelkezést alkalmazza megfelelően a gyakorlat az élettársak vonatkozásában is.

A majd harminc éve követett bírói gyakorlat - és a jogszabály - ellenére az azonban nem egyértelmű jelenleg sem, hogy pontosan miként is állapítható meg a hozzájárulás mértéke. Az 1980-as években a házassági törvény módosításának alapjául szolgáló bizottsági jelentés több tényező figyelembevételét is indokoltan tartotta, de nem kívánta a feltételek és mérlegelendő körülmények katalógusát felállítani, inkább csak iránymutatást adott. Következésképpen jelenleg az egyedi eset speciális körülményeinek a tükrében dönt a bíróság erre irányuló kérelem esetén arról, hogy milyen jelentőséget tulajdonít vagyonjogi szempontból a házastárs, illetve élettárs háztartásban, gyermeknevelésben végzett munkájának. *Ryrstedt* arra utal, hogy a Legfelsőbb Bíróság hetvenes évek második felében kialakított gyakorlata a mai napig meghatározó, s ennek alapján két alapvető szempontot vesz tekintetbe az eljáró bíróság: részint azt, hogy a felek milyen tevékenységet végeztek otthon, illetve munkájukban, részint pedig, hogy a vagyonszerzés jellegénél fogva tekinthető-e az élettársak közös - ilyen értelemben vett - vállalkozásának.⁸⁶

Noha a közreműködést a gyakorlat tágran értelmezi, hiszen megvalósultnak látja akkor is, ha az egyik partner háztartásban végzett munkája révén vált lehetségessé a másik fél számára az, hogy több időt fordítson jövedelemszerző tevékenységére, az ilyen helyzeteket részletekbe menően megvizsgálja, amelyet éppen a közvetett közreműködés mértéke megállapításának nehézsége indokol. Nyilvánvalóan alapvetően a szerzésben való közreműködés mértékét igyekszik a bíróság megállapítani, de emellett jelentőséget tulajdonít annak, hogy miképpen kapcsolódnak a felek a megszerzett vagyonhoz, megállapodtak-e előtte vételéről,

illetve finanszírozásának, valamint közös használatának módjáról. Hasonlóképpen döntő fontosságú az, hogy a szerzés közös használat céljából történt-e, különös tekintettel a közös otthonra. A közveden hozzájárulás megítélésénél meghatározó a házastársak, illetve élettársak közös elhatározása, a közös használat célja, tekintve, hogy minél inkább a családi közösséghez tartozó vagyontárgyról van szó, annál inkább megszokott, hogy a szerzés anyagi alapját is közösen teremtették meg.⁸⁷

3.3.3. Amennyiben az élettársak egyike hozzájárult partnere vagyonszerzéséhez, illetve egyéb módon - anyagilag - a kapcsolat fenntartásához, kompenzációra tarthat igényt, akár a jogalap nélküli gazdagodás elvére, akár a vagyoni igények méltányos rendezésére való hivatkozással. Noha elfogadott az az álláspont, mely szerint a házastársak közötti megtérítési szabály nem alkalmazható analóg módon az élettársak igényeire, annak megállapítása szempontjából, hogy alappal tart-e igényt erre az élettársak egyike, mégis tekintettel van a gyakorlat a hasonló házastársi igények elbírálása során kialakult gyakorlatra.

Rendszerint akkor élnek az érintett (volt) élettársak kompenzációs igényrel, ha partnerük vagyonának növekedéséhez járultak hozzá, akár közvetett, akár közvetlen módon, tipikusan a háztartásban végzett munkával, illetve a közös háztartás költségeinek fedezése útján. Mindazonáltal lehetséges, hogy tényleges vagyoni értéknövekedésre nem került sor, mert az élettárs tevékenysége egyéb haszonhoz, előnyhöz juttatta a volt partnert. A Legfelsőbb Bíróság a gazdagodás megállapíthatóságát viszonylag szűk körre szorítja, de ez nem akadály a megtérítés szélesebb körben történő megítélésének. Erre például szolgálhat a Legfelsőbb Bíróság 2000-ben hozott döntése, amelyben a bíróság komoly összeg megtérítését rendelte el annak a volt élettársnak a javára, aki partnerét az annak halálát megelőző hosszú években ápolta, tekintve, hogy az ápolás a megszokottnál lényegesen nagyobb terhet jelentett.⁸⁸

3.3.4. Az élettársak a polgári jog hatálya alá tartozó ügyvezetett élettársi szerződéssel már a kapcsolat elején rendezhetik jogviszonyukat, kitérve a kapcsolat fennállása alatti vagyoni kérdéseikre és arra is, hogy miként osztják meg a vagyont a kapcsolat megszűnésekor. A felek szerződési szabadságát természetesen korlátozzák a szerződési jog szabályai, egyébként azonban nagyobb a felek mozgásterét, mint egy házassági vagyoni szerződés esetén.

Az élettársak a mai helyzet szerint nem kötelesek partnerük tartásáról gondoskodni,⁸⁹ amennyiben harmadik személlyel közösen kötnek szerződést, a közös tulajdonra vonatkozó általános polgári jogi szabályok szerint lesznek tulajdonostársak.

3.4. Nem illeti meg törvényes öröklési jog, így - az özvegytől eltérően - nem jogosult a közös otthon megtartására. Bizonyos esetekben megtarthatja a részben vagy teljesen az örökhagyó tulajdonában álló közös lakást és háztartási felszerelési tárgyakat, de ezt nem kifejezetten az élettársakra vonatkozó rendelkezés, hanem az említett 1991. évi törvény szerint.⁹⁰

Az élettárs apa nem automatikusan kerül apai jogállásba, s a közös szülői felügyelet sem olyan módon keletkezik, mint házastársak esetében. A gyermekekről szóló törvény alapján a szülőknek meg kell állapodniuk ebben és a megállapodást a megfelelő hatóság előtt be kell jegyeztetni; ez teljesen mindennapi gyakorlat. Az élettársi kapcsolat megszűnése nem érinti a közös szülői felügyeletet, de a felek bármelyike - a házastársakhoz hasonlóan - bírósághoz fordulhat, kérve azt, hogy állapítsák meg a gyermek feletti kizárólagos felügyeleti jogot, amely kérdésben a bíróság a gyermek érdekében szem előtt tartásával dönt.⁹¹

Közös örökbefogadásra nincs a feleknek módjuk, ám ennek esetleges megengedhetősége folyamatosan vita tárgyát képezi, rendszerint azt az érvt hozva fel az igenlő válasz mellett, hogy szigorú feltételek mellett még az egyedülálló személyek is örök-

befogadók lehetnek.⁹² Mesterséges megtermékenyítésre irányuló eljárásban ugyanakkor az élettársak is részt vehetnek, a jogszabály a hosszabb időtartamú, házasság jellegű kapcsolatot fogadja el élettársi kapcsolatnak.

IV. A regisztrált partnerkapcsolat

Mielőtt annak tárgyalására térnénk át, hogy milyen ideológiai megfontolások alakították a svéd, dán és norvég élettársi szabályozást, illetve annak hiányát, nem nélkülözhető a regisztrált partnerkapcsolat szabályainak áttekintése.

1. A regisztrált partnerkapcsolatig vezető út

1.1. Dániában 1984-ben civil kezdeményezésre létrehozta egy szakértőkből álló bizottságot, amelynek kettős feladata volt: egyrészt a homoszexualitás jogi, társadalmi, kulturális feltételeinek feltérképezése, másrészt pedig javaslat kidolgozása a homoszexuális személyekkel szembeni diszkrimináció felszámolására, helyzetük javítására, illetve kapcsolatuk formalizálásának lehetőségére. A bizottság többsége - a négy évvel később elkészült javaslatban - nem támogatta a regisztrált partnerkapcsolat jogi kiépítését, nem látták szükségesnek ennek az új formának a bevezetését, s aggályukat fejezték ki amiatt, hogy megvalósulása esetén erőteljesen negatív külföldi kritikával kell számolniuk. Mindennek ellenére 1989-ben elfogadták a törvényjavaslatot és megnyílt az út az azonos nemű párok előtt, hogy összetartozásukat társadalmilag elfogadtassák. Abban ugyanis egyetértettek az elemzők, hogy a regisztrált partnerkapcsolatról szóló törvény megalkotása alapvetően a társadalmi hozzáállás megváltoztatását célozta.⁹³

1.2. Svédországban már 1978-ben felállították a bizottságot annak megállapítása érdekében, hogy megvalósítható-e a svéd jogban a regisztrált partnerkapcsolat intézménye.⁹⁴ Az elemző munka eredményeként kijelentették, hogy az együttélő homoszexuális párokat olyan védelemben kell részesíteni, mint amelyet az 1973. évi törvény előírt a heteroszexuális párok kapcsolatban élők számára (III. 1.2.). A '80-as évek végén megvalósult a bizottság javaslata, tekintve, hogy külön törvény az élettársak minimális védelmét célzó rendelkezések hatályát kiterjesztette az azonos nemű élettársakra is (III. 1.4.), a kapcsolat nyilvántartásba történő bejegyzéséről azonban még nem volt szó. Miután időközben hatályba lépett a regisztrációt is magában foglaló dán törvény, Svédországban ismét felvetődött a továbblépés kérdése. A regisztrálást a korábbi bizottság egyértelműen ellenezte, arra hivatkozva, hogy ez szükségtelenül teszi ld a nyilvánosságnak a partnereket és megerősíti az előítéleteket. Foglalkozott a bizottság a házasság azonos nemű személyekre való kiterjesztésének gondolatával is, ám kívánatosnak mutatkozott a házasság hagyományos keretek között tartása; ugyanakkor társadalmi szempontból úgy tűnt, hogy a homoszexuális élettársi kapcsolatot mégsem tekintik egyenlőnek a hagyományos élettársi viszonyal.

Mindezekre tekintettel 1991-ben újabb bizottság foglalkozott a regisztráció bevezetésével és szilárdabb jogállás biztosíthatóságával, két évvel később erre már javaslatot is előterjesztettek. A kormány azonban az álláspontok megoszlása miatt nem tudott egységes törvénytervezetet előkészíteni: voltak az új megoldásnak támogatói, de voltak, akik elegendőnek tartották volna olyan partnerkapcsolat bevezetését (*domestic partnership*), amely a közös háztartásban, gazdasági együttműködésben élő személyekre anélkül vonatkozott volna, hogy a nemi hovatartozásnak, illetve a házasság módjára történő egyttélésnek jelentősége lett volna.⁹⁵ Végül maga a parlamenti jogi bizottság vette kezébe az ügyet és elkészítette a törvényjavaslatot, amely alapján - kisebb módosításokkal - 1994-ben megszületett a regisztrált partnerkapcsolatról szóló törvény.

2. A törvényi szabályozás

2.1. Dánia

Először - nemcsak északi viszonylatban - Dániában szavazták meg a bejegyzett partnerkapcsolatról szóló törvényt, amely még az év októberében hatályba is lépett. A jogszabály a hatálybaléptető rendelkezésekkel együtt állt hét szakaszból; a rövidség magyarázata az, hogy a törvény túlnyomórészt utaló rendelkezéseket tartalmazott, illetve tartalmaz ma is. Annak megjelölését követően, hogy az azonos nemű személyek partnerkapcsolatukat regisztrálathatják,⁹⁶ a jogszabály négy címet tartalmaz, a bejegyzésről, a joghatásokról, a megszüntetéséről és a hatályba lépésről. A bejegyzés felel meg a házasságkötésnek, a törvény utal a házassági törvény vonatkozó szakaszaira, ennek megfelelően alkalmazni kell a házassági előfeltételekre vonatkozó szabályokat,⁹⁷ továbbá az alakiságra vonatkozó rendelkezéseket is, lényegében egy kivétellel valamennyit: az egyházi szertartás lehetőségét kizárja a törvény. A regisztrációs eljárás szabályait, továbbá az előfeltételeinek fennállásának vizsgálatára vonatkozó szabályokat az Igazságügyi Minisztériumnak kellett megállapítania.

A joghatásokat illetően a törvény rögzíti, hogy a partnerek regisztrálása főszabályként a házasság jogkövetkezményeit vonja maga után, s mindazokat a jogszabályokat, amelyeket a házasságra vagy a házastársakra vonatkozóan tartalmaznak rendelkezéseket, megfelelően alkalmazni kell a regisztrált partnerkapcsolatra, illetve a partnerekre. Ez nemcsak a magánjogi rendelkezések hatályát terjeszti ki az azonos nemű felekre, hanem a közjogi rendelkezéseket is, amely különösen a szociális juttatások szempontjából jelentős lépés. Az utaló szabály értelmében a regisztrált partnerekre teljes egészében alkalmazni kell a házassági vagyoni jog - a tartás, a házassági szerződés, illetve a tartozásokért való felelősség -, illetve a névhasználat szabályait. A jogkövetkezmények körében két jelentős kivételt tesz a jogszabály: nem alkalmazhatóak azok az - akár magánjogi, akár közjogi - következmények, amelyeket bármelyik házastársra nézve nemi hovatarozására tekintettel ír elő törvény - így például az özvegyi nyugdíj szabályai -,⁹⁸ továbbá a gyermekkel kapcsolatos jogviszony szabályai. Ez utóbbinak megfelelően a dán törvény 1989-ben nem tette lehetővé a regisztrált partnerek számára a közös örökbefogadást, még a másik fél vérszerinti gyermekének örökbefogadását sem. Azt nem zárták ki, hogy a regisztrált partnerek egyike önállóan örökbefogadjon gyermeket, de partnerét nem illette meg a szülői felügyeleti jog. A törvény - ezzel összhangban - egyikük vérszerinti gyermeke felett sem tette lehetővé közös szülői felügyeleti jog keletkezését.

Ami a kapcsolat megszűnését illeti, a törvény kimondja a házasság megszűnése jogkövetkezményeinek beállítását, illetve alkalmazását, azaz a regisztrált partnerkapcsolat bontására a házasság felbontásának szabályai vonatkoznak, egyeden kivétellel: értelemszerűen nem alkalmazandóak a gyermek feletti szülői felügyelet bontás utáni szabályai.

Akik a jogszabály megalkotásának célját a dán társadalom azonos nemű kapcsolatukai szembeni toleranciaszintjének növelésében látják, sikeresnek ítélik mind a produktumot, mind azt, hogy a hatálybalépése óta nem szűntek meg azok a viták, amelyek a házasság és a regisztrált partnerkapcsolat közötti különbségek felszámolásáról folynak. A megalkotáskor értelemszerűen és természetesen tűnő eltérések - így az egyházi szertartás hiánya, a közös szülői felügyelet és a közös örökbefogadás kizártsága - az azóta eltelt mintegy tizenöt évben részben meg is változtak. Az azonos neműek részéről igény merült fel arra, hogy partnerkapcsolatukat az egyház áldásban részesítse, így 1995-ben felállítottak egy egyházi bizottságot, amely megvizsgálta a megengedhetőség kérdését és két évvel később közzétette jelentését.⁹⁹ Az egyházi bizottság álláspontjának kialakítása során figyelembe vette azt, hogy a családformák megváltoztak, egyre többen élnek élet társai kapcsolatban; hogy a házasság és a regisztrált partnerkap-

csolat hasonló annyiban, hogy két személy közötti bensőséges és joghatásokkal járó kapcsolatot teremt; hogy az egyház áldásában nem intézményeket, hanem személyeket részesít; továbbá azt is, hogy az áldást kérők száma nem lenne túlságosan nagy. Számolva azzal is, hogy az azonos nemű partnerkapcsolatok áldásban részesítése az egyházi hagyományokkal való szakítás miatt az emberek nagy részét megriasztaná, a bizottság azt a véleményt közölte, hogy miután az azonos neműek regisztrált partnerkapcsolata nem ellentétes a keresztyén tanítással és erkölccsel, alapvetően nincs ok arra, hogy a kérés teljesítését ellenezzék. Még abban az évben az egyházi vezetők kompromisszumos megoldásban állapodtak meg: noha nem óhajtották támogatni a homoszexualitást, nem is zárkózhattak el attól, hogy az egyes, nyíltan vállalt kapcsolatokat megáldják, így a lelkészek maguk dönthettek arról, hogy vállallják-e az adott feladatot vagy sem.¹⁰⁰

Változás történt az örökbefogadás engedélyezése terén is, 1999-ben módosították a jogszabályt, s jelenleg a partner örökbefogadhatja regisztrált partnerének gyermekét, feltéve, hogy a gyermeket nem külföldről fogadták örökbe; ez együtt jár a közös szülői felügyelet keletkezésével. A mostohagyermek örökbefogadásának ugyanazok a feltételei, mint házastársak esetében, azaz a gyermek érdeke az elsődlegesen meghatározó. Éppen a gyermek érdekében hivatkoztak azonban 1989-ben az eredeti jogszabály megalkotói annak indokolásakor, hogy miért nem fogadhatnak örökbe azonos nemű partnerek. *Lund-Andersen* a törvényt módosítást pontosan annak tulajdonítja, hogy a korábbtól eltérően értelmezték a gyermek mindenek felett álló érdeke kifejezést.¹⁰¹ Míg 1989-ben az az álláspont győzedelmeskedett, hogy a gyermeknek nem szolgálja érdekét, ha azonos nemű személyek nevelik, tíz évvel később előtérbe került az a vélekedés, hogy a gyermek számára - különösen tartását tekintve - hátrányos, ha csak egyetlen személy gyakorol felette szülői felügyeleti jogot;¹⁰² továbbá elsősorban a gyermeknek áll érdekében az, hogy ha a regisztrált partnereknél nevelkedik, akkor jogi státusza is rendezett legyen. A legnyomósabb érv azonban az örökbefogadás ilyen formában történő engedélyezése mellett a leggyakorlatiasabb is volt egyúttal és a következő ellentmondást igyekezett feloldani: a regisztrált partner elveszíti azokat a szociális kedvezményeket, amelyeket mint egyedülálló személy a gyermeknevelés során kap, annak ellenére, hogy partnere nem gyakorolhat szülői felügyeleti jogot a gyermek felett és nincs tartási kötelezettsége sem.

A törvényt módosítás elfogadásakor is hangsúlyozottan nem a regisztrált partnerek, hanem a gyermek érdekét tartották szem előtt, s bár azóta is folyamatos a vita arról, hogy szélesebb körben tegyék lehetővé az azonos nemű személyek általi örökbefogadást, erre mindeztidőig nem került sor. Ehhez hasonlóan az is vitatott, hogy női partnerrel regisztrált partnerkapcsolatban élő nő -, illetve az egyedülálló nő - számára engedélyezni kell-e a mesterséges megtermékenyítés igénybevételét. Ennek elutasítását azzal indokolják, hogy a nem házasságban, illetve heteroszexuális élettársi kapcsolatban élő nő gyermektelensége életmódválasztásuk eredménye, következésképpen a mesterséges megtermékenyítés lehetősége nem a gyermek érdekét, hanem kifejezetten az ezt igénylő nő érdekét szolgálja.

2.2. Svédország

A regisztrált partnerkapcsolatról szóló svéd törvény egyértelműen a dán modellt követte. Bár ennek a törvénynek ugyanaz volt a célja, mint a dán jogszabálynak, azaz, hogy a házassággal többé-kevésbé azonos jogállást teremtsen az azonos nemű partnerek számára, ennek ellenére rendelkezései valamennyivel részletesebbek. Felépítését tekintve is erős a hasonlóság: a regisztrációval, a felbontással és a joghatásokkal foglalkozik a svéd törvény, a regisztrálással kapcsolatban a legkiterjedtebben. A regisztrációs eljárást illetően nem elégszik meg utalásokkal, hanem kifejezetten

említi a jogi kötelék akadályait, valamint az alaki követelményeket.¹⁰³ A formások azonosak a házasságkötés alakisaival, ugyanazon tisztviselő előtt kerül sor a regisztrált partnerkapcsolat megkötésére, mint a házasságára; s az a jog is megilleti a feleket, hogy választásuknak: egyszerűbb, az akaratnyilvánításra korlátozó vagy ünnepélyesebb formát óhajtanak.¹⁰⁴

A joghatások körében annyiban teljesen megegyezik a dán és a svéd jogszabály, hogy főszabályként a házasság joghatásait kell alkalmazni a regisztrált partnerkapcsolatra. A kivételeket fel is sorolja, s ezek is hasonlóan alakulnak: nem vonatkoznak a regisztrált partnerekre a házastársra nemi hovatartozásánál fogva irányadó szabályok; továbbá - az eredeti szövegezés szerint - a regisztrált partnerek nem fogadhattak sem közösen, sem egyedülállóként örökbe gyermeket, nem gyakorolhattak közös szülői felügyeleti jogot és nem vehettek részt mesterséges megtermékenyítésre irányuló eljárásban. A szülő-gyermek kapcsolatra vonatkozó svéd szabályozás nem hagyott kétséget afelől, hogy a fenti jogosítványokkal nem ruházhatóak fel az azonos nemű partnerek. A jogalkotó határozottan arra az álláspontra helyezkedett, hogy közös szülői felügyeletet csak különmű személyek láthatnak el, következésképpen vagy házasságban vagy heteroszexuális élettársi kapcsolatban élő személyek. Az a bizottság, amelyet kifejezetten azzal a céllal állítottak fel, hogy vizsgálja meg a gyermekek helyzetét a homoszexuális családokban, 2001-ben jelentést tett közzé, amelyben javaslatot tett: a gyermekkel kapcsolatos valamennyi intézményt illetően azonos szabályozást kell biztosítani a házastársak és a regisztrált partnerek részére.

A jelentés alapján 2002-ben terjesztették elő azt a törvényjavaslatot, amely az örökbefogadás és a közös szülői felügyelet vonatkozásában kívánta a fentieket megvalósítani, s miután ez elfogadásra került, 2003-ban hatályba léptek az új rendelkezések.¹⁰⁵ Az örökbefogadást illetően lényegesen többet garantálnak, mint dán megfelelőjük, tekintve, hogy nemcsak a partner gyermeke örökbefogadásának lehetőségét nyitották meg. A regisztrált partnerek ugyanolyan feltételekkel fogadhatnak örökbe, mint a házastársak, következésképpen idegen gyermeket is, akár külföldről (feltéve, hogy a külföldi szabályozás nem szab gátat annak, hogy a gyermek azonos nemű személyekhez kerüljön).

2005-ben újabb változásokra került sor, amelyek tovább csökkentették a házasság és a regisztrált partnerkapcsolat közötti különbségeket, így jelenleg regisztrált partnerkapcsolatban élő nő is kérelmezheti a mesterséges megtermékenyítést. A változás ismét túlmutat a dán - egyházi - állásponton: a svéd egyházi vezetők - hosszas latolgatásokat követően - úgy határoztak, hogy önálló szertartást kell megvalósítani, amelynek keretei között áldásban részesítik a regisztrált partnereket. Svédországban is jelentkezett az igény erre, s a döntés megteremtheti az alapot arra, hogy az egyház hivatalos szertartás formájában nyújtson áldást, különösen arra az elhatározásra tekintettel, hogy aktív módon kívánnak fellépni a nemi irányultság miatti hátrányos megkülönböztetéssel szemben és a regisztrált partnerkapcsolat megkötésének tényét nem tartják elégséges indoknak ahhoz, hogy az érintettek kérését megtagadják.¹⁰⁶

2.3. Norvégia és Finnország

Norvégia egy évvel svéd szomszédját megelőzve fogadta el a regisztrált partnerkapcsolatról szóló jogszabályt, amely ahhoz hasonlóan a dán mintát követi. A joghatások körében a norvég törvény 2002 óta az örökbefogadást egyetlen módon teszi lehetővé: a partner gyermekének örökbefogadására van mód, egyéb esetekben nem. Ennek megfelelően a törvény a joghatások köréből nem zárja ki a közös szülői felügyelet gyakorlását.

Finnországban az 1990-as évek elején merült fel az azonos neműek kapcsolatának rendezése, de csak 2001-ben fogadta el a parlament a regisztrált partnerkapcsolatról szóló törvényt.¹⁰⁷ Nem is ment a jogalkotó olyan messze, mint a szomszédoknál:

a finn törvény alapján nincs helye közös örökbefogadásnak, s igen sérelmezik, hogy közös név viselésének sem. (Arra ugyanakkor van jogi lehetőség, hogy a regisztrált partnerek közös szülői felügyeletet gyakoroljanak.) *Savolainen* a legerőteljesebb diszkriminációt abban látja, hogy a jogszabály nagyon határozott és erőteljes különbséget tesz a házasságkötés és a regisztrált partnerkapcsolat létrehozása között. A finn polgári szertartás nagyon szerény, ünnepélyességnek nincs helye. Bár a jogszabály egyértelműen ezt nem mondja ki, mégis az egyszerűsége enged következtetni a törvényjavaslat: a szertartás során az érintetteknek tartózkodniuk kell(ene) az olyan nyilatkozatoktól és magatartástól, amely a szertartást a házasságkötéshez hasonlatossá tenné.¹⁰⁸

V. Áttekintés - ideológiai háttér - összevetés

A fent tárgyalt kérdések, problémák alkalmat adnak arra, hogy kísérletet tegyünk a mozaikkockák összeillesztésére: hogyan is fest északon a partnerkapcsolatok rendszere. Emellett vázoljuk azt is, hogy a partnerkapcsolatok terén jelentkező jogszabályi, ítélkezési gyakorlatbeli változásokat milyen szemlélet alakította. (Ismét utalunk rá, hogy a társadalmi igények megfogalmazása és érvényesülése szempontjából egyaránt rendkívüli jelentősége van annak, hogy milyen álláspontot foglal el - elsősorban az élettársakat illetően - a szociális jog, társadalombiztosítási jog, nevezetesen a házastársakkal vagy az egyedülállókkal helyezi-e őket egy sorba.)

1. Az élettársakra vonatkozó rendezés

1.1. Svédországban, Dániában és Norvégiában lényegében ugyanazokkal a kérdésekkel szembesült a jogalkotó, mint más európai országban - ideértve hazánkat is -, vagy akár a tengerentúlon. Az élettársi kapcsolatok számának emelkedése - pontosabban az a tény, hogy nem házasságban, de egymással mégis valamilyen módon értékelendő párkapcsolatban élők egyre több alkalommal fordultak bírósághoz vitáik megoldása érdekében - késztette a jogalkotót bizottságok életre hívására, melyeknek feladata - vagy elsősorban, vagy egyebek mellett - annak feltárása volt, hogy szükséges-e az élettársi kapcsolatok jogi rendezése, s ha igen, akkor milyen kérdéseket kell szabályozni és milyen módon.

Azt, hogy a bizottságok az egyes országokban milyen javaslatot tettek le az asztalra, kizárólag ideológiai megfontolás határozta meg, ennek vezérmotívumát pedig a jogalkotónak a házasságról, annak a társadalomban betöltött vagy még inkább betöltetni kívánt helyéről való elgondolása adta. A hetvenes évek elején a svéd bizottság csupán annak megoldását indítványozta, hogy az élettárs, amennyiben ez körülményei alapján indokolt, a kapcsolat megszűnését követően megkapja az „élettársi közös lakás” használatának jogát. Mintegy harminc évvel később - amikor már elismeri a törvény a közös lakás és közös háztartási felszerelési tárgyak megosztásához való jogot -, a bizottság már azzal foglalkozik, hogy a megosztás során mikor lehet eltérni a főszabálytól, azaz a vagyonból történő egyenlő arányú részesedés elvétől. Dániában már a hatvanas évek legvégén felállítják ugyan a bizottságot, de az jóval később teszi közzé javaslatát: alapvetően feleslegesnek tekinti az élettársi kapcsolat jogszabályi rendezését, de mégsem zárkózik el attól, hogy egyes problémákra kitérjenek. A megoldást pedig hangsúlyozottan nem a tulajdoni igényben, hanem a megtérítésben, kompenzációban látja. A norvég bizottság először a szomszéd országokéhoz hasonló időpontban kezdi meg vizsgálódását, s a nyolcvanas évek elején is a dán állásponttal azonos módon vélekedik: indokolatlan lenne a kiterjedt szabályozás, legfeljebb a kapcsolat megszűnése utáni lakáshasználat garantálása jöhet szóba, elsősorban akkor, ha közös gyermek is származott a kapcsolatból. Ha ezt összevetjük a kilencvenes évek végén közzétett bizottsági indítvánnyal,

ceskély változást regisztrálhatunk: még mindig szükségtelennek ítélik az élettársi kapcsolat átfogóbb rendezését, határozottan elenzik a házassági vagyonjog analóg módon történő átvételét, de elismerik, hogy bizonyos problémákat indokolt lenne jogszabályi úton megoldani, különösen - ismét - a közös gyermekre tekintettel.

A megoldásra váró legfontosabb feladatokat azonos módon ítélik meg: a gyengébb felet kell védelemben részesíteni, számára - meghatározott feltételek mellett - biztosítani a lakáshasználatot, a vagyonból való részesedést, továbbá figyelemmel kell lenni a gyermek érdekére is. Az, hogy ennek megoldására milyen eszközöket vesznek igénybe, milyen szintű védelmet nyújtanak, már nagyobb eltérést mutat. Kétségtelenül a svéd jogszabály-előkészítő bizottságok javaslatai nyúltak a legmesszebbre, s Svédország volt az egyetlen az északi államok közül, amely önálló törvényt alkotott az élettársak helyzetének rendezésére. Sem Dániában, sem Norvégiában nem született olyan jogszabály, amelynek alanyi körét kifejezetten az élettársak alkotnák. A helyzetük azonban mégsem egyforma: Norvégiában van egy jogszabály, amely ha nem is túlságosan széles körben, de mégis rendezi - igaz nem(csak) az élettársak -, a közös háztartásban élő egyes vagyoni viszonyait.

1.2. Svédországban az élettársakra vonatkozó törvényt két alkalommal módosították, s mind 1987-ben, mind pedig 2003-ban előreléptek az 1973. évi állapothoz képest. (Itt meg kell egyeznünk abban a feltételezésben, hogy az előrelépés azt jelenti: gyarapodtak az élettársak jogosítványai/kötelezettségei, szilárdabbá, jogilag körülhatárolhatóbbá vált helyzetük. A szerző álláspontja az, hogy lényegesen összetettebb problémáról van szó, úgyhogy az „előrelépés” kifejezés használatát itt csak a célszerűség indokolja.) Dániában az előrelépés ebben az értelemben nem történt, hiszen a bírói gyakorlatban kialakuló tendenciát, azt, hogy a közvetett jövedelemszerző tevékenységet is vagyonszerzésben való közreműködésnek ismerjék el, a nyolcvanas években a Legfelsőbb Bíróság határozottan megállította, sőt, némileg vissza is fordította. Norvégiában fogadták el a legkésőbb azt a vélekedést, hogy egyes élettársi kérdéseket rendezni lenne szükséges, de ez önálló jogszabályi formát még nem öltött.

A gyengébb pozíciójú (volt) élettárs számára biztosított eszközök felsorakoztathatóak. A svéd jog a közös használat céljából szerzett lakás és felszerelési tárgyak vonatkozásában a vagyonmegosztást rendeli el, illetve rendelkezik a - vagyonmegosztás tárgyát nem képező - közös lakás átvételéről. A dán jog határozottan a megtérítési igényt helyezi előtérbe, míg a norvég rendezés a kompenzáció mellett több lehetőséget ad tulajdoni igény érvényesítésére, továbbá a közös háztartásban élők vagyoni viszonyaira vonatkozó jogszabály által lehetővé teszi a közös használatú lakás és háztartási tárgyak használatára iránti igényt, igaz, vagyonmegosztás nélkül. Norvégiában és Svédországban erőteljes szerepe van az ítélkezési gyakorlatnak, a megtérítési igényeket pedig jogalap nélküli gazdagodás címén nyújthatják be az érintettek.

Abban mindhárom jogrendszer egyetért, hogy az élettársi viszonyt mint informális párkapcsolatot szabályozzák, azaz nem követelik meg keletkezéséhez annak regisztrációját. A bejegyzés hiánya azonban értelemszerűen felveti azt a problémát, hogy miként definiálják az élettársi kapcsolatot. A meghatározásnak megjelölhetőek tipikus elemei, s ezek különböző összetételekben jelentkeztek az északi fogalom-meghatározási törekvésekben is: házasság módjára történő együttélés, közös háztartás, gazdasági közösség, tartósság, meghatározott időtartamú együttélés, közös gyermek léte.

Egyeden ország lévén az északiak közül, amely önálló élettársi szabályozást ismer, egyedül Svédországban került meghatározásra az élettársi kapcsolat definíciója, bár ez is egészen új eleme a törvénynek, hiszen a 2003. évi módosítás alkalmával vált a részévé. Élettársak eszerint azok a személyek, akik közös háztartásban - a

gazdasági együttműködés bizonyos szintjét produkálva - tartósan, házastársak módjára élnek együtt. A dán ítélkezési gyakorlat szintén tekintetbe veszi azt, hogy meghatározott időtartamú együttélésről legyen szó, amely közös háztartásban történik. Norvégiában a bíróság a kapcsolat tartósságát és az együttélés házasság-jellegét egyaránt értékeli. Mind a svéd, mind a norvég jogszabály-előkészítő bizottságok külön jelentőséget tulajdonítottak annak a ténynek, ha a kapcsolatból gyermek született. Önmagában a közös gyermek léte alapján, tekintet nélkül arra, hogy mennyi ideje áll fenn a kapcsolat, készséget mutattak annak elismerése, hogy a házastársak módjára történő együttélés - mint az élettársi kapcsolat egyik követelménye - megvalósult.

1.3. Az, hogy az élettársi kapcsolat megvalósulása egyes északi - s tágabb körben természetesen nemcsak északi - meghatározásokban házasság-jellegű együttélést kíván, felveti a kérdést, hogy a vizsgált államokban miként viszonyultak a házasság kontra élettársi kapcsolat problémakörhöz. A jogalkotási tevékenység mögött valamiféle jogpolitikai megfontolás húzódik, amely irányítja a jogalkotót. Nagyon leegyszerűsítve a kérdést, azt mondhatjuk, hogy az élettársi kapcsolat szabályozása vagy annak hanyagolása attól függ, hogy az adott helyzetben és időpontban hogy vélekedik a törvényhozó a házasságról, mert csak a házassághoz képest jelölheti ki az élettársi kapcsolat általa megfelelőnek gondolt helyét.

Svédországban egy olyan álláspont fogalmazódott meg, amely korántsem volt teljesen egyértelmű, következésképpen mind vitákat, mind kritikákat kiváltott. Ez a *neutrality*, azaz a semlegesség ideológiája. A házasságon kívüli kapcsolatban élő partnerek közös lakásáról szóló 1973. évi törvény előkészítése során került megfogalmazásra a *neutrality* alapfogolata: „Az új jogszabályalkotásnak, ... amennyire csak lehet, semlegesnek kell lennie az együttélés különböző formáival és az eltérő erkölcsi felfogásokkal szemben. A házasságnak továbbra is központi szerepet kell játszania a családi jogban, de egyúttal arra is kell törekednünk, hogy a családjogi rendelkezések között ne legyen olyan, amely szükségtelen nehézséget vagy hátrányt okoz azok számára, akiknek gyermekük van és házasságkötés nélkül alapítanak családot.”¹⁰⁹ Az elmélet további részében a jogszabályt előterjesztő miniszter kifejtette, hogy az egyéneket megilleti az a jog, mely szerint szabadon, saját igényeiknek megfelelően alakíthatják magánéletüket és választhatják meg életkörülményeiket, valamint a családi életüket meghatározó erkölcsi normákat.

A *neutrality* elmélete azt a feladatot róta a családjogi, házassági jogi jogalkotásra, hogy (a) megőrizze a házasság elsődleges szerepét, amely az együttélésnek a többség számára leginkább elfogadható módja; (b) megoldást nyújtson a gyakorlati problémákra és (c) szabályozása mindenki számára elfogadható legyen. Hamarosan - lényegében már a bizottság számára - nyilvánvalóvá vált, hogy a semlegesség követelménye nemcsak értelmezési nehézségeket okoz, hanem ellentmondásos is. A bizottság az 1972-ben közzétett jelentésében kifejtette, hogy a semlegesség elmélete kétféleképpen értelmezhető.¹¹⁰ Jelentheti azt a követelményt, hogy a törvényhozó ne egységesen szabályozza az együttélés formáit, így az érintettek választhatnak, hogy melyiket preferálják, ugyanakkor azt a kívánalmat is megfogalmazza, hogy a párkapcsolatban élők között a szabályok ne tegyenek különbséget. Minthogy a két gondolat együttesen nem valósítható meg, a bizottság arra az álláspontra helyezkedett, hogy a kettő közötti egyensúlyt kell megteremteni. A balanszírozás sajátos eredményre vezetett: a semlegesség abban az értelemben, hogy az együttélés formája szerint ne kerüljön sor megkülönböztetésre, a szociális jog és az adójog terén valósult meg, amely gyakorlatilag egyenlő jogokat biztosít a házastársaknak és az élettársaknak. Ezzel szemben a hagyományos családjogi kérdésekben a *neutrality* a felek párkapcsolat-választási szabadságának védelmezőjeként jelenik meg és fenntartja a házasság és a házasságon kívüli partnerkapcsolat közötti egyértelmű különbséget.¹¹¹

Agell álláspontja szerint a semlegesség ideológiájának mindenképpen szerepe volt abban, hogy az élettársi kapcsolat vonatkozásában elismerték azt, hogy a gyengébb fél a legkritikusabb helyzetekben itt is védelemre szorul, s ezt jogszabályba is foglalták, így, bár az alapvető célkitűzés a házasság központi szerepének fenntartása volt, az elemzett elmélet mindenképpen a házasság jelentőségének csökkentését és a házasságon kívüli partnerkapcsolatok helyzetének erősödését eredményezte.¹¹² Bár ez *Sörgjerd* szerint előre kiszámítható volt, mégsem tartott a bizottság indokoltnak olyan határozottabb jogi rendezést, amely kifejezetten elősegítette volna a házasságkötések számának emelkedését.

Agell erőteljesebben fogalmaz: a semlegesség álláspontja valójában azt a jelzést küldte a társadalom felé, hogy nem a házasság többé az egyetlen kívánatos családi forma. Bár úgy gondolja – ennyiben a *neutrality* ideológiája eredményezte jogalkotással egyetértve –, hogy a házassági jog rendelkezéseit nyilvánvalóan nem lehet alkalmazni azokra a partnerekre, akik nem kötöttek házasságot, ugyanakkor az nem megengedhető, hogy a közös gyermeket bármilyen hátrány is érje ebből következően,¹¹³ *Graversen* mégis a semlegesség elmélete legelszántabb és legkritikusabb ellenzőjeként aposztrofálja.¹¹⁴ Agell valóban a házasság primátusa mellett tör lándzsát. Állásfoglalásának az a kiindulópontja, hogy a házasság a – már 1973-ban is – igen liberális bontójogi szabályozás eredményeképpen gyakorlatilag felbontható szerződésnek tekinthető.¹¹⁵ Érvelése szerint nem lehetne a házasságot mint kívánatos együttélési formát a társadalom elé állítani, amennyiben az ideológiailag erősen áthatott intézmény lenne. Mivel azonban a házasságnak Svédországban nincs sem vallási, sem ideológiai jelentősége, hanem egy olyan szerződésnek tekinthető, amelynek jogkövetkezményeit (ideértve megkötésének feltételeit is) a jogalkotó gyakorlati okokból rendezi, minden további nélkül eltérbe helyezhető. Következtetése szerint az államnak abban kell érdekeltnnek lennie, hogy elsősorban házasságok szülessenek, tekintve, hogy ez segíti elő a család stabilitását is.¹¹⁶

Graversen azt elemzi, hogy milyen lehetőségek között választhatott a hetvenes évek dán jogalkotója, amikor az élettársi kapcsolatok növekvő száma arra készítette, hogy keressen helyet a házassággal összefüggésben az élettársi kapcsolat számára. Dániában a húszas évek házassági jogi jogalkotása, majd a harmincas évek azon rendelkezései, amelyek megteremtették a házasságból származó és a házasságon kívül született gyermekek egyenjogúságát, egy évtizedeken át fennálló egyensúlyi állapotot hoztak létre, amelynek során a házasság intézményének tekintélye nem csökkent, igaz, hogy a gyermekek többsége még házasságban is született.¹¹⁷ Ebben az időszakban az együttélések jellemző formája a házasság, ugyanakkor az egyenlőtlenségeket is felszámolták, következésképpen a hagyományos családjog virágzik.

Az átalakulás – *Graversen* szavaival az erőző – lassan kezdődik, folyamatában meghatározó lépés 1968, amikor a családpolitikusok is észlelik, hogy a családi minták módosulása (pl. az egyszerűs családok nagyobb arányú megjelenése) már az alapvető családjogi elvek áttekintését indokolja. A családjogi jogszabályváltozást előkészítő bizottság három út közül választhat: rendezheti azonos módon a házasság és az élettársi kapcsolat joghatásait; követheti a svéd szomszéd által megfogalmazott semlegességi ideológiát és végül dönthet úgy, hogy megőrzi a házasság primátusát. Dánia az utolsóként említett úton indult el és a házasság minél erőteljesebb támogatását tűzték ki célul. A bizottság a döntést azal – is – indokolta, hogy valójában nem bizonyítható az, hogy az élettársak olyan szabályozást óhajtanának, amely jelentős mértékben eltér a házassági jog rendelkezéseitől, márpedig a házassághoz hasonló szabályrendszer kiépítése gyakorlatilag a házasság másodosztályú formáját teremtené meg.¹¹⁸

Dániában nem véletlenül nem született mindezidáig az élettársakra szabott jogszabály, hiszen a jogpolitikai célkitűzés teljesen világos: a jogalkotás a partnereket arra készítse, hogy házasságra lépjenek. Amennyiben pedig az élettársi kapcsolat is meghatározott, speciális előnyöket vonna maga után, az könnyen

eltántoríthatná a házasságot kötni szándékozókat. Norvégia, amelyben a három ország közül utolsóként vette kezdetét az a felmérés, amelynek végén dönteni kellett az élettársaknak szánt jogi helyzetről, egyetértett a dán állásponttal: nincs szükség önálló szabályozásra. Erőteljesen hangsúlyozták azonban a szerződés-kötés lehetőségét, azt, hogy az élettársak széles körben megállapodhatnak az őket érintő kérdések rendezéséről.¹¹⁹ Ez annak a következménye, hogy a norvég álláspont szerint az élettársak maguk döntöttek úgy, hogy nem kötnek házasságot, következésképpen a jogalkotót az élettársak szabad elhatározásának tiszteletben tartása kell, hogy vezérelje.¹²⁰

1.4. A jogpolitikai ideológia és a hatályos jogszabályok, s még inkább a napjainkban követett ítélkezési gyakorlat összevetése, az északi országokban vallott elmélet és folytatott – jogalkotási, illetve bírósági – gyakorlat tükröztetése sajátos következtetésre ad lehetőséget. Arra, hogy a hangsúlyaikban kétségtelenül eltérő elméleti kiindulópont noha nem is teljesen egységes, de alagondolatait tekintve mégiscsak hasonló eredményt szült. Svédországban az élettársi törvény érte el a legjelentősebb kérdések rendezését, ugyanezt Dániában és Norvégiában a bírói gyakorlat fejlesztette ki – még ha nem érve olyan messzire, mint a svéd jog. A *neutrality* elmélete kifejezetten szükségessé tette azt, hogy a magánjog területén is méltányosan rendezzék a vagyoni kérdéseket, ám egyes vagyoni jellegű problémák megoldásától a dánok és norvégok házasság elsődlegességét őrző taktikája sem zárkozhatott el. *Bradley* határozottan az 1991. évi norvég törvényre is figyelemmel fogalmaz úgy, hogy a norvég megoldás a svéd és a dán közé sorolható be.¹²¹

Mindhárom jogalkotás szem előtt tartja azt a követelményt, hogy a gyermeket illetően semmiféle hátránnyal ne járjon a szülők élettársi kapcsolata. Ebben a vonatkozásban az egyébként is liberális északi jogok valóban pozitív képet adnak. Nagyobb és nem megoldott probléma a partnerek egymás közötti vagyoni viszonya. Noha közbelép a jog a gyengébb fél érdekében és méltányos eredményre törekszik, ezen a téren még nem valósult meg a partnerek egyenlősége. S itt utalunk vissza arra, hogy az egyes államok ítélkezési gyakorlata, illetve jogszabályai messze nem egyforma erősségű igényeket biztosítanak az érintetteknek – különbséget teremt az, hogy tulajdoni vagy kötelmi igénnyel lehet-e fellépni, s az is, hogy a szerzésben való közreműködés alapjául milyen tevékenységet fogadnak el. *Agell* eltérő fejlődési irányként értékeli, hogy más északi országok nem követték a svéd törvényi megoldást mint modellt.¹²²

2. A regisztrált partnerkapcsolat rendezése

A regisztrált partnerkapcsolat bevezetését elsősorban nem a társadalmi igénynek tulajdonítják, hanem a politikai akaratnak, amely azt az elvet követte, hogy az azonos nemű partnereket a házastársakéhoz hasonló bánásmódban részesítsék a lehető legtöbb jogterületen. Ami magukat a párkapcsolatban élő azonos nemű személyeket illeti, jelentőségük számarányuknál fogva csekélyebb, mint a heteroszexuális élettársaké, s *Agell* arra is rámutat, hogy tényleges igényeik felmérésére gyakorlatilag nem került sor.¹²³ (Természetesen voltak ugyanakkor olyan civil szervezetek, amelyek nagy nyilvánosság előtt, határozottan követelték az azonos nemű párkapcsolatok és a házasság egyenlő jogi helyzetének megteremtését.¹²⁴)

Ami a számukat illeti, nyilván annak csekély mértéke nem von le semmit a kérdés jelentőségéből, ugyanakkor évekkal a regisztrált partnerkapcsolatról szóló törvények hatályba lépését követően elgondolkodtatón kevés az így megkötött párkapcsolatok száma. Dániában 1990 januárjától 2002 januárjáig összesen 6186 személy élt regisztrált partnerkapcsolatban, ebből 908-an bontották fel kapcsolatukat és 322 személy halála eredményezett megszűnést. Határozott mértékben nőtt azoknak a partnerkap-

csőlátóknak a száma, amelyben gyermek nevelkedik, ez a szám 1996-ban 81, 2002-ben már 266 volt.¹²⁵ A regisztrált partnerkapcsolat a politikai ambíciók ellenére Svédországban is mindezidáig szerény gyakorlati jelentőségű intézmény maradt. 1995 és 2003 között összesen 3440-en regisztráltatták párkapcsolatukat.¹²⁶ Ennek magyarázatát – hiszen új jelenségről van szó – jelenleg elemzik.

Érdemben valamennyi északi ország – ideértve Izlandot és Finnországot is – a dán modellt követi, legalábbis a vezérfonal, a szerkezet ugyanarra a sablonra épül. Mind a norvég, mind a svéd jogalkotásban lényeges szerep jutott annak a ténynek, hogy Dánia már rendelkezik ilyen jellegű jogszabállyal. Svédország már a dán törvény elfogadása előtt elismerte az azonos nemű élettársaknak a heteroszexuális élettársakkal egyenlő jogait és ugyanazokat a rendelkezéseket rendelte rájuk alkalmazni, de ez az álláspont politikailag tarthatadon volt, miután a dánok és norvégok ezt meghaladó szabályozást léptettek életbe.¹²⁷ Így azonban Svédország lett az egyetlen, amely a homoszexuális kapcsolatokat több szinten is szabályozza: a házassággal szinte azonos joghatásokat maga után vonó regisztrált partnerkapcsolat mellett az informális élettársi kapcsolatot is elismeri. A másik két országban nem teljesen nyilvánvaló, hogy a különemű élettársakkal azonos igényeket érvényesíthetnének-e. Különösen a norvég jogalkotás során egyértelműen csak a heteroszexuális élettársakra koncentráltak (hozzátesszük: közülük is elsősorban azokra, akik közös gyermeket nevelnek).

3. A partnerkapcsolatok egymáshoz való viszonya

Az élettársak viszonyainak (nem)szabályozása azt bizonyítja, hogy eltérő ideológiai megfontolások irányítják az északi államok törvényalkotását. A regisztrált partnerkapcsolat azonban kivételnek tekinthető: a dán megoldás valóban modellként szolgált a többi állam számára. *Agell* a dán jogalkotási produktumot igen sikeresnek tekintti, olyannak, amely egyrészt képes betölteni feladatát, másrészt pedig jelképes jelentőséget is hordoz. Az, hogy

a regisztrált partnerkapcsolat a megfelelő megoldásnak tekinthető-e, nem elsősorban családjogi, nem magánjogi kérdés, hanem olyan tényezőknél a függvénye, amelyek messze e tanulmány határain túlmutatnak. *Lund-Andersen* ezt a modellt közbülső eszközként értékeli, amelynek különösen erős szimbolikus jellege van, s amely idővel a radikális megoldáshoz, az azonos nemű személyek házasságkötéséhez vezethet.¹²⁸ Ezzel szemben *Agell* más álláspontot képvisel: a házasságot továbbra is férfi és nő közötti kapcsolatnak tekinti, amelynek komoly hagyományai vannak, s amelynek ilyen formában történő fenntartását biológiai okok is indokolják. Következésképpen megőrzése is indokolt, a bejegyzett partnerkapcsolat mellett, amely az azonos neműek számára biztosítja a házasságnak megfelelő formát.

A regisztrált partnerkapcsolat északi formái valóban egyre közelebb kerülnek a házassághoz. Nemcsak vagyoni jogi hatásukat és felbontásuk módját tekintve, hanem megkötésük körülményeit illetően is, hiszen különös figyelmet fordítanak a szertartás megtartásának mikéntjére. (A házasság és a regisztrált partnerkapcsolat egymástól való távolságának megtartására utal ugyanakkor az, hogy eltérő terminológiát használ a két jogszabály.) Ami pedig a gyermekkel való jogviszonyt illeti, az örökbefogadás, közös szülői felügyelet kérdését, a tendencia ezen a területen is az, hogy a házasságéval azonos szabályozás jöjjön létre. Az élettársi kapcsolat és házasság viszonyáról a fentiekben túl csak annyit jegyzünk meg, hogy a jogszabályi beavatkozás szükségessége éppen azokon a pontokon merül fel, ahol ez a házastársak vagyoni viszonyait tekintve is indokolt.

Utolsó gondolatként még annyi marad, hogy megállapítsuk, hogyan viszonyulhat egymáshoz a két vizsgált házasságon kívüli partnerkapcsolat. Bár sem a regisztrált partnerkapcsolat, sem az informális élettársi kapcsolat nem házasság, a közöttük lévő különbség is mindösszesen ennyiben ragadható meg. Annak ellenére, hogy mindkettő kevesebb joghatást nyújt, mint a házasság, a regisztrált partnerkapcsolat még véletlenül sem nevezhető élettársi kapcsolatnak, legalábbis abban az értelemben biztosan nem, amilyen jelentéstartalmat a magyar (jogi) köztudat ennek a megjelölésnek tulajdonít.

JEGYZETEK

* Jelen tanulmány a szerző vonatkozó témában készülő PhD dolgozatának része.

1 Idézi angolul Pedersen, Inger Margrete: Features of Danish Law concerning Property Rights and Obligations of Unmarried Cohabitants. *Scan. St. in Law* 1981. 133. o.

2 Az alábbiakban elsősorban az „északi jogkör” megjelölést használjuk, illetve ezzel szinonim értelemben a „skandináv jogok” kifejezést. Az általunk hivatkozott források eltérően használják a két szófordulatot. *Zweigert és Kötz* megjegyzi, hogy az általuk követett szinonim használat nem felel meg annak a ténynek, miszerint földrajzi értelemben sem Dánia, sem Izland nem képezi Skandinávia részét (*Zweigert, Konrad - Kötz, Hein: An Introduction to Comparative Law*. Oxford 1987., 287. o.). *Agell* ezzel szemben Finnországnak a skandináv országok jogi együttműködéséhez való csatlakozása miatt javasolja a helyesebb „északi” jelző alkalmazását (*Agell, Anders: Is There One System of Family Law in the Nordic Countries? European Journal of Law Reform* 2001. 3., 316. o. [*Agell* 2001.]).

3 Ring, Gerhard/Olsen-Ring, Line: *Einführung in das skandinavische Recht*. München 1999., 1. o.

4 Eörsi Gyula: *A skandináv jogról és jogtudományról*. Budapest 1974., 107. o.

5 Rheinstejn, Max: *Einführung in die Rechtsvergleichung*. München 1974., 78. o.

6 *Zweigert - Kötz*: (2. lj.) 287. o.

7 *Zweigert - Kötz*: (2. lj.) 288. o.

8 Eörsi: (4. lj.) 112-114. o.

9 Carsten, Gebhard: Europäische Integration und Nordische Zusammenarbeit auf dem Gebiet des Zivilrechts. *ZEuP* 1993. 335. o. (338-339. o.)

10 Ez természetesen a történelmi tények pusztán csekély hányada, tekintve, hogy az északi államok különböző időszakokban különböző egyéb kapcsolatokban - unióban, egymásnak való alávetettségben - is álltak.

11 Ring/Olsen-Ring: (3. lj.) 3. o.

12 Döntő jelentőséget tulajdonít a nyelv fordítás nélküli megértésének *Agell* (*Agell* 2001. - 2. lj. T- 313. o.), valamint *Zweigert és Kötz* is (2. lj. 291. o.).

13 Hamza Gábor: *Az európai magánjog fejlődése*. Budapest 2002., 201. o.

14 Az Északi Együttműködésről részletesen: Berg, Axel: Nordic Cooperation. In: Bernhardt, Rudolf (szerk.): *Encyclopedia of Public International*

Law. Vol. III. 1997., 634. (634-638. o.); Carsten: (9. lj.) 338-347. o.; Ring/Olsen-Ring: (3. lj.) 4-5. o.

15 Hangsúlyozza különösen Carsten: (9. lj.) 347. o.

16 *Zweigert és Kötz*: (2. lj.) 294. o.

17 Jantera-Jareborg, Maarit: National Report - Sweden. In: Boele-Woelki, Katharina - Braat, Bente - Sumner, Ian (szerk.): *European Family Law in Action Vol. I. Grounds for Divorce*. Antwerpen - Oxford 2003., 52. o. Az azóta eltelt mintegy nyolcvan év során ezeket a törvényeket hatályon kívül helyezték.

18 *Agell* 2001: (2. lj.) 313-314. o.

19 Noack, Turid: Cohabitation in Norway: An Accepted and Gradually More Regulated Way of Living. *IJLPF* 2001. 1., 105. o.

20 Ryrstedt, Eva: Legal Status of Cohabitants in Sweden. In: Scherpe, Jens M. - Yassari, Nadjma (szerk.): *Die Rechtsstellung nichtehelicher Lebensgemeinschaften*. Tübingen 2005., 416. o.

21 Sörgjerd, Caroline: Neutrality: The Death or the Revival of the Traditional Family? In: Boele-Woelki, Katharina (szerk.): *Common Core and Better Law in European Family Law*. Antwerpen - Oxford 2005., 340-341. o.

22 Ezt emeli ki *Agell* (The Swedish Legislation on Marriage and Cohabitation: A Journey Without a Destination. *Scan. St. in Law* 1980. 24. o. [*Agell* 1980]). A törvény (*lag om ögfta samboendes gemensamma bostad; Act on the Joint Dwelling of an Unmamed Couple*) 1974-ben lépett hatályba.

23 Ez az akkor (hetvenes évek) hatályos vagyoni jogi szabályozás alapján - *Agell, Anders: Cohabitation Without Marriage in Swedish Law*. In: (Eekelaar, John - Katz, Sanford (szerk.): *Marriage and Cohabitation in Contemporary Societies*. Toronto 1979., 247. o. [*Agell* 1979]), Ugyanitt ismerteti a bírósági gyakorlat korabeli alakulását.

24 *Agell* 1980: (22. lj.) 26. o.

25 Az 1975. évi ügyet ismerteti és elemzi *Agell* (*Agell* 1979 - 23. lj. - 248. o.).

26 Sem az előző, sem ebben az ügyben nem irányult a kereseti kérelem a jogalap nélküli gazdagodás megállapítására.

27 Ugyanebben az évben egy másik módosítás is érintette az élettársi pozíciót: a kiskorú gyermek számára fizetendő gyermektartásdíj kiszámításánál ettől kezdődően már nem csupán azt lehetett figyelembe venni, hogy a tartásra kötelezett jövedelme teljes egészében nem számítható alapul,

- amennyiben a vele együttélő házastárs oldalán ezt különleges helyzet indokolja (például a gyermekek gondozása miatt nem tudja magát fenntartani), hanem az is, ha ez a helyzet az életársnál áll elő. Az életárs vonatkozásában azonban egy plusz követelményt is megjelölt a jogszabály: akkor lehet a fentiekre hivatkozni, ha a feleknek közös gyermeke van.
- 28 Ahogyan arra már utaltunk a házasságon kívül és házasságban született gyermekek jogállásának egyenlősítése hamar megtörtént Svédországban: a 10-es évek óta nem használták a törvénytelen/törvényes gyermek megkülönböztetést és 1976-ban a házasságban/házasságon kívül született gyermek megjelöléseket is törölték éppen annak érdekében, hogy a megfogalmazás ne vezethessen a gyermekkel szemben hátrányos erkölcsi értéktételhez. Agell 1980 - 22. lj. - 36. o. (Ugyanakkor csak 1969-ben váltak teljessé a házasságban nem élő szülőktől származó gyermekek öröklési jogi jogosultságai. Sörgjerd: (21. lj.) 340. o.)
- 29 Agell, Anders: Die schwedische Gesetzgebung über nichteheliche Lebensgemeinschaften. *FamRZ* 1990. 819. o. [Agell 1990]
- 30 Az 1985-ben hozott határozatot ismerteti Agell (Agell 1990 - 29. lj.-818. o.)
- 31 Az új törvény (*Lag om sambors gemensamma hem; Cohabitees Joint Homes Act*) 1988. januárjában lépett hatályba. Rendelkezéseit ismerteti Spindler, Christoph: Aktuelle Neuregelungen des Rechts der nichtehelichen Lebensgemeinschaft in Schweden. *FamRZ* 1988. 914-915. o. és Agell (Agell 1990 - 29. lj. - 819-820. o.)
- 32 Agell 1990: (29. lj.) 819. o.
- 33 Agell kifogásolja a „házassághoz hasonló együttélés” kívánalmát, tekintve, hogy többen - akire egyébként a törvény hatálya kiterjed - éppen azért nem kötnek házasságot, mert életársakként - jogilag egyedülállókként - és hangsúlyozottan nem házastársakként óhajtanak együttélni. (Agell 1990 - 29. lj. - 820. o.)
- 34 A bejegyzéstől csak szűk körben lehet eltekinteni, például, ha megfelelő időn belül a másik fél nem adja hozzájárulását. A hozzájárulás ítélettel pótolható. Spindler: 31. lj. 915. o.
- 35 Savolainen, Matti: The Finnish and the Swedish Partnership Acts - Similarities and Divergencies. In: Boele-Woelki, Katharina - Fuchs, Angelika (szerk.): *Legal Recognition of Same-Sex Couples in Europe*. Antwerpen - Oxford 2003., 24. o.
- 36 *Lag om homosexuella sambor*.
- 37 Említi kiemelten Agell (Agell 1990 - 29. lj. - 821. o.)
- 38 A törvény címében is eltér a korábbiól: *Sambolagen*.
- 39 Az Igazságügyi Minisztérium által kiadott tájékoztató anyag konkrétan megjelöli, hogy továbbra is alapvető feltétel a közös használat céljából történő szerzés, s nem tartozik a háztartási felszerelések közé például sem a gépkocsi, sem a részvény. Cohabitees and their joint home. Fact Sheet. Regeringskansliet. Ministry of Justice, Sweden, August 2003.
- 40 Jantera-Jareborg, Maarit: Das neue schwedische Gesetz über die nichteheliche Lebensgemeinschaft. *FamRZ* 2004. 1431-1432. o.
- 41 Itt utalunk arra, hogy mivel időközben Svédországban bevezették a regisztrált partnerkapcsolat intézményét, csak azok hivatkozhatnak a jogszabályra, akik - harmadik személlyel sem - élnek házasságban vagy regisztrált partnerkapcsolatban.
- 42 39. lj.
- 43 39. lj.
- 44 Közli Sörgjerd: (21. lj.) 337. o.
- 45 Ryrstedt: (20. lj.) 419. o.
- 46 Következésképpen a törvény alapján nem támaszthatnak igényt a közös háztartásban élő családtagok (pl. együttélő testvérek, illetve a nagykorú gyermekkel együttélő szülő). A 2003. évi törvény előkészítése során felmerült az az elképzelés, hogy ezekre a kapcsolatokra is kiterjesszék a jogszabály hatályát, ám végül ezt nem tették, azzal a megokolással, hogy ott nincs szükség az életársak - legalábbis a gyengébb fél - által igényelt speciális törvényi védelemre. Sörgjerd álláspontja szerint a döntéshozatal során nem mérlegették megfelelően valamennyi érdeket, tekintve, hogy vidéken nem ritka a felnőtt testvérek együttélése, s éppen ők azok, akik - az életársakkal ellentétben - sem házasság, sem regisztrált partnerkapcsolat útján nem rendezhetik viszonyukat és szerezhetnek jogokat (21. lj. 337-338. o.).
- 47 Közli Agell (Agell 1990 - 29. lj. - 820. o.)
- 48 Jantera-Jareborg: (40. lj.) 1431. o.
- 49 Ryrstedt: (20. lj.) 420. o.
- 50 39. lj.; Sörgjerd: (21. lj.) 338. o.
- 51 A jelenlegi vagyoni jogi gyakorlatot közli Ryrstedt: (20. lj.) 420-429. o.
- 52 Ryrstedt: (20. lj.) 425. o.
- 53 Ryrstedt arra utal, hogy előszereteti értéke is van a közös lakásnak, s harmadik személyek is érdekeltek lehetnek abban hogy azt használhassák, pl. a felek bármelyikének velük együttélő rokonai (20. lj. 426. o.)
- 54 Ryrstedt: (20. lj.) 429. o.
- 55 Swedish Report in European Family Law in Action. III. kötet: *Parental Responsibilities*. Szerk.: Boele-Woelki, Katharina - Braat, Bente - Curry-Sumner, Ian. Antwerpen - Oxford 2005. 344., 347. o. Született egy olyan javaslat is, amely szerint a házasságban nem élő szülők is automatikusan közös szülői felügyeletet gyakorolnának az apai jogállás betöltésétől számított három hónapot követően, amennyiben egyik szülő sem ellenzi ezt.
- 56 Lund-Andersen: Legal Status of Cohabitants in Denmark. In: Scherpe, Jens M. - Yassari, Nadjma (szerk.): *Die Rechtsstellung nichtehelicher Lebensgemeinschaften*. Tübingen 2005., 456. o. [Lund-Andersen 2005].
- 57 Pedersen: (1. lj.) 137. o. Ismerteti a vonatkozó bírósági gyakorlatot a nyolcvanas évek elejéig, 133. (136-150. o.)
- 58 Pedersen ismerteti az 1959-ben elbírált esetet (1. lj. 137. o.), s hozzáteszi, hogy a bíróságok még abban az esetben is elismerik a szerződés érvényességét, ha egyik partner még házasságban (tipikusan már külön, de még kétélükben) él.
- 59 1953-ból.
- 60 Nem fele-fele, hanem 25-75%-os arányban.
- 61 1980-ban.
- 62 A döntéshozatal előtt a később kisebbségben maradtak még azt is kétségbe vonták, hogy az életárs számára egyáltalán jár bármiféle kompenzáció, különös tekintettel arra, hogy jövedelme arra lehetett elég, hogy maga és gyermeke kiadásait fedezze, azaz közvetetten sem járulhatott hozzá a vételárhoz.
- 63 Lund-Andersen 2005: (56. lj.) 461. o.
- 64 Nielsen, Linda: Danish Family Law - matrimonial property and cohabitant's property. In: Henrich, Dieter - Schwab, Dieter (szerk.): *Eheliche Gemeinschaft, Praterschaft und Vermögen im europäischen Vergleich*. Bielefeld 1999., 42. o.
- 65 Pedersen: (1. lj.) 149. o.
- 66 Lund-Andersen 2005: (56. lj.) 462. o.
- 67 Ismerteti Nielsen: (64. lj.) 42. o.
- 68 Lund-Andersen 2005: (56. lj.) 462*163. o.
- 69 Dahl, Borge - Melchior, Torben - Tamm, Ditlev (szerk.): *Danish Law in a European Perspective*. Koppenhága 2002., 194. o.
- 70 Legalábbis egy 1986. évi döntés alapján.
- 71 Amennyiben nincs gyermek, ez csak különösen indokolt esetben lehetséges. Lund -Andersen 2005 (56. lj.) 466. o.
- 72 Lund -Andersen 2005 (56. lj.) 466. o.
- 73 Danish Report in European Family Law in Action. III. kötet: *Parental Responsibilities*. Szerk.: Boele-Woelki, Katharina - Braat, Bente - Curry-Sumner, Ian. Antwerpen - Oxford 2005., 339., 351. o., 370. o.
- 74 Ryrstedt, Eva: Legal Status of Cohabitants in Norway. In: Scherpe, Jens M. - Yassari, Nadjma (szerk.): *Die Rechtsstellung nichtehelicher Lebensgemeinschaften*. Tübingen 2005., 440. o.
- 75 Csekély többséggel született döntés. Nem minden párt képviselői voksoltak „igen”-nel, nem is csupán vallási megfontolásból, hanem a nők és a gyermekek védelmében, annak ellenére, hogy a rendelkezés alkalmazására gyakorlatilag nem került sor. Noack: (19. lj.) 105., 107. o.
- 76 A bizottsági jelentés részleteit ismerteti Strom Bull, Kirsti: Non-marital Cohabitation in Norway. *Scan. St. in Law* 1986. 31. (31-40.) o.
- 77 Strom Bull: (76. lj.) 45. o.
- 78 Strom Bull: (76. lj.) 32. o.
- 79 Asland, John: Legislation on Informal Cohabitation in Norway. In: Boele-Woelki, Katharina (szerk.): *Common Core and Better Law in European Family Law*. Antwerpen - Oxford 2005., 295. o.
- 80 Asland: (79. lj.) 296-300. o.
- 81 Asland utal arra, hogy a javaslat megtétele idején a legtöbb hatályos jogszabály két éves együttélést ismert el - egyéb feltételek mellett - életársi kapcsolatnak, így többek között az 1991. évi említett törvény is. A két éves időtartam helyénvalóságát a statisztikai adatok is alátámasztják: az életársi viszony igen gyakran felbomlik az első két esztendőben, viszont a két éves és hosszabb kapcsolatok stabilitása eléri a házasságokét, következésképpen a két éves követelmény együtt a tartósság záloga is. (79. lj. 296-297. o.)
- 82 Ez utóbbi az ún. „housewife co-ownership”, illetve „husmorssameie”.
- 83 Ryrstedt: (74. lj.) 440-441. o.
- 84 Ryrstedt részletezi a jelenlegi ítélkezési gyakorlatot (74. lj. 441-447. o.)
- 85 Ryrstedt: (74. lj.) 443. o.
- 86 1975-ben, 1976-ban és 1980-ban hozott ítéletek, ismerteti Ryrstedt (74. lj.) 445. o.
- 87 Ryrstedt: (74. lj.) 446. o.
- 88 A *Sivilsak* ügyben 2000-ben hozott ítélet. (Ryrstedt - 74. lj. - 447. o.)
- 89 Bár Norvégiában a házastársi tartás sem gyakori.
- 90 Noack: (19. lj.) 110. o.
- 91 Norwegian Report in European Family Law in Action. III. kötet: *Parental Responsibilities*. Szerk.: Boele-Woelki, Katharina - Braat, Bente - Curry-Sumner, Ian. Antwerpen - Oxford 2005., 361., 369. o.
- 92 Asland a „nem” választ támogatók sorát erősíti, érve az, hogy az életársi kapcsolatok kevésbé stabilak, mint a házasságok, így a gyermeknek nem érdeke életárs örökbefogadó szülők mellett nevelkedni. Álláspontja szerint ésszerű követelmény annak a partnerektől való elvárása, hogy akik gyermekeket óhajtanak örökbefogadni, fejezzék is ki előtte egymás iránti elkötelezettségüket. (79. lj. 303. o.)
- 93 Lund-Andersen, Ingrid: The Danish Registered Partnership Act. In: Boele-Woelki, Katharina - Fuchs, Angelika (szerk.): *Legal Recognition of Same-Sex Couples in Europe*. Antwerpen - Oxford 2003., 13-14. o. [Lund-Andersen 2003]
- A törvényt a parlamenti képviselők 71 igen, 47 nem szavazattal - 5 tartózkodás mellett - fogadták el.
- 94 A svéd regisztrált partnerkapcsolatról szóló jogszabály megalkotásának előzményeiről szólva Sörgjerd említi, hogy első mérőföldkőnek valójában az az 1955-ben hozott legfelsőbb bírósági döntés tekinthető, amely a lesbikus anyát alkalmasnak találta a gyermeke feletti szülői felügyelet ellátá-

- sára. (21. lj. 346. o.) A jogszabályalkotás történetéről Savolainen: (35. lj.) 24-25. o.
- 95 Ilyen az 1991. évi norvég törvény is (III.3.3.1.)
- 96 1. §
- 97 Az életkori követelményt és a házassági akadályokat (vérrokoni kapcsolat, fennálló örökbefogadás, kettős házasság).
- 98 Ennek a rendelkezésnek családi jogi szempontból szinte nincs gyakorlati jelentősége, tekintve, hogy a családjogi rendelkezések nemi hovatarozás szempontjából semleges megfogalmazásúak. Wacke, Andreas: Die Registrierung homosexueller Partnerschaften in Dänemark. *FamRZ* 1990. 4. 349. o.
- 99 A jelentés 1997. májusában „Registered Partnership, Cohabitation and Messing” címmel jelent meg.
- 100 Lund-Andersen 2003: (93. lj.) 22. o.
- 101 A „child's best interest” kifejezés nyelvi megfelelőjét használja a dán jogszabály, ezzel egyenértékűen fogalmaz egyébként a New York-i Gyermekjogi Egyezmény is - pontosan a gyermek mindenképp való érdekét jelenti, de a gyermek érdeke kitétel alatt ugyanezt értjük - így használja egyébként a magyar családjogi törvény is.
- 102 Amennyiben a másik szülő meghalt, illetve a szülői felügyeleti jogot különélése vagy egyéb ok miatt nem gyakorolja, illetve arról lemondott és a regisztrált partner nem fogadhatja örökbe.
- 103 A 3. § említi az életkori követelményt, a rokoni kapcsolatokban álló akadályt, illetve a kettős házasságnak megfelelő tilalmat; továbbá az alaki feltételek körében az együttes és személyes jelenlét és a nyilatkozattétel szükségességét.
- 104 Savolainen: (35. lj.) 29. o.
- 105 A mesterséges megtermékenyítést illetően a kormány úgy vélte, hogy meg kell várni: hogyan alakul a törvényjavaslat sorsa az azonos nemű személyek szülői felügyeletét illetően. Savolainen: (35. lj.) 39. o.
- 106 „The Church of Sweden General Synod: Yes to Blessing of Registered Partnership” Press Release. Uppsala 2005. október 27. www.svenskakyrkan.se.
- 107 Először 1993-ban, majd 1996-ban került a kormány törvényjavaslata a parlament elé, de egyik alkalommal sem szavazták meg. 1997-ben felállítottak egy bizottságot, amely jelentésében arra utalt, hogy a szomszédos skandináv államokban bevezetett regisztrált partnerkapcsolat alapján lenne szükséges a finn jogszabályt megalkotni. 2001-ben nagyon csekély többséggel került sor a törvény elfogadására.
- 108 Savolainen: (35. lj.) 30. o.
- 109 Angol fordításban többek között Sörgjerd idézi (21. lj.) 342. o.
- 110 Ismerteti Agell (Agell 1980 - 22. lj. - 22. o.).
- 111 Sörgjerd: (21. lj.) 342. o.
- 112 Agell kiemeli a semlegesség ezen következményét, s erre utal közvetlenül Sörgjerd is. Utóbbi felhívja a figyelmet arra, hogy az 1969-ben felállított bizottság számára adott kormányzati iránymutatás nyomatékostította: a jogalkotás az egyik legfontosabb társadalmi eszköze annak, hogy a fejlődésnek új irányt szabjanak. Így attól függetlenül, hogy a semlegesség teóriája valóban kívánt-e hatást gyakorolni a társadalom tagjainak párvalasztására, a bizottság nem igazán vette figyelembe a kormányzati óhajt. (21. lj. 343. o.)
- 113 Agell 1980: (22. lj.) 22. o.
- 114 Graversen, Jørgen: Family Law as a Reflection of Family Ideology. *Scan. St. in Law* 1990. 79. o.
- 115 A bontójog már ekkor valóban igen megengedő: a bíróság azonnal felbontotta a házasságot, ha a felek ezt közösen kérték és nem volt szülői felügyelet alatt álló gyermekük. Amennyiben bármelyik feltétel hiányzott, akkor is mindössze hat hónapos kötelező várakozási idővel kellett számolni, amelynek elteltével - különélés nélkül - kérni lehetett a bontást. Agell 1980: (22. lj.) 12-13. o.
- 116 Agell 1980: (22. lj.) 36. o.
- Meg kell jegyeznünk, hogy Agell álláspontja, különösen, ami a házasság jellegét, jellemzőit és ezzel kapcsolatban természetesen az élettársi kapcsolat helyét illeti, (s amely angol nyelven is széleskörűen közlésre került), kritikára is talált. Példa erre Thue, Helge J.: Order of Freedom. The Established View and An Existentialistic Family Law Theory. *Scan. St. in Law* 1985. 235-249. o.
- 117 Graversen az 1938-tól 1968-ig tartó időszakot a dán családjog fénykorának nevezi. 1937-ben valósul meg jogszabályi szinten a gyermekek egyenjogúsága függetlenül attól, hogy házasságban születtek-e vagy sem, s majd a hatvan évek legvégén veszi kezdetét az újabb út keresése. (113. lj. 75. o.)
- 118 Graversen: (114. lj.) 79. o.
- 119 Noack: (19. lj.) 113-114. o.
- 120 Asland: (79. lj.) 298. o. Éppen emiatt nem javasolták sem az önkéntes, sem a kötelező regisztrációt.
- 121 Bradley, David: Regulation of Unmarried Cohabitation in West-European Jurisdictions - Determinants of Legal Policy. *JLLPF* 2001. 1., 25. o. A hangsúlyt az északi jogkör országainak eltérő megoldására helyezi.
- 122 Agell 2001: (2. lj.) 317. o.
- 123 Agell, Anders: The Legal Status of Same-Sex Couples in Europe - A Critical Analysis. In: Boele-Woelki, Katharina - Fuchs, Angelika (szerk.): *Legal Recognition of Same-Sex Couples in Europe*. Antwerpen - Oxford 2003., 127. o. és 131. o. [Agell 2003].
- 124 Különösen nagy szerepet játszottak Dániában, az 1989. évi törvény meghozatalával kapcsolatosan. Wacke: (96. lj.) 350. o.
- 125 Lund-Andersen 2003: (93. lj.) 16-17. o. 1990-től kezdődően a férfi párkapcsolatának száma jelentősen meghaladta a női partnerkapcsolatok számát, később ez megváltozott, megnőtt a nők közötti bejegyzett kapcsolatok száma.
- 126 Sörgjerd ismerteti a statisztikai adatokat (21. lj. 349-350. o.).
- 127 Agell 2003: (123. lj.) 127. o.
- 128 Lund-Andersen 2003: (93. lj.) 22. o.